

Daniël Farasyn

**HISTORIEK
VAN DE EERSTE GEBOUWEN
LANGS DE OOSTENDSE ZEEDIJK**

1830 – 1878

Oostendse Heem- en Geschiedkundige Kring De Plate

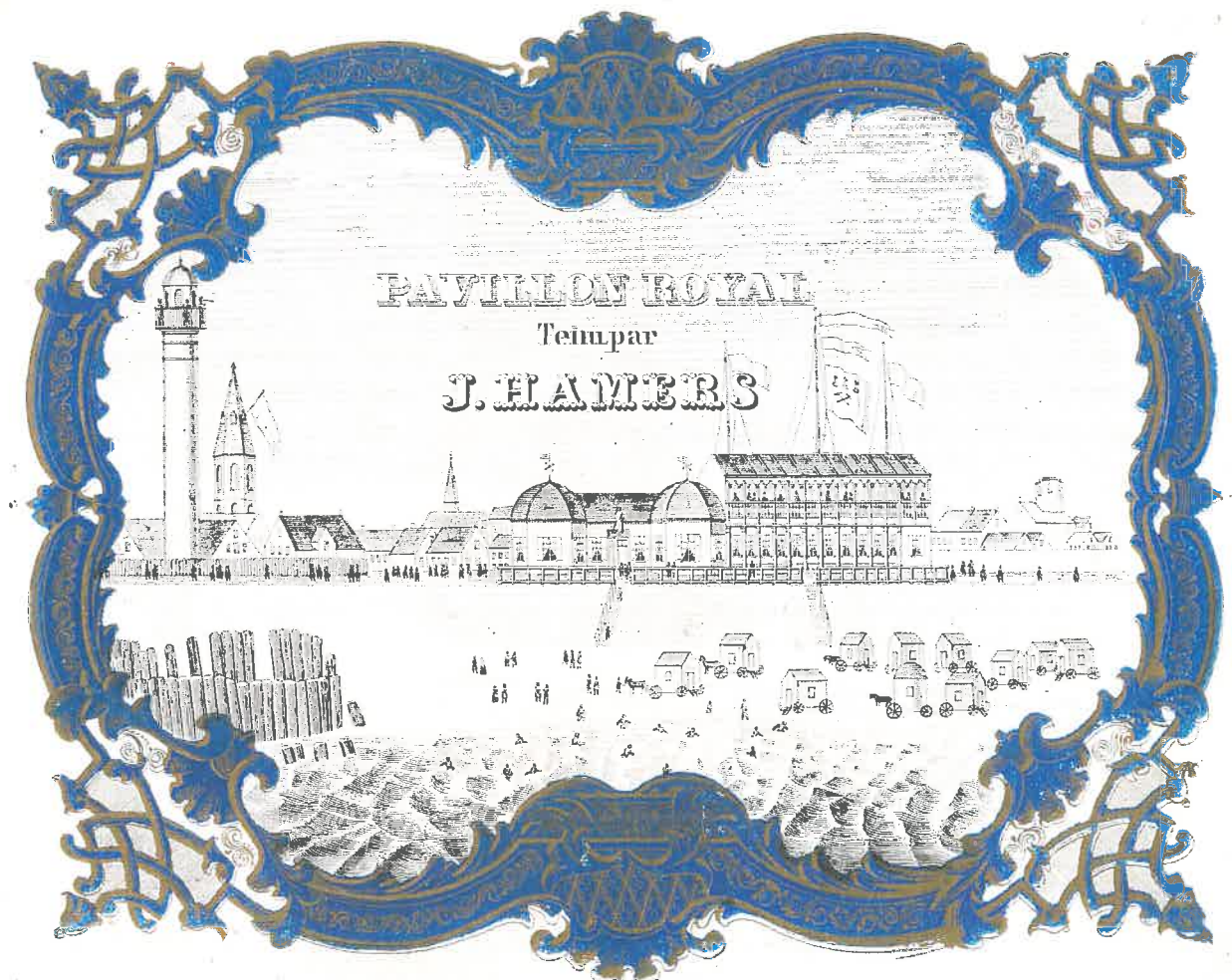
Daniël Farasyn

Historiek van de eerste gebouwen langs de Oostendse zeedijk

1830 – 1878

213241

Daveley Lith. au Roi, Bruges.

Oostendse Heem- en Geschiedkundige Kring De Plate

Inhoud

Inhoud	5	9. Bij het oosterstrand gebeurt weinig	43
Inleiding	7	D. Besluit	45
Voorgeschiedenis	9	III. – 1865-1878: de periode Jean	47
I – 1830-1851: de periode Hamers en Belleruche	13	A. De toeristenstroom houdt aan	47
A. De “vreemden” komen aan	13	B. Met zijn allen naar het westerstrand	48
Waar baden?	14	C. Evolutie van de gebouwen	48
C.1. Kootje Hamers en de eerste zeedijkpaviljoenen	14	1. Het probleem van de stadsontmanteling	48
C.2. Het Pavillon Royal	16	2. De uitbreiding van bestaande paviljoenen	50
C.3. De Cercle du Phare	19	a. Het Kursaal	50
C.4. Het Pavillon Musin	23	b. Het Pavillon des Dunes	53
D. Besluit	24	c. Het Pavillon du Rhin	53
II – 1852-1864: de periode Vanden Abeele	26	3. De nieuwbouw	55
A. Het aantal toeristen verdubbelt in dertien jaar	26	a. Het Pavillon National - Hôtel de l’Océan	56
B. De badgasten trekken naar het westerstrand	27	b. Het Hôtel de la Plage	57
C. Nieuwe gebouwen veroorzaken een trek naar het westen van de dijk	29	c. Het Hotel Beerblock	57
1. Het Kursaal	29	4. Zeedijk en zeedijkgebouwen	59
2. Het Pavillon des Dunes	33	a. Problemen met de zeedijkzone	59
3. De oesterput Van Loo-Bernier	36	b. Compensatieprobleem voor de oude paviljoenen	62
4. Het Pavillon du Rhin	37	5. De oude paviljoenen verdwijnen	66
5. Het Hôtel de l’Océan komt er niet	38	D. Besluit	74
6. Nieuwbouw ten oosten van het Pavillon des Dunes	40	Slotbeschouwing	75
7. Van expositiezaal naar Cercle des Bains	40	Dankwoord	76
8. Nieuwbouw ten westen van het Pavillon des Dunes	42	Personenregister	77
		Gebouwenregister	79
		Noten	80
		Calendarium	84

Inleiding

Vóór de 19e eeuw komt langs het strand, de duinen of de dijken van de Belgische kust geen bewoning of behuizing voor tenzij verspreide douanebarakken, militaire wachtposten hoog op de duinen of de wallen van een versterkte stad, of een vuurtoren met huisjes voor vuurtorenbewakers bij een havenstad. Het toerisme geeft in de 19e eeuw de aanzet tot het oprichten van gebouwen op de frontlijn van de zee.

In deze publicatie gaat de interesse niet naar alle gebouwen die op de Oostendse zeedijk of aan de rand van het strand stonden. De barakken voor toeristische attracties die tijdelijk in de zomer werden opgericht en vanaf eind september weer verdwenen, worden uitgesloten. Alleen de permanente gebouwen komen aan bod. In de periode dat het toerisme ontstond, werd echter niet veel gebouwd, hoop en al een twintigtal gebouwen.

Een historiek impliceert uiteenzetten hoe en waar gebouwen ontstaan, hoe en waarom zij van vorm en uitzicht veranderen, welke diverse functies zij krijgen en in welke omstandigheden zij verdwijnen. Onze interesse gaat ook uit naar de eigenaars en de uitbaters van deze gebouwen. Mensen met initiatief en durf, die niet weinig hebben bijgedragen tot de ontplooiing van het toerisme in Oostende en die het verdienen om uit de vergetelheid gehaald te worden.

Deze studie is niet alleen beperkt in de ruimte, met name de zeedijk, maar ook in de tijd: de periode van 1830 tot 1878. In 1878 wordt het Kursaal ingehuldigd, wat als het ware de aanzet was voor de uitbouw van een nieuwe, moderne badstad. 1878 is ook het jaar waarin het merendeel van de eerste in hout opgetrokken gebouwen uit de pionierstijd van de zeedijk verdwenen zijn. De beschouwde periode wordt in drie tijdperken ingedeeld naargelang de persoon die het dijktoerisme domineert.

De studie van ieder tijdperk wordt voorafgegaan door een beknopte beschrijving van de evolutie van het toerisme en van de badzones van onze stad, en hun determinerende rol bij de inplanting en de ontwikkeling van de dijkgebouwen.

De opkomst en de teloorgang van deze dijkgebouwen wordt geïllustreerd met foto's en plannen.

Voorgeschiedenis

Vooraleer de eerste periode te behandelen, moeten wij kennis maken met de zeedijk anno 1830 en met het badtoerisme dat er reeds ontwikkeld is.

Oostende is de enige Belgische kustplaats die in zee uitspringt en om die reden door extra kloeke zeedijken moet beschermd worden. (zie schets 1)

Vanaf het Vuurtorenplein (nu Zeeheldenplein) tot ongeveer de huidige IJzerstraat loopt een eerste dijk, de Grote Zeedijk. Het verloop van deze zeedijk vertoont veel gelijkenis met de huidige Albert I-promenade. Hij is grotendeels rechtlijnig. Op het oostelijk uiteinde maakt hij een booglijn naar het Vuurtorenplein. Het westelijk uiteinde heeft een ander verloop dan nu. Vóór de plaats waar nu het Kursaal staat maakt de dijk een knik van 90° in zuidoostelijke richting en loopt hij zigzag tot voorbij de IJzerstraat. De dijkkruin is zeer smal, amper 5 à 6 m breed, en heeft geen reling. Aan de zeezijde is de dijkglooing met arduinblokken bedekt. Op het voorliggende strand strekken zich de resten uit van met paalwerk beslagen strandhoofden. Aan de stadszijde is de dijkglooing met graszoden bekleed met aan de voet stenen muren of planken om grondverschuiving in de stadsgrachten te voorkomen. Aan stadszijde heeft de zeedijk twee uitspringende gedeelten, wapenpleinen geheten, waar desnoods een batterij kanonnen kan worden opgesteld. Eén wapenplein ligt in het verlengde van de Christinastraat, het ander in het verlengde van de Louisastraat.

Een tweede zeedijk ligt aan de oostzijde van de stad en loopt breed kronkelend van het Vuurtorenplein naar de open kom. Dit is de Kanonnendijk. Alleen het noordelijk gedeelte van deze dijk wordt in deze studie besproken.

Ten westen van de Grote Zeedijk ligt een breed, doorlopend strand afgezoomd met duinenrijen, waaronder oude dijkresten rusten.

In 1830 is het badtoerisme in Oostende minstens 50 jaar oud. De eerste vermelding van het nemen van zeebaden gaat terug tot 1780. Engelse geneesheren hadden in de 18e eeuw in allerlei publicaties de thalassotherapie zo aangeprezen dat op de Engelse zuidkust badhuizen voor het nemen van koude en warme baden tot stand kwamen en men in zee ging baden.

Dit modeverschijnsel duikt ook bij ons op wanneer Engelsen in Oostende neerstrijken tijdens de Amerikaanse Vrijheidsoorlog, toen Oostende als enige neutrale haven een enorme drukte en bloei kende.

De baden worden genomen op de strandruimte tussen de top van het westerhavenhoofd en de eerste kateie. Dit strand vóór de vuurtoren noemen de Oostendenaren de 'vuilpotshaven' omwille van het vele vuil, stenen, houtresten van paal- en rijswerk en van gestrande schepen dat op het strand verspreid ligt. Dat juist hier het eerste badstrand ontstaat is te danken aan het feit dat de enige directe verbinding tussen stad en dijk loopt doorheen de Hulppoort (Secourspoorte van de Noort), de ophaalbrug en vaste brug over de stadsgracht naar het Vuurtorenplein, vanwaar uit een helling over de dijkglooiing naar het strand leidt. Op dit strand plaatst W. Heskett in 1783 de eerste badkarren. In 1784 mag hij hier ook een loods opstellen om verfrissingen en likeuren aan baders en niet-baders te verkopen. Aldus ontstaat een eerste rudimentaire baddienst.¹

Het embryonale badleven blijft tijdens het Frans regime verder vegeteren. Sommige jaren is van baden helemaal geen sprake omdat de Fransen aan burgers alle toegang naar dijk of strand verbieden.

Tijdens het Hollands bewind van 1815 tot 1830, is er een groeiende belangstelling voor zeebaden. Een belangrijke groep Engelsen, die zich na Waterloo in Oostende komt vestigen, lanceert de badmode opnieuw en maakt reclame voor Oostende, met haar uitstekende baden en goedkoop leven.² Burgemeester Delmotte laat op 9 juni 1818 het eerste politiereglement in verband met baden uitvaardigen.

Het feit dat de vorsten van Württemberg vanaf 1822 ieder jaar op zomervakantie naar Oostende komen en onze stad als badplaats verkiezen boven Noord-Duitse plaatsen als Bad Doberan, Nordeney of Kolberg, draagt er toe bij om de naam van Oostende in de Duitse staten meer bekendheid te geven.³

Deze vijftigjarige badtraditie was echter geen aanleiding tot het optrekken van blijvende gebouwen met toeristische functie op de zeedijk. Van 1780 tot 1830 blijft de bebouwing beperkt tot het Vuurtorenplein, waar de vuurtoren omgeven is door enkele kleine houten barakken, verblijfsruimten voor vuurtorenwakers en voor militairen.

Andere bebouwing is ongewenst zowel door het ministerie van Oorlog als door het ministerie van Openbare Werken of Waterstaat, die voor de zeedijk zijn primordiale functies willen voorbehouden, namelijk dienen als zeewering en als eerste verdedigingsfront voor de achterliggende vestingstad.

Accommodatie is er ook niet nodig. De weinige toeristen vinden voldoende logies in hotels in de binnenstad.

Met het snel opkomend en toenemend belang van het strandtoerisme verandert dit alles. De zeedijk krijgt een nieuwe functie als wandeldijk, wordt verbreed en naar het westen toe verlengd. Aan de dijk rijzen nieuwe gebouwen op met uitgesproken toeristische functies.

I - 1830 – 1851: de periode Hamers en Belleroye

A. De 'vreemden' komen aan

Dit wordt het onderwerp van alle gesprekken in Oostende. Het begint soms in de maand mei, het zwelt langzaam aan in juni en juli om met beloften van geldgewin open te breken in augustus en om eind september plots uit te sterven.

Voor de Oostendenaren zijn de 'vreemden' kapitaalkrachtige Belgen en buitenlanders. Buitenlanders van overzee en van alle uithoeken van Duitsland, Polen, Rusland of de Donaulanden, die stad, dijk en strand overspoelen. Een categorie mensen die zeer eerbiedig in officiële documenten betiteld worden met de term *messieurs les étrangers* of in latere jaren *messieurs les étrangers de qualité*. Voor het stadsbestuur is geen inspanning, geen offer te groot om aan de verlangens van deze elitetoeristen tegemoet te komen. Aan deze zomergasten heeft de stad haar renovatie, haar modernisering te danken.

Te oordelen naar de gegevens in de *Liste des étrangers*, lijsten die vanaf 1835 het aantal families opgeven die voor een min of meer lange duur hun vakantie in Oostende doorbrengen, is hier sprake van een explosieve expansie van het toerisme. In 1835 wordt de aanwezigheid genoteerd van 173 families, in 1838 van 1.028 families en in 1851 bereikt men het cijfer van 3.638.⁴

Zonder naar een volledige verklaring te willen zoeken voor deze fenomenale aangroei kan toch niet voorbijgegaan worden aan de invloed van het langdurig verblijf van de koninklijke familie in Oostende die vanaf 1834 nagenoeg jaarlijks is. Hierdoor groeit Oostende uit tot de mondaine zomerse hoofdstad van ons land. De toename dient ook toegeschreven te worden aan de aanleg van een spoorlijn naar Oostende (1838), die samen met de bootverbindingen naar Engeland Oostende promoveert tot een centrum van internationaal verkeer. Ook de snelle adaptatie van de stadsbevolking en van het stadsbestuur aan deze totaal nieuwe en veelbelovende economische activiteit is niet vreemd aan dit succes. De bevolking zorgt voor nieuwe hotels en restaurants en het aanbod van gemeubelde appartementen, het stadsbestuur bekommert zich om de toeristische infrastructuur en de milieuverbetering in het kader van de *salubrité publique*. Ten behoeve van de vreemdelingen zorgt de stad voor een ontmoetings- en ontspanningsruimte, een Casino en de *Cercle Littéraire* in het stadhuis (1836 - 1837), voor de aankoop van het theatergebouw (1845) en voor de aanleg van het Prinsenvak in het noorden van de stad (1837). Zij zorgt voor een betere toegang tot de dijk door het leggen van een tweede brug, de Sint-Pietersbrug, aan het uiteinde van de Christinastraat (1842), en ook voor een betere toegang tot het strand door het

aanbrengen van houten trappen aan de dijk van het Vuurtorenplein en door het leggen en later verharderen met grint van een badkarrenweg van de Westpoort naar het westelijk strand (1851).⁵

B. Waar baden?

Door het feit dat de strandhoofden vóór de Grote Zeedijk niet onderhouden worden en slechts resten van rijen paalwerk vertonen, is er over de ganse lengte van het strand mogelijkheid tot baden, althans bij laag tij. Dit wordt op talrijke lithografieën getoond.⁶

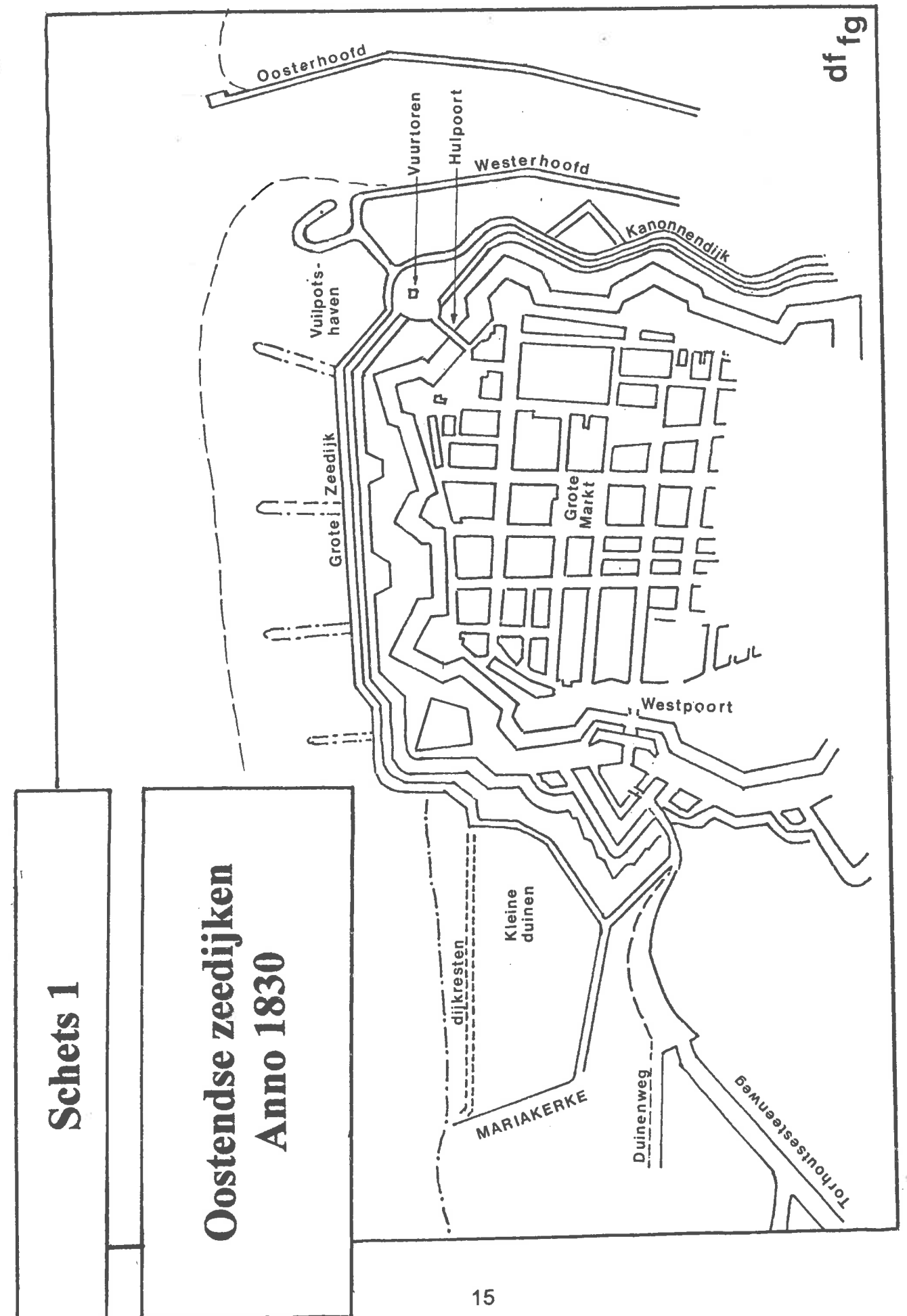
Toch is er een duidelijke concentratie op het oosterstrand, dat het centrum van het strand- en badleven gebleven is, en daardoor ook van het dijkleven. Tot 1842 is de dijk alleen te bereiken langs de Hulp-poort.

Het oosterstrand is, theoretisch althans, breder geworden door het oostwaarts verplaatsen van het westelijk havenhoofd en het vernauwen van de havengeul in 1833-1837 teneinde door uitschuring een grotere geuldiepte te verkrijgen. Het oude paal- en rijswerk is echter onvoldoende uitgevloed, zodat het oosterstrand blijft wat het was: een 'vuilpotshaven', wat de badlustigen niet schijnt te deren. Op het nieuwe westelijk havenhoofd kan nu ook gewandeld worden door de verbinding met de Kanonnendijk via een boven het strand opgeworpen brug, de *pont à piétons* ter hoogte van de Langestraat. Deze voetbrug wordt al spoedig door de Oostendse bevolking de *jeneverbrug* genoemd omdat in de zomer een resem bedelaars, die rieken naar sterke drank, deze brug bevolkt.

Een tweede permanente badzone ligt op het westelijk uiteinde van de zeedijk. Dit westerstrand wordt echter heel wat minder opgezocht en dan nog door een speciale categorie badgasten. Hier staan slechts een tiental badwagens, waar men aan gereduceerde prijs een badkostuum en -handdoek kan krijgen. Verder naar de duinen toe staan er geen badkoetsen meer en zijn er geen badkostuums te bekomen. Het is de badzone van de minderbedeelden, van de *classe moyenne qui n'a pas les moyens*, van de stadsjeugd, van de naturalisten die zich niet storen aan het vigerend badreglement, van Duitsers, Russen en Polen. Hier ligt het 'Paradijs'.

C. 1. Kootje Hamers en de eerste zeedijkpaviljoenen

De kleine houten barakken buiten beschouwing gelaten, die als schelpenwinkeltjes, dagbladkiosken en volkse minibars op het Vuurtorenplein dienst deden, is tijdens deze periode slechts het ontstaan te vermelden van vier of vijf houten paviljoenen langs de zeedijk.

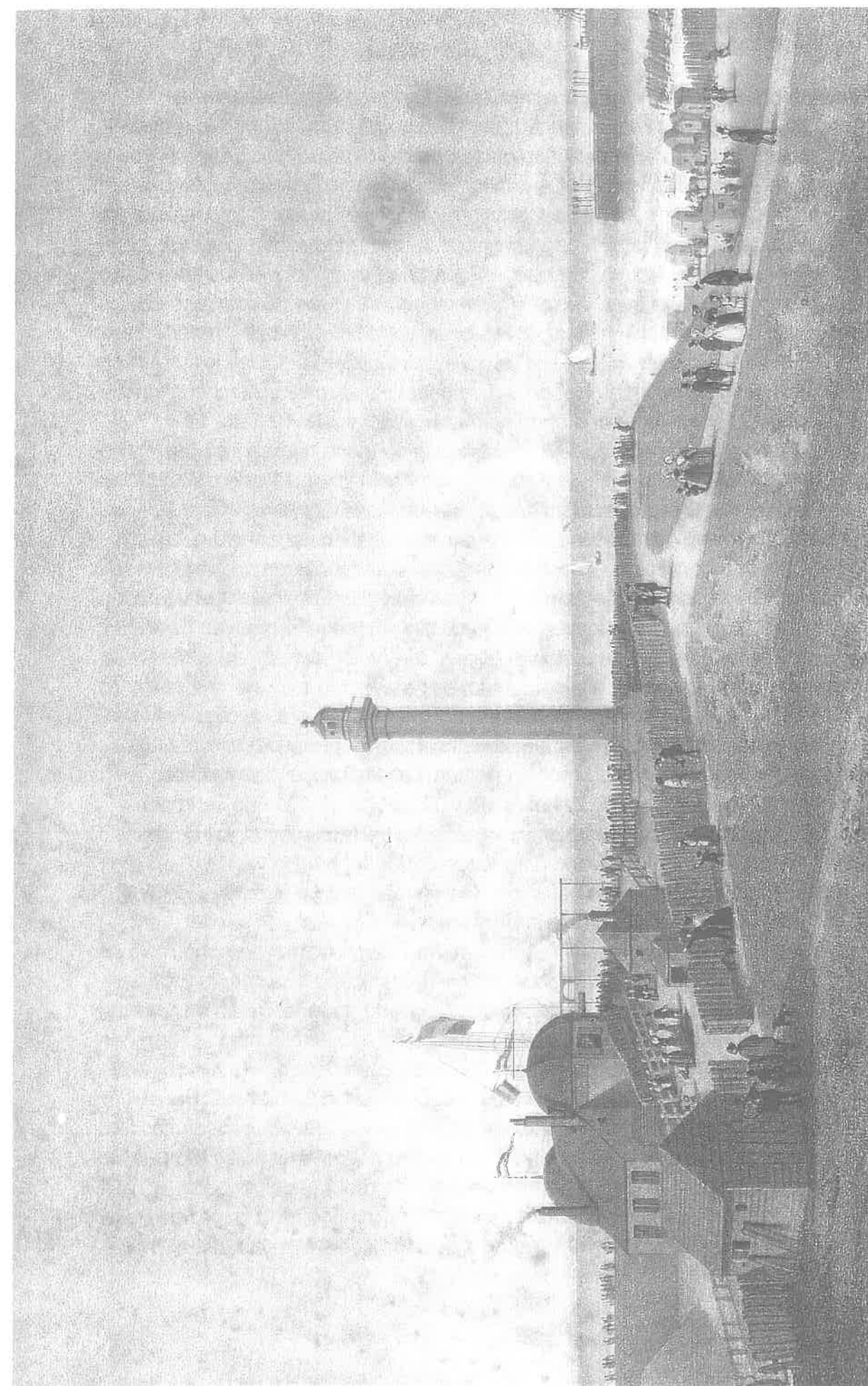

Aan de oostkant komen achtereenvolgens het *Pavillon des Dunes*, de *Cercle du Phare* en het *Pavillon Musin* tot stand, in het midden van de zeedijk, het *Pavillon Anglais*, en bij het westelijk uiteinde van de dijk, het *Pavillon Warrinier*.

Over het *Pavillon Anglais* en het *Pavillon Warrinier* zijn de gegevens eerder schaars. Het zijn paviljoenen die maar een kortstondig bestaan hebben gekend. Onder het voorzitterschap van Fauche, consul van Engeland in Oostende - vandaar de benaming *Pavillon Anglais* - en met als schatbewaarder Duclos-Assandri wordt een maatschappij opgericht, de *Société du Pavillon des Bains de mer d'Ostende*, die 200 aandelen van elk 100 F uitgeeft. In het Oostendse stadsarchief is een aandeel bewaard, gedateerd 26 juni 1833. Bovenaan dit document staat de afbeelding van een paviljoen met als naam *Pavillon des Bains* dat bijna identiek is aan het paviljoen door Hamers gebouwd in 1834. Een lithografie van Rottigni van 1834 toont beide paviljoenen. Het *Pavillon Anglais* staat er afgebeeld op de plaats, waar bijna 20 jaar later het eerste kursaal komt.⁷ Wellicht is het *Pavillon Anglais* het eerste paviljoen dat op de zeedijk opgericht werd. Van het bestaan ervan is in het provinciaal kadasterarchief echter geen spoor terug te vinden. Volgens C. Loontjens zou het kort na zijn ontstaan door een storm in de stadsgracht zijn gewaaid.⁸ Het *Pavillon Warrinier* is in 1841 opgetimmerd op het westelijk uiteinde van de zeedijk. Men kon er warme of koude baden en verwarmde zandbaden nemen. Bij de noordwestenstorm van 25 op 26 september 1843 werd het totaal vernield.⁹ Van het bestaan van dit paviljoen wordt in het provinciaal kadasterarchief al evenmin gewag gemaakt.

C. 2. Het Pavillon Royal

In december 1833 doet tot ieders verwondering het gerucht de ronde dat een zekere Hamers de toelating verkregen had om op de zeedijk een paviljoen te bouwen. Hoe de weinig bekende Hamers dit heeft weten te bereiken blijft een raadsel. Feit is dat Jacobus Hamers en zijn vrouw Isabelle Bonneville op 8 december 1833 deze vergunning krijgen van het ministerie van Oorlog.¹⁰ Natuurlijk zijn hierbij, in het kader van de militaire erfdiensbaarheden, bepaalde voorwaarden gesteld die golden voor alle gebouwen die tot 1865 op de dijk of in de duinen gebouwd werden. Geëist wordt dat het bouwplan goedgekeurd wordt door de minister van Oorlog, dat het gebouw, behalve de funderingen en de schouwen, volledig in hout wordt opgetrokken, dat het gebouw op bevel van de militaire overheid onmiddellijk moet afgebroken worden zonder enige vergoeding, en dat jaarlijks een huurgeld voor het in concessie gegeven terrein aan de Domeinen betaald wordt. Al deze voorwaarden moeten bij notariële akte door de begunstigde onderschreven worden.

J. Hamers krijgt de toelating om een houten paviljoen te bouwen op een bakstenen fundering van 0,60 m hoogte op het binnentalud van de zeedijk. Voor het terrein moet hij 15 F per jaar betalen.¹¹ Hij slaat zijn paviljoen op aan de rand van de huidige zeedijk op het uiteinde van de Van Iseghemlaan. Het is een langwerpig gebouw van 15 m lang bij 14 m breed zonder verdieping, met aan beide uiteinden achthoekige rotondes met een gelijkvormig dak. Het heeft een licht uitspringend portaal waarboven later een groot polychroom plaasteren beeld komt van de heilige Espérance, patrones van vissers en zeelieden. Het centraal gedeelte heeft een asymmetrisch dak dat aan de zuidkant lang en diep naar de stadsgracht afheft.

In augustus 1834 is het gebouw klaar. Het draagt de naam *Pavillon des Bains* en begint zijn loopbaan als een gewoon, maar door toeristen drukbezocht café. (zie foto 1)

Tijdens hun verblijf in Oostende volgen de Koning en de Koningin op 11 augustus 1834 vanuit het *Pavillon des Bains* de roeiwedstrijden die te hunner eer op zee gehouden worden.¹² Volgens de lokale overlevering maakt Hamers van de gelegenheid gebruik om aan de Koning te vragen zijn paviljoen *Pavillon Royal* te mogen noemen, wat hem wordt toegestaan. Het *Pavillon des Bains* krijgt de naam *Pavillon Royal*, wat beter is om reclame mee te maken. Voor de Oostendenaren is en blijft dit het paviljoen van Kootje Hamers.

Het zomerseizoen 1834 is voor Hamers een meevaller maar blijkbaar toch onvoldoende om het hoofd te kunnen bieden aan de zware schuldenlast die hij voor de bouw en de uitrusting van zijn paviljoen op zich had moeten nemen. Op 11 oktober 1831 zijn de echtgenoten Hamers-Bonneville verplicht het *Pavillon Royal* voor 5.000 F te verkopen aan Gabriel Jean, de schatrijke brouwer van de hoek van de Lijndraaiersstraat en de Polderstraat (nu Hazegrassstraat). De verkoop gebeurt onder het beding van wederinkoop en verdere verhuring aan het gezin Hamers aan 312,50 F per jaar.¹³ De zaken gaan in volgende jaren zo goed dat Hamers opnieuw eigenaar kan worden van zijn paviljoen.

Toch is niet iedereen opgetogen over de sfeer in het *Pavillon Royal*. Voor een deel van de klassetoeristen is dit paviljoen te volks, niet passend voor dames van hogere rang die afkerig zijn van biergeuren en tabakswalmen. In 1836 gaan er stemmen op voor de bouw van een ruimer en rijker paviljoen, zoals een groep Oostendse notabelen het in 1832 had gepland.^{14 15}

In 1840 daagt een concurrent op voor Hamers, namelijk de grootgrondeigenaar Belleruche. Op 19 mei 1840 krijgt deze laatste de toelating om een groots opgezet

houten gebouw op te trekken rond de vuurtoren. Het krijgt de naam *Cercle du Phare* en wordt voorbehouden aan een elitepubliek.

Kootje Hamers heeft echter het geluk dat de akte van concessie met jaren vertraging aan Belleruche verleend wordt, zodat hij voldoende tijd krijgt om zijn paviljoen enigszins aan te passen aan de hogere eisen van een kieskeurig publiek. Op 27 september 1840 dient hij een aanvraag in om zijn paviljoen te vergroten. Dit wordt hem toegestaan op 8 maart 1841, op voorwaarde dat hij aan het gebouw geen rolstore aanbrengt die over de zeedijk hangt, noch stoelen of tafels op de dijk plaatst. Aan de eerste voorwaarde zal hij gewetensvol voldoen, met de tweede zal hij eenvoudigweg geen rekening houden.¹⁶

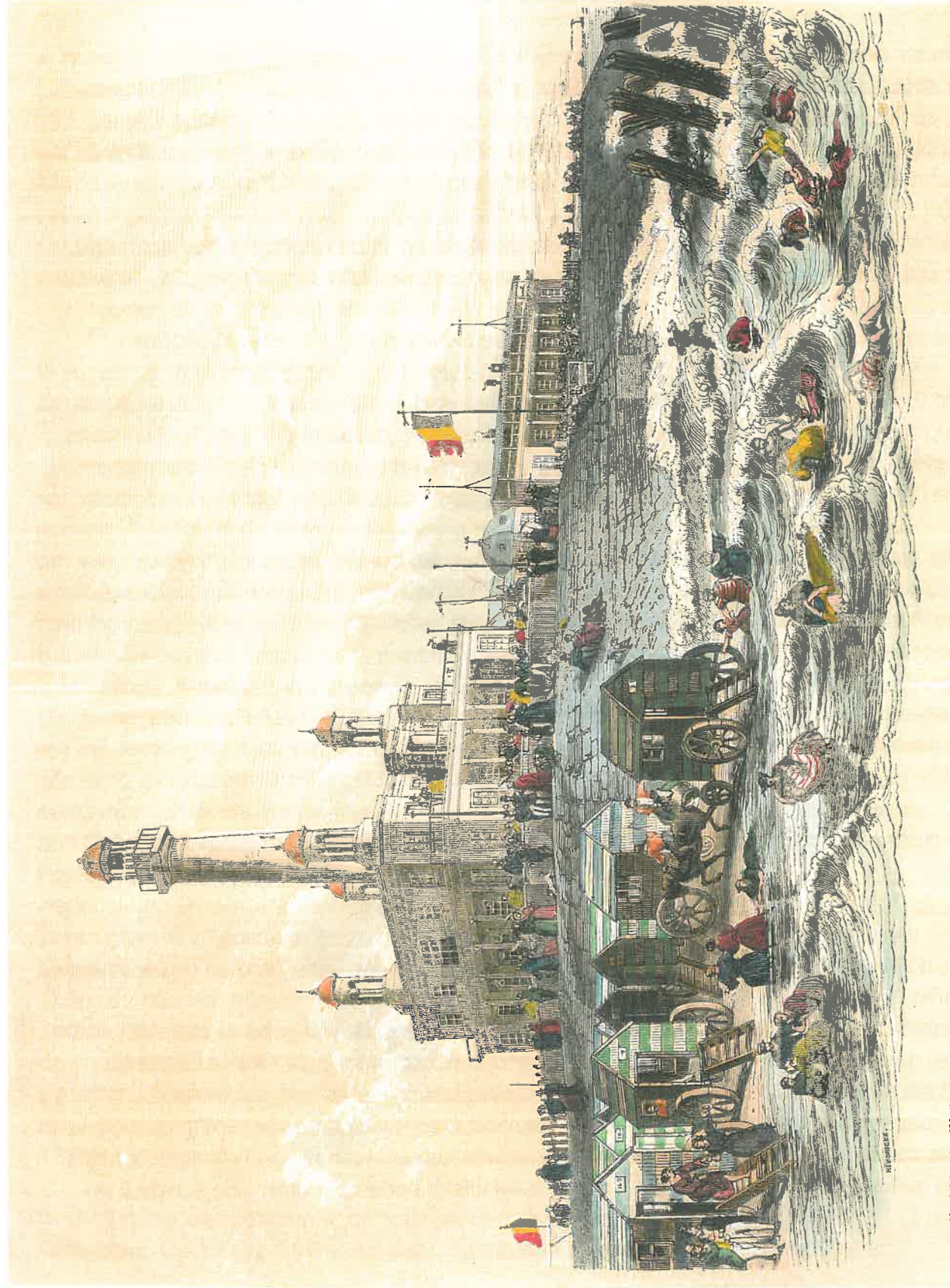
Op 2 maart 1842 wordt hem toegestaan om het nieuw gedeelte met 14 m te verlengen en op het platform een overdekt terras aan te brengen gedeeltelijk bedekt met schaliën, gedeeltelijk met zeildoek. Op 12 mei 1842 krijgt hij daarenboven nog de toelating om een toiletcomplex aan te bouwen en het ganse gebouw van een gaanderij te voorzien.¹⁷

Het nieuwe rechthoekige gebouw, dat ten westen van het eerste paviljoen wordt gebouwd heeft één verdieping en is afgewerkt nog vóór het begin van het badseizoen van 1842. Op de gelijkvloerse verdieping bevat het een vergaderzaal, een restaurant en een reeks kamers voor het nemen van warme zeebaden of –douches – de artsen schrijven immers voor om iedere zeekuur te beginnen met warme zeebaden. Op de eerste verdieping zijn aan de zeezijde overdekte terrassen die met colonnades uitgewerkt zijn. Beschut tegen zon en wind kan men van daar het best het gewoel van dijk- en strandleven gadeslaan.

J. Hamers wacht geduldig en vol zelfvertrouwen op de komende concurrentie.

C. 3. De Cercle du Phare

Bij de vuurtoren wordt het paalwerk dat het pleintje omringt, verwijderd en de bestaande winkeltjes afgebroken om plaats te maken voor de *Cercle du Phare* die met een vierkant oppervlakte van 510 m² de basis van de vuurtoren omgeeft. Het gebouw ziet eruit als een grote en een kleine kubus die op elkaar staan. Daardoor beschikt de *Cercle du Phare* over twee brede terrassen, een op de begane grond en een op de eerste verdieping. Bovendien zijn er aan drie zijden van de gelijkvloerse verdieping gaanderijen met colonnades. Op de hoeken van de bovenste kubus staan minaretvormige torentjes die qua stijl goed samengaan met de centraal uitstekende vuurtoren. (zie schets 2 en foto 2)

Hendrickx, del. W. Brown, sculp.

C. Maquardt, del. Bruxelles, Place Royale.

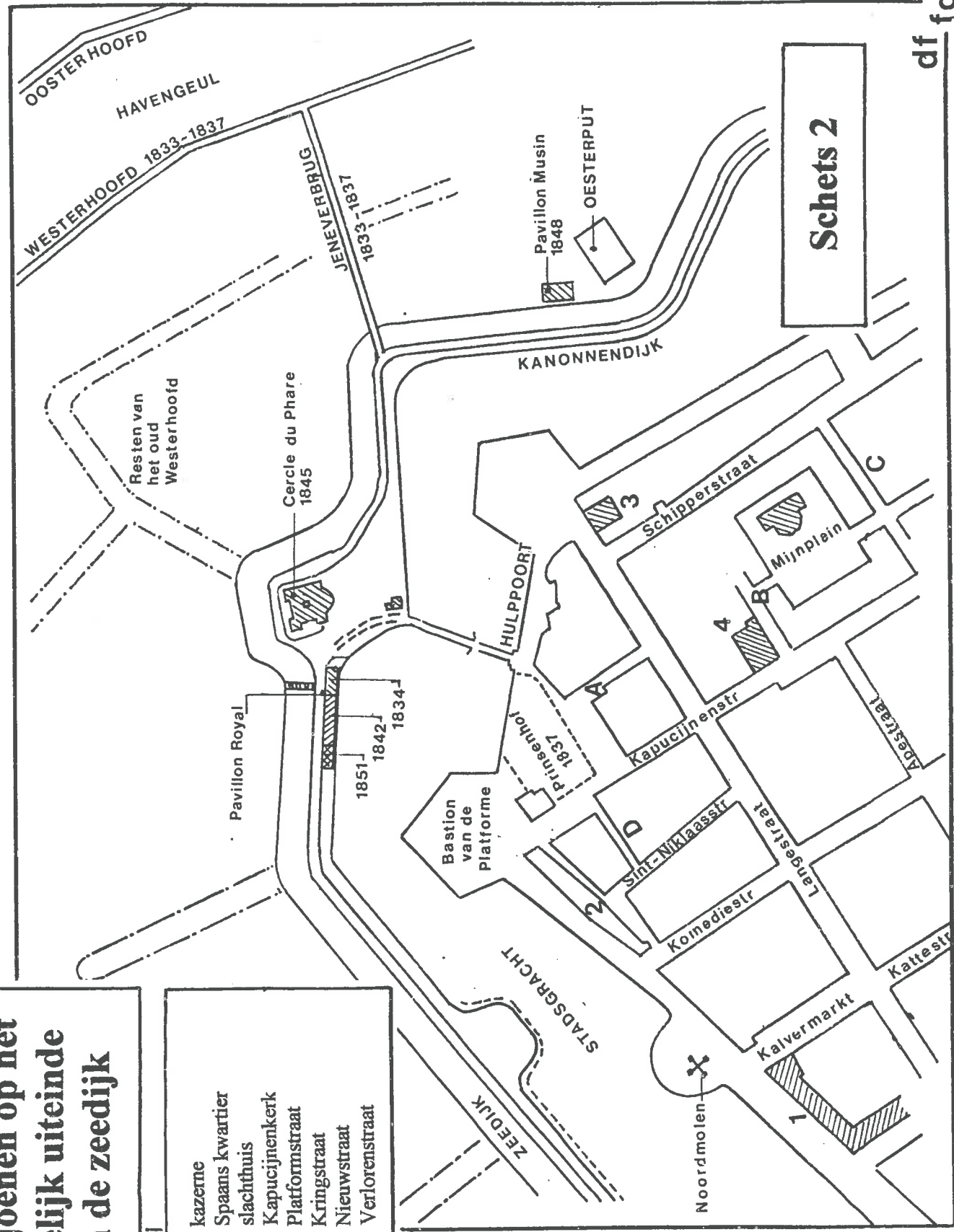
Typ. Delevingne et Callewaert.

Zicht op de Cercle du Phare en het Pavillon Royal. 1847.
Houtsnede. Verzameling D. Farazyn.

LES BAINS DE MER A OSTENDE.

Paviljoenen op het oostelijk uiteinde van de zeedijk

- 1 : kazerne
- 2 : Spaans kwartier
- 3 : slachthuis
- 4 : Kapucijnenkerk
- A : Platformstraat
- B : Kringstraat
- C : Nieuwstraat
- D : Verlorenstraat

Op de gelijkvloerse verdieping is een conversatiesalon, een leeszaal, een dans- en muziekzaal, een rookzaal, een café en een restaurant met zicht op de havengeul waar men à la carte kan eten. Op de eerste verdieping zijn de salons voor hoge gasten, die een afzonderlijke bediening wensen. Alle zalen zijn rijkelijk en op een geraffineerde wijze versierd en uitgerust. De *Cercle du Phare* is immers bedoeld als "circle privé", alleen toegankelijk voor uitgekozen betalende of uitgenodigde gasten uit de *upper class*. Buiten het badseizoen, van 1 oktober tot 30 april, is de toegang vrij voor eenieder. De salons blijven echter gereserveerd voor de clubleden.¹⁸

De *Cercle du Phare* wordt niet door Belleruche persoonlijk uitgebaat. Ze wordt in concessie gegeven aan bekwame geranten zoals Maertens, Devos, eigenaar van *La Cour Impériale*, Baas-Cogez of Lantoine van de *Rocher du Cancale*, allen bekende gastronomien.

De uitbating neemt een aanvang in 1845 maar draait pas in 1846 op volle toeren. De eerste zeilwedstrijden grijpen in 1846 plaats vanuit Oostende. De race wordt door de *high life* gevolgd, niet vanuit het *Pavillon Royal* maar wel van op de terrassen van de *Cercle du Phare*. Bij gelijkaardige wedstrijden in 1847 houdt het organiserend comité zijn vergaderingen eveneens in het paviljoen van Belleruche. De *Cercle du Phare* is het mekka geworden van de elite.¹⁹

Om het dreigend verlies aan cliënteel tegen te gaan plaatst Hamers in 1845 een *camera obscura* in zijn paviljoen, voert hij een soort *cercle privé* in, gelijkaardig aan de *Cercle du Phare*, en geeft hij een prijsreductie bij het nemen van een abonnement op warme zeebaden. In 1847 installeert hij een grotere stoomketel in zijn badinrichting.²⁰ Zoals Belleruche grijpt hij naar het reclameprocédé van die jaren en laat adres- en abonnementskaarten drukken bij Daveluy, de zogenaamde porseleinkaarten, stilistisch uiterst verzorgd en prachtig polychroom. (zie foto 3) J. Hamers laat in 1851 nog een wachtzaal voor de warme baden aanbouwen aan de westkant van zijn paviljoen.²¹ Maar het baat niet, tegen de *Cercle du Phare* kan hij het niet halen. Hij weet het, leest het in dagbladrubrieken en in reisgidsen: zijn paviljoen staat vermeld als tweederangs inrichting.

Wanneer de gemeenteraad begin januari 1851 aan L. Vanden Abeele een concessie verleent voor het optrekken van een kursaalgebouw op de zeedijk, begrijpt Hamers dat de gouden tijd voor hem definitief voorbij is.

Op 3 december 1851 verkoopt hij de ijsput, die hij bezit bij de Kaaipoort, en zijn paviljoen, behalve de wachtzaal en de stoomkamer, aan J. B. Delmée voor 65.000 F. Hamers behoudt het recht om gratis ijs uit zijn vroegere ijsput te halen. Delmée neemt de verbintenis over, door Hamers vroeger aangegaan, om alle bieren voor het *Pavillon*

Royal bij de brouwerij Jean aan te kopen. Uit de verkoopakte blijkt dat Hamers sinds 1844 voor 20.000 F aan 5 % rente bij Jean in het krijt stond.²²

Zo verdwijnt een legendarisch personage uit de geschiedenis van de zeedijk. Als gewone timmerman en caféhouder had Hamers het aangedurfd om het eerste café-restaurant op de zeedijk te bouwen, dit zelf uit te baten en uit te breiden. Hij die koningen, prinses en edelen had ontvangen en bediend, trekt zich in december 1851 terug in zijn hotel *Sint-Christophe* in de binnenstad.²³

C. 4. Het Pavillon Musin

Terwijl zich tussen de eerste twee paviljoenen op het noordelijk uiteinde van de zeedijk een prestigestrijd ontwikkelt, is aan de voet van de kronkelende dijk die van het Vuurtorenplein zuidwaarts loopt, in alle stilte een derde paviljoen ontstaan, het *Pavillon Musin*. Dit vormt een heel speciale attractie omwille van zijn ligging bij een oesterput.

François-Constant Musin, vader van de kunstschilder François Musin, was reeds eerder begonnen met het kweken van oesters in de voorgrachten van het Kroonwerk op de oostkant van de geul dankzij de toelating die op 31 augustus 1832 door het ministerie van Oorlog verleend werd.²⁴ In 1846 beslist hij om zijn kans te wagen aan de westzijde van de haven. Hij slaagt er in om voor de lage prijs van 15 F per jaar een terrein van 4.295 m² te huren, gelegen aan de voet van een inspringende bocht van de Kanonnendijk en beschermt door een dekkingswal. Hij laat een oesterput uitgraven met 10.000 F geleend bij weduwe J. Duclos-Assandri en 10.000 F bij Gabriel Jean.²⁵ Aan de noordkant bouwt hij een werkloge en bij de dijk een eenvoudig houten huis met plat dak. Het huis, 165 m² groot, richt hij in als restaurant en stelt het in 1848 open voor het publiek.²⁶ (zie schets 2)

Wie er niet van houdt koketterend te paraderen in de *Cercle du Phare* of begluurd te worden door een sliert voorbijschuivende passanten vindt romantische rust op het terras, dat beschermt is van de soms snedige westenwind, of in het restaurant, waar geëxposeerde schilderijen van François Musin in een levendig koloriet het accent leggen op de diversiteit in uitzicht van zee en strand. Het *Pavillon Musin* wordt opgezocht omwille van zijn uitstekende bier- en wijnkelder, maar vooral om zijn heerlijk verse visgerechten die opgediend worden in een sfeervol maritiem interieur.

Vader Musin overlijdt op 3 augustus 1849. De uitbating van het restaurant gaat over in de handen van Auguste Musin, die de gevestigde faam van het bedrijf weet te handhaven. Meer en meer mensen komen wandelen op het noordelijk uiteinde van de Kanonnendijk. Dat zet sommigen ertoe aan om tijdens de zomermaanden enkele

toeristische attracties op te trekken tussen het *Pavillon Musin* en de Jeneverbrug. Th. Bodson plaatst er in 1850 een *tir au pistolet*, Gantois waagt zijn kans met een gymzaaltje en bij de brug zelf komt een *camera obscura*. Drie barakken die ieder jaar eind september worden afgebroken.

D. Besluit

Ten gerieve van de 'vreemden' zijn op de zeedijk slechts drie permanente houten paviljoenen blijvend tot stand gekomen. Drie café-restaurants die het hele jaar open blijven en gelegen zijn in de directe nabijheid van het oosterstrand dat het centrum is van het dijk- en badleven. Het paviljoen van Hamers (1834) kent een denderend succes tot de *Cercle du Phare* in 1845 de elite aantrekt. Meer bescheiden ontstaat het *Pavillon Musin* in 1848. Drie paviljoenen die zich qua inplanting, gebruikt materiaal, bouwplan en vormgeving moesten schikken naar de dwingende eisen van het ministerie van Oorlog.

Oostende is zonder enige twijfel tijdens deze 21 jaar in Europa vermaard geworden als badplaats met kosmopolitische allure. Voor de bevolking is het toerisme de meest rendabele activiteit geworden. De stad kent vanaf nu een dubbel ritme: broeiend en feestelijk zomers gewoel en stille winterse verlatenheid.²⁷

Het midden van de 19e eeuw is voor het Oostendse toerisme een belangrijk keerpunt. Allereerst financieel omdat de Staat vanaf 1852 zijn aandeel eist van het toeristisch manna dat op de stad neervalt. Het strand wordt als domaniaal eigendom van de Staat aan de stad in concessie gegeven, mits afstand van de helft van de opbrengst van de verhuring van standplaatsen voor badkoetsen op het strand. De andere helft moet de stad benutten voor de geëerde zomergasten.²⁸

Keerpunt ook, omdat nieuwe gebouwen opdagen in het midden van de zeedijk en bij de westerduinen, wat een verschuiving westwaarts van het dijk- en strandleven inluidt. Keerpunt tenslotte omdat op zomerse zon- en feestdagen een nieuw publiek de stad, de dijk en het strand overspoelt: gewone burgers met vele kinderen, commerçanten, bedienden en arbeiders. Dit wordt mogelijk omdat de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen naar het voorbeeld van Frankrijk, *convois de plaisir* naar Oostende inzet aan gereduceerde prijzen. De eerste twee pleziertreinen komen aan op zondag 4 augustus 1850: om 10 uur een trein uit Gent met 1.200 passagiers en om 10.45 uur een trein uit Brussel met 1.600 passagiers.²⁹

Leopold I heeft de elitetoeristen naar Oostende gelokt voor langdurig verblijf. De spoorwegen brengen de gewone mens. Het is het begin van een langzame democratisering van het toerisme en de start van het volkse eendagstoerisme.

Adreskaart J. Hamers. 1842. Pavillon Royal.
Handschriften. Universiteitsbibliotheek Gent.

II - 1852 – 1864: de periode Vanden Abeele

A. Het aantal toeristen verdubbelt in dertien jaar

De aangroei van het aantal toeristen is zeker niet meer zo groot als in het begin van de vorige periode, maar toch meer dan hoopgevend.

De *Liste des étrangers* die vanaf 1852 het reële aantal elitetoeristen vermeldt zonder het begeleidend dienstpersoneel, geeft 6.350 toeristen op voor het jaar 1852. Het maximum van 15.331 wordt bereikt in 1851. Na een scherpe daling, te wijten aan economische crisis en oorlogssituaties, wordt vanaf 1861 het cijfer van 13.000 regelmatig overschreden. In 1864 telt men 13.483 zomergasten.³⁰

De koninklijke familie blijft een deel van de Europese aristocratie naar Oostende lokken. Zondagse pleziertreinen vullen het verblijfstoerisme aan met 600 tot 1.000 dagjesmensen.

De spoorwegen verdubbelen hun zomertrafik naar Oostende, van 5 treinen per dag in 1852 naar 10 treinen per dag in 1864. Dankzij ruimere kredieten voortspruitend uit de verhuring van badkoetsen en uit een belangrijk aandeel in de winsten van de kansspelen van Spa (1859) kan de stad beginnen met de saneringswerken die reeds lang door vakantiegangers gevraagd werden. Rioleringswerken worden in 1853 aangevat. Een artesische put wordt in 1858 aangeboord. Deze levert wel geen drinkbaar water, maar wel mineraal water zoals later zal blijken. Voor *messieurs les étrangers* legt de stad in 1861 - 1862 het eerste Leopoldpark aan ter vervanging van het te klein geworden Prinsenvak. Zij richt in 1861 een bibliotheek op in het stadhuis, voorziet het casino in 1856 van gasverlichting en geeft het in 1863 nieuw meubilair. Haar bekommernis gaat natuurlijk ook uit naar de zeedijk. Tussen stad en dijk wordt in 1861 de Kursaalbrug gelegd, een nieuwe bredere ijzeren brug in het verlengde van de Vlaanderenstraat.³¹ Terwijl het ministerie van Openbare Werken van 1854 tot 1861 met dijk- en duinversterking bezig is, bekomt de stad een verbreding van de Grote Zeedijk met 3 m, onder meer door de glooiing naar de dijkkruin loodrecht te laten optrekken. Zo krijgt deze promenade een breedte van 10 m en wordt zij aan zeezijde van een reling voorzien.

Hetzelfde gebeurt bij de aanleg van een 395 m lange nieuwe dijkvlooiing ten westen van de Grote Zeedijk. De stad is onmiddellijk bereid hierop een voetweg met asfaltbedekking aan te leggen. Middels een minimale financiële bijdrage kan zij bij de verbreding van deze voetweg bekomen dat deze met bakstenen bekleed wordt en in 1862 uitgroeit tot de Westwandeling.³² Zo beschikken wandelaars nu over een doorlopende promenade van het Vuurtorenplein tot even voorbij de huidige Parijsstraat.

Voor de organisatie van feestelijkheden zorgt de stad al evenmin als vroeger. Getrouw aan haar liberale politiek laat zij dit over aan het privé-initiatief. De ambitieuze L. Vanden Abeele ontpopt zich alras als de gangmaker, de motor van het Oostendse ontspanningsleven. Als concessiehouder van het casino en het park, en als stichter en eigenaar van het Kursaal, organiseert hij een bont programma van bals en concerten en maakt van Oostende een stad van permanent zomers plezier en ontspanning.

Slechts op één gebied is de stad bereid haar medewerking te verlenen onder de vorm van subsidiëring, namelijk voor de inrichting van paardenrennen. Deze grijpen voor het eerst plaats op 21 en 22 augustus 1864 onder massale volkstoeeloop, op het grondgebied van Bredene aan de oostkant van de havengeul, aan de voet van de nieuwe vuurtoren.³³

Het moet gezegd worden dat de publicatie van reeksen prachtige gravures die de metamorfose van stad en dijk onderlijnen, en van uitgebreide feuilletons in *L'Indépendance Belge*, *L'Emancipation*, *Le Précurseur* en in lokale bladen het hunne bijdragen in de publiciteit voor *la plage des rois*.

B. De badgasten trekken naar het westerstrand

Het oosterstrand en het strand vóór de Grote Zeedijk blijven niet langer het centrum van strand- en badleven. Vanaf 1855 trekken badgasten meer en meer naar het grote westerstrand, waar in 1859 reeds 72 procent van de baden genomen worden. Het oosterstrand en de dijkzone moeten vrede nemen met 28 procent. Ook de badendienst volgt deze evolutie. Twee honderd badcabines staan op het westerstrand en slechts honderd op het oosterstrand.³⁴

De oorzaken van deze verschuiving zijn niet moeilijk te achterhalen. Het plaatsen en afvoeren van badkoetsen vóór de zeedijk wordt bemoeilijkt wanneer de regering vanaf 1857 overgaat tot het herstellen van de strandhoofden om de zeedijk beter tegen de golfslag te beschermen.

Het oosterstrand dat al niet zo aantrekkelijk was met zijn resten van paalwerk en wrakhout wordt grondig vervuild door het rioolwater dat de stad langs de 'stinkput' in de havengeul en de zee loost.

Meer nog, als gevolg van havenwerken om de geul te verdiepen treedt er ontzanding op aan het oosterstrand. Havenbelangen en toeristische belangen komen met elkaar in

Het westenstrand gezien vanuit de zeedijkbocht aan het huidige Casino-Kursaal. 1858. Links de stelpaats van de badwagens, in het midden het Pavillon des Dunes (1852) en rechts het Pavillon du Rhin (1857). Op het strand staan diverse modellen van badwagens waaronder een winkelwagen. Litho Canelle. Verzameling D. Farasyn.

conflict. Op het kleiner strand kan men in 1863 het voorziene aantal badcabines zelfs niet meer plaatsen.

Vakantiegasten zoeken dan ook in steeds meer en meer het weststrand op, het voorbeeld volgend van hoge gasten zoals groothertogin Helene van Rusland en de Prins-regent van Pruisen, die er de twee eerste luxecabines krijgen toegewezen.

Aan het weststrand vinden zij een lang, breed strand van fijn wit, onvervuild zand en duinen. Vanaf 1862 is er een wandeldijk en vinden zij nieuwe eet- en drankgelegenheden.

C. Nieuwe gebouwen veroorzaken een trek naar het westen van de dijk

Zonder enige twijfel werd de trek naar het westen gestimuleerd geworden door de bouw van het eerste Kursaal in 1851 - 1852 in het midden van de Grote Zeedijk en van het hotel-café-restaurant *Pavillon des Dunes* in 1852 te midden van de westelijke duinrand.

1. Het Kursaal

De oprichting van het eerste Kursaal is het werk geweest van Louis Vanden Abeele, directeur van de *Messageries J. B. Van Gendt*, groothandelaar in kolen en later in guano, concessiehouder van het stedelijk casino en van het Prinsenpark.

In het najaar 1850 dient hij ettelijke aanvragen in bij het ministerie van Oorlog om een terreinconcessie op de zeedijk te bemachtigen. Natuurlijk stuit hij op verzet vanwege de eigenaars van reeds bestaande paviljoenen en ook vanwege hotelhouders van de binnenstad. Hij krijgt bovendien af te rekenen met een andere kandidaat namelijk de vroegere uitbater van de *Cercle du Phare*, Baas-Cogez. Om zelf niet te moeten kiezen tussen de kandidaten en om meer waarborgen te hebben, beslist het ministerie op 27 december 1850 om het trapeziumvormig wapenplein op het uiteinde van de Sint-Pietersbrug aan de stad over te dragen en haar de vrije hand te laten in de keuze van bouwheer en uitbater van het Kursaal.^{35 36}

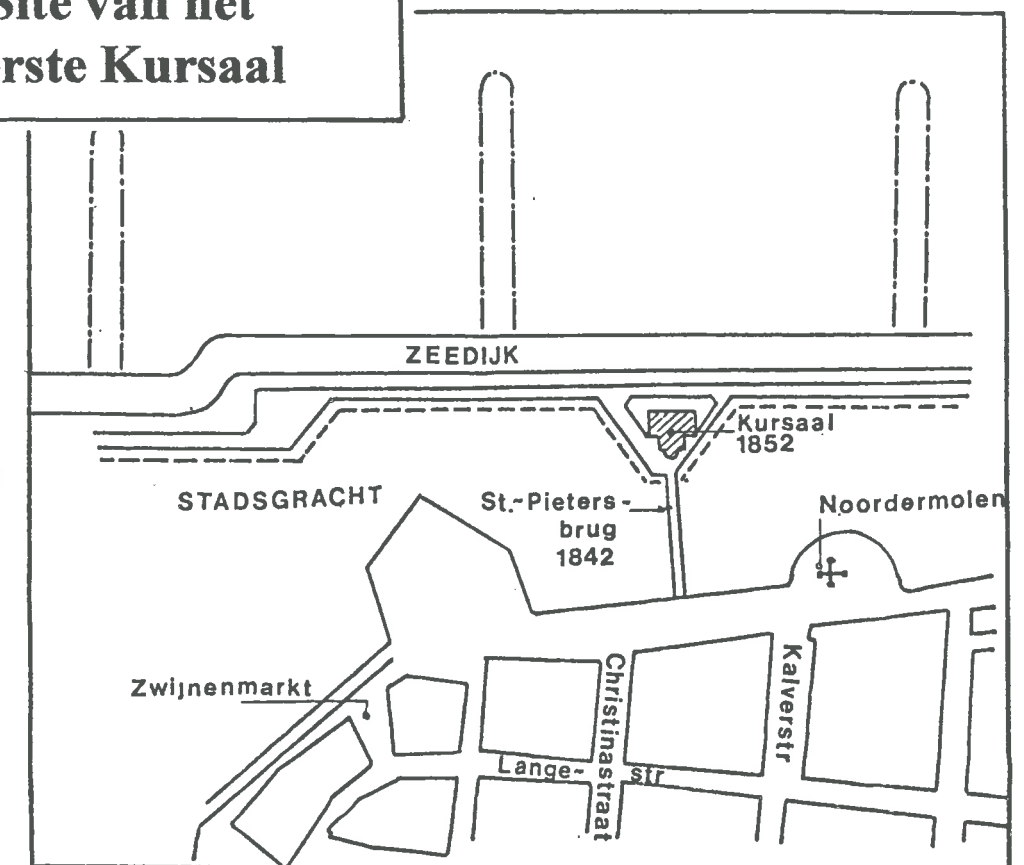
Baas-Cogez treedt naar voren met een plan van architect Janssens terwijl Vanden Abeele een project van de Brusselse bouwkundige Beyaert voorstelt.

Het laatste plan wordt op 7 januari 1851 door de gemeenteraad goedgekeurd.³⁷ Vanden Abeele onderschrijft de gewone voorwaarden gedictieerd door het ministerie van Oorlog en aanvaardt daarenboven om in de kelderruimte aan de zeezijde plaats te voorzien voor het eventueel opstellen van een batterij kanonnen. Hij betaalt aan de stad een

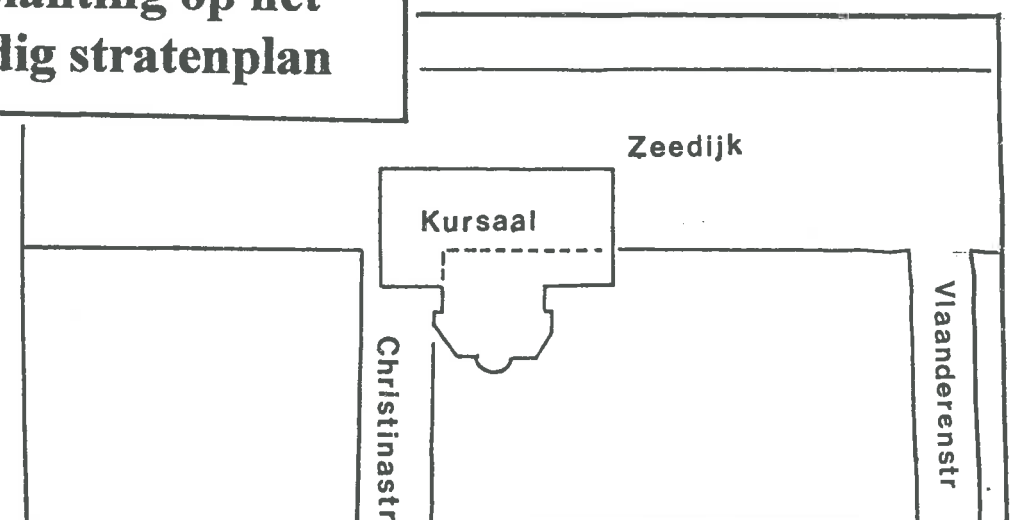

Het eerste Kursaal op de zeedijk in 1852, gezien vanuit het Westen. 1858.
Litho Canelle. Verzameling D. Farasyn.

Site van het eerste Kursaal

Inplanting op het huidig stratenplan

Schets 3

waarborg van 5.000 F en gaat de verplichting aan de werken te beëindigen vóór 1 augustus 1852. Op 20 februari 1851 geeft het ministerie van Oorlog de toelating om de fundering tot op 0,85 m boven de dijkkrui op te trekken.

In mei 1851 komen Vanden Abeele en Beyaert met een nieuw plan opdagen voor een gebouw van geringere omvang maar aantrekkelijker van aanblik omdat het meer speelse lijnen heeft. Het is uiteindelijk naar dit nieuwe project, door de diverse instanties goedgekeurd in mei en juni 1851, dat het eerste Kursaal opgetrokken wordt op de huidige oostelijke hoek van de Christinastraat en de zeedijk.³⁸ (zie schets 3)

Zoals het *Pavillon Royal* is het Kursaal gebouwd op het binnentalud en ten zuiden van de smalle wandelpaden van de zeedijk. Het rust op een verhoogd terras langs de dijk van 49 m lang bij 6 à 8 m breed. Aan beide uiteinden van het terras staan zeshoekige kiosken. Het gebouw dat zich over maar 25 m langs de dijk uitstrekt kan in drie delen onderverdeeld worden. Vóór het centraal gedeelte ligt een 3 m breed overdekt terras, dat het balkon van de eerste verdieping schraagt. Het middenvenster van deze verdieping is bekroond door een campanile waarin een groot uurwerk is aangebracht en waaronder het stadswapen is uitgebeiteld. De middenbouw is geflankeerd door twee zijvleugels met slechts één verdieping en terrassen op het dak. Boven de campanile wappert de Belgische vlag. Op de hoeken van de zijterrassen en de kiosken slingeren lange wimpels in de wind. (zie foto 14)

Het valt moeilijk het gebouw bij een bouwstijl onder te brengen. Sommigen zien er iets Venetiaans in. Anderen vinden het Moors omdat de centrale feestzaal versierd is met veelkleurige mozaïeken en verguldsels en de zetels en divans bekleed zijn er met breed-geribde Algerijnse stoffen. Architect Tasson, indachtig dat het Kursaal geroepen is om het nieuwe trefpunt te worden van de Europese adel, laat in de feestzaal wapenschilden ophangen van diverse Europese staten. Aan het café en aan het restaurant, in de zijvleugel ondergebracht, geeft hij een passende, sobere bekleding.³⁹

⁴⁰

Van meet af aan kent het Kursaal een overweldigend succes. Het wordt het nieuwe ontmoetingscentrum voor de elite, overdag als café en restaurant, 's avonds als bal- en concertzaal en in geringe mate ook als hotel. Het casino in het stadhuis, dat dezelfde directie heeft als het Kursaal, krijgt alleen nog volk bij galabals en grote concertavonden. De *Cercle du Phare* en meer nog het *Pavillon Royal* zien een belangrijk deel van hun vroeger cliënteel verloren gaan, ondanks een vernieuwde en verfraaide uitrusting. Het Kursaal is de nieuwe trekpleister van de zeedijk geworden.

L. Vanden Abeele heeft de wind in de zeilen. Hij ontfermt zich over het lot van de in verval rakende *Cercle du Phare* en neemt deze instelling in 1854 op in de maatschappij *Société des Bains*⁴¹ die het zomers uitgangsleven regelt en domineert. Vanden Abeele zorgt ervoor dat alle inrichtingen die bij beheert winst kunnen maken door het afwisselend organiseren van bals, dans- en concertavonden.

Op 24 juni 1857 geeft het ministerie van Oorlog hem de toestemming om in het Kursaal dat hem het nauwst aan het hart ligt, gasverlichting aan te brengen. Op 10 maart 1858 laat hetzelfde ministerie hem toe om het Kursaal om te vormen en uit te breiden.⁴² De westelijke rookzaal en het café winnen aan ruimte. Naast het restaurant komt er een langwerpige leeszaal. De feestzaal wordt tot een hexagonale colonnadezaal omgebouwd met de orkestruimte achteraan. Kleedkamers, dienstzaaltjes en een bureel voor de directeur vullen de overblijvende ruimte aan. Het gebouw wordt aan de westelijke en zuidelijke zijde in 1858 en 1860 totaal vernieuwd naar de plannen van de architecten Alleweireldt en Paries.⁴³

Van verdere uitbreidingswerken in oostelijke richting ziet Vanden Abeele voorlopig af tot de plannen voor een nieuwe brug naar de zeedijk in het verlengde van de Vlaanderenstraat vaste vorm krijgen. De nieuwe brug wordt in 1861 gelegd en op 23 december 1861 keurt de gemeenteraad het uitbreidingsproject van Vanden Abeele goed op voorwaarde dat hij op het kursaaldomein een ruimte voorziet dat als politiebureau kan gebruikt worden. Het ministerie van Oorlog geeft zijn fiat op 21 februari 1862 en stelt als bijkomende voorwaarde dat leger- en marineofficieren vrije toegang krijgen tot alle feestelijkheden in het Kursaal.⁴⁴

Vanden Abeele begint echter niet aan deze werken omdat hij het niet meer aandurft. Hij ziet zijn overwicht bedreigd door nieuwe initiatieven van succesrijke concurrenten voor wie hij tenslotte zal moeten zwichten.⁴⁵

2. Het Pavillon des Dunes

Om in 1852 te midden van de verlaten 'kleine duinen' aan de rand van het strand ten westen van de stad meer dan 2 ha domaniale grond in concessie te nemen teneinde er gebouwen op te richten moet men ofwel een gewiekst zakenman zijn met de nodige flair voor nakende toeristische evoluties ofwel een zuivere kunstenaarsziel die het drukke gedoe van de mondaine badstad wil ontvluchten voor de stilte van nog ongerepte natuur.

Wat precies François Musin bezielde zal niemand kunnen achterhalen. Op 8 juni 1852 kan hij van het ministerie van Openbare Werken een concessie krijgen van 13.168 m².

Westenstrand in 1865. Op de dijk van I.n.r. het Kursaal en het Pavillon du Rhin.
Schilderij op doek van M. Van Cuyck. Verzameling Stedelijk Museum voor Schone Kunsten.

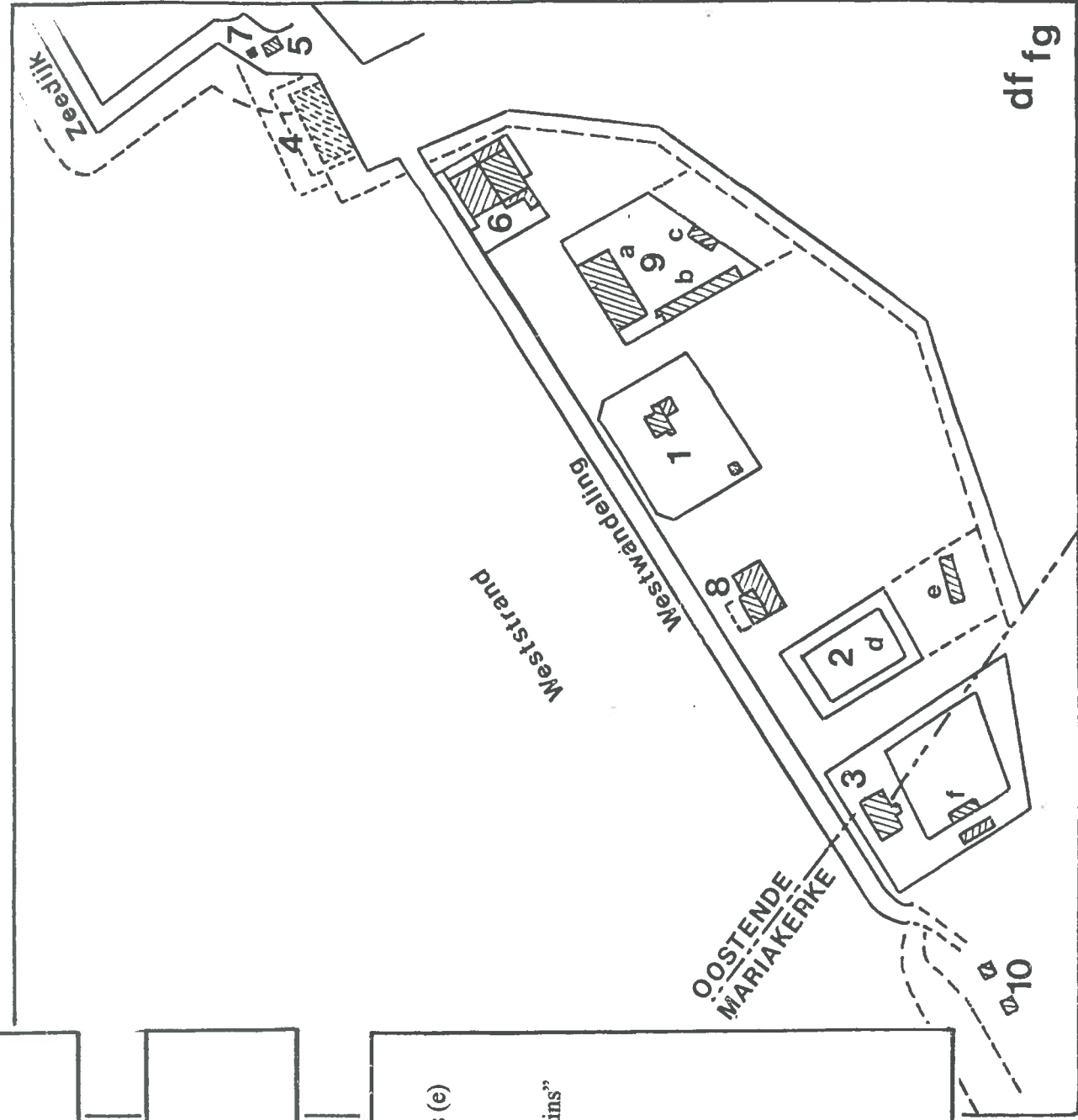
Schets 4

Gebouwen langs de Westwandelning

- 1 : Pavillon des Dunes
- 2 : oesterput Vanloo-Bernier (d) met pakhuys (e)
- 3 : Pavillon du Rhin met oesterput (f)
- 4 : het niet gebouwd "Hotel de l'Océan"
- 5 : bureau der Domeinen
- 6 : expozaal Sacré-Fontaine - "Cercle des Bains"
- 7 : Cabinet Inodore
- 8 : Café de l'Océan, Pavillon Beerblock
- 9 : terrein van de baddienst
 - a. droogkamer
 - b. stallingen
 - c. bureau en café
- 10 : Koninklijke Paviljoenen

 oorspronkelijke toestand

 uitbreiding

Nog geen twee maanden later, op 4 augustus 1852, neemt hij van meestertimmerman Desmet de huur over van 1 ha aanpalende grond, die deze laatste op 9 oktober 1846 had verkregen aan 40 F per jaar.⁴⁶

Op deze duingrond, die zich over een breedte van bijna 100 m langs het strand uitstrekt, laat hij een paviljoen van 140 m² oprichten, het *Pavillon des Dunes*.

Een lithografie van Musin zelf toont dit houten gebouw met een centraal uitspringend gedeelte. Ervoor is een zitruimte die met een rolstore overdekt is. Een breed dakterras omgeeft een smalle, lang uitgewerkte verdieping. Het geheel is op een geëffende duin ingeplant, naar het strand toe met een eind dijk bekleed en volledig afgebakend. In het domein ligt een minirecreatieoord voor kinderen met schommel en draaimolen. Achteraan is nog een klein bijgebouw.⁴⁷ Het was wellicht de bedoeling van François Musin hier een expositiezaal voor zijn "marines" in te richten. Hetzelfde jaar trekt hij echter naar Brussel en verhuurt het geheel aan de broers Beerblock die het als hotel-café-restaurant uitbaten.

Om dit te kunnen realiseren heeft F. Musin op 13 december 1852 bij G. Jean 5.000 F moeten lenen aan 5 % met hypothecaire waarborg op zijn paviljoen. Op 11 mei 1853 heeft hij daarenboven zijn aandeel in de oesterput van zijn vader aan zijn broer Auguste overgelaten.⁴⁸

Voor romantische of gastronomisch ingestelde wandelaars was het *Pavillon des Dunes* tot 1856 het westelijk einde van het Oostendse strand, waar men zich rustig aan visgerechten kon te goed doen en zelfs gemeubelde kamers kon huren met zicht op zee of op de duinen. Het *Pavillon des Dunes* is het eerste hotel aan de westrand van de stad. Om veel gasten tot hotelverblijf aan te lokken bezit het echter te weinig kamers en ligt het te ver van stad waar de poorten 's nachts nog altijd gesloten worden.

3. De oesterput Van Loo-Bernier

Bijna aan de westelijke stadsgrens komt in 1853 de Gentse handelaar Van Loo-Bernier een oesterput van 1.960 m² uitgraven in een duinpan. Ten zuiden daarvan trekt hij een pakhuis op van 160 m².⁴⁹ Lange houten buizen lopen onder duin en strand naar zee om de put van het nodige water te voorzien.

Vermits dit industrieel complex enigszins in de duinen verloren ligt, wordt het toeristisch aspect van het westerstrand niet te veel gestoord. Maar zoals verder beschreven wordt, berokkent het heel wat last en ongenoegen bij wandelaars en bij de baddienst.

4. Het Pavillon du Rhin

Vijf jaar later komt een tweede hotel en een tweede oesterput naast en ten westen van de kwekerij Van Loo op een terrein dat vlak op de grens van Oostende en Mariakerke ligt en van oudsher bekend stond als *De ouden optrek*.

Op 4 oktober 1856 richt Louis Royon-Hertoghe die in de Grote Kerkstraat woont, samen met de Keulse handelaar Gustave Bettger de maatschappij Royon-Bettger en C^o op, met als doel in Oostende een oester- en kreeftenpark en een hotel uit te baten. Twee derde van het ingebrachte kapitaal komt van Royon, een derde van Bettger. De winsten worden volgens dezelfde verhouding verdeeld.⁵⁰

Op 14 oktober 1856 kan Royon een terrein van het ministerie van Openbare Werken huren, dat door zijn configuratie en reliëf ideaal geschikt is om zijn plannen uit te werken. Het is ideaal omdat er van noordwest tot zuidoost een vroegere stadsgracht doorloopt die op zijn noordelijk uiteinde afgesloten is door een duinglooing. De stadsgracht kan hij als onderdeel van zijn oesterput gebruiken. Op de duinglooing kan hij zijn hotel bouwen.

Op 16 december 1856 laat het ministerie van Oorlog hem toe om op het verkregen terrein twee paviljoenen te bouwen. Het paviljoen aan de zeekant is 25 m lang, 15 m breed en 7 m hoog en heeft één verdieping. Dit wordt het hotel-restaurant. Het tweede paviljoen meet 8 m bij 8 m en is 6 m hoog. Het is opgetrokken aan de westzijde van het oesterpark en is bedoeld als woning voor de huisbewaarder. Royon mag het domein met een latwerk van 1,50 m afsluiten.⁵¹

Dankzij heel wat nivellerings- en delfwerk slaagt Royon er in om zijn oesterpark vorm en diepte te geven en de voorziene gebouwen op te trekken vóór het begin van het zomerseizoen van 1857. Royon beweert dat de aanleg van het oesterpark en de later gebouwde ijsput hem 150.000 F gekost heeft.⁵² Het gebouw bestemd voor de huisbewaarder wordt rechthoekig in plaats van vierkant. Reproducties van foto's en lithografieën in het Oostends Oesterboek van R. Halewyck en N. Hostyn geven een tekenend beeld van wat L. Royon voor de *Société Royon-Bettger* realiseerde.⁵³

Officieel heet het paviljoen *Hôtel du Rhin*, maar iedereen spreekt van het *Pavillon du Rhin*. Deze naam is trouwens aangebracht in grote letters op de zijgevel naar de stad toe.

Zoals het *Pavillon des Dunes* is ook dit paviljoen ingeplant op een duinrandplateau dat gedeeltelijk als dijk is uitgewerkt en vanwaar men het strand kan bereiken langs twee trappen.

Het houten gebouw heeft twee licht naar voren uitspringende zijgevels. Het heeft één verdieping met balkon op de voorzijde. Achteraan domineert een goed tegen de westenwind beschutte terras de grote oesterput.

Het bedrijf Royon-Bettger wordt op 1 juli 1857 ingehuldigd en kent van in het begin heel wat succes als tweede hotel-restaurant aan het westerstrand. Op 2 juli 1857 wordt het vereerd met het bezoek van de Hertog en Hertogin van Brabant, vergezeld van een vleugeladjutant en een hofdame.⁵⁴

Het *Pavillon du Rhin* wordt een nieuwe terminus voor wandelaars uit Oostende. Het wordt ook het centrum van het naaktbaden. Het strand vóór het hotel behoort in feite toe aan de gemeente Mariakerke. Hier is het Oostendse politiereglement in verband met de badkledij niet van kracht. In 1858 krijgt Mariakerke ook een strandconcessie, maar is niet in staat er enige politieel toezicht uit te oefenen. Het jaar daarop neemt Oostende de strandconcessie van Mariakerke over, wijzigt het politiereglement en laat het naaktbaden toe op voorwaarde dat de naturalisten zich uit- en aankleden in een badkoets. Om de Midden- en Oost-Europese liefhebbers van het directe lichaamscontact met het zeewater te behouden en omwille van de lieve centen blijft het *Paradijs* dus verder bestaan.

Ook als hotel kent het *Pavillon du Rhin* bijval. In 1858 kunnen de eigenaars zich verheugen in het grootst aantal verblijftoeristen van alle dijk- en strandhotels, namelijk 22 op de 58 die vermeld zijn op de *Liste des étrangers*.⁵⁵

Wanneer het ministerie van Openbare Werken eind 1859 overweegt om de zeedijk met 395 m naar het westen te verlengen en de stad bereid is om er een voetweg in asfalt op aan te leggen, is Royon onmiddellijk akkoord om voor één achtste in de verbreding en de bakstenen bekleding van de nieuwe Westwandeling bij te dragen. Op 17 juli 1862 betaalt hij hiervoor 3.000 F aan de stad.

5. Het Hôtel de l'Océan komt er niet

L. Royon is niet de enige die in 1856 - 1857 denkt te kunnen profiteren van de toeristentrek naar het westerstrand. Ook Ed. Devos, de vroegere uitbater van de *Cercle du Phare*, loopt met plannen rond om munt te slaan uit deze evolutie. Het zijn geen doordeweekse plannen die hij koestert. Een hotel aan de rand van de duinen en het

strand zoals zijn voorgangers, is hem te min. Hij heeft meer durf en ambitie. Hij wil vóór het westelijk uiteinde van de Grote Zeedijk een nieuw stuk dijk opwerpen, het terrein aanvullen en hierop een hotel-restaurant met één verdieping bouwen naar plannen die op 10 januari 1857 ontworpen werden door architect Joossens uit Elsene. Het hotel rust op een 5 m breed terras, dat het gebouw aan drie zijden omsluit, en is van op het terras met drie trappen bereikbaar. Op de gelijkvloerse verdieping ligt centraal een restaurant van 25 m bij 6 m. Dit is omsloten aan de oostelijke zijde door een leeszaal van 14 m bij 7 m en aan de westelijke zijde door een café met dezelfde afmetingen. Het café geeft zicht op het westerstrand. Op de eerste verdieping van het hotel zijn 50 slaapkamers. Het gebouw heeft een campanile waarin een groot uurwerk steekt. Het hotel zal de denderende naam *Hôtel de l'Océan* krijgen.⁵⁶

De gemeenteraad van 16 maart 1857 is het project Devos gunstig gezind.⁵⁷ De minister van Openbare Werken keurt op 3 juli 1857 de ingediende plannen goed. Op 27 juli 1857 verklaren de Domeinen bereid te zijn om 1.483 m² strand in concessie te geven op voorwaarde dat Devos hiervoor vanaf 1 oktober 1858 jaarlijks 400 F betaalt, dat hij een nieuwe zeedijk aanlegt, bezet met Kortrijkse breuksteen en afgezoomd met een reling zoals op de Grote Zeedijk, en dat hij instaat voor het onderhoud van dit nieuw dijkgedeelte. De werken moeten, op straf van annulering, ten laatste op 1 september 1857 aanvatten en vóór 1 september 1858 beëindigd zijn.⁵⁸ Het ministerie van Oorlog tenslotte meldt op 3 augustus 1857 geen bezwaar te hebben tegen de uitvoering van het project mits aan de hierboven gestelde voorwaarden wordt voldaan.

Devos onderschrijft alle voorwaarden. Eenieder in Oostende ziet met spanning uit naar de aanvang van de werken en blijft maanden wachten en uitkijken. Aan het uiteinde van de Grote Zeedijk voor het bastion 7 of de *Hoge Batterij* verandert er niets. Men weet niet om welke reden Devos aarzelt en steeds uitstel vraagt om met de werken te beginnen. In antwoord op een nieuw verzoek om uitstel meldt de provinciale directeur, hoofd-ingenieur van Bruggen en Wegen, Gerardot de Sermoise op 20 september 1858 aan de stad dat de concessie van Devos vervallen is omdat deze de werken niet op de gestelde datum had aangevat. Derhalve moet de aanvraag van Devos opnieuw door alle ministeries onderzocht en goedgekeurd worden. Deze hebben nu echter ernstige bezwaren tegen het project. Gerardot de Sermoise wijst er verder op dat het verlenen van deze concessie voor stad en Staat een verlies aan strandoppervlakte betekent, wat nadelig is voor de baden. Dit is vooral belangrijk als zou worden overgegaan tot de uitvoering van de geplande stadsuitbreiding, waarbij het oosterstrand geheel zou verdwijnen. Hij is ook tegen het plan Devos gekant omdat naar zijn mening de aanwezigheid van paviljoenen op de zeedijk de badgasten van het strand weghoudt. De tendens naar het westerstrand schrijft hij toe aan het bestaan van de paviljoenen bij het oosterstrand. De bouw van het *Hôtel de l'Océan* zou wel eens de migratie van de baden

naar het grondgebied van Mariakerke voor gevolg kunnen hebben, zo oordeelt hij en ook anderen.⁵⁹

Men begrijpt dat bij dergelijke argumentatie het project Devos in de ministeriële lade blijft liggen en uiteindelijk naar het archief verwezen wordt. Het grandioos *Hôtel de l'Océan* komt er niet.

6. Nieuwbouw ten oosten van het Pavillon des Dunes

Tussen het *Pavillon des Dunes* en het Kursaal worden vanaf 1858 geleidelijk een zestal permanente gebouwen opgetrokken. Twee onder hen zullen in het toeristisch leven een belangrijke rol vervullen. De andere zijn dienstgebouwen. Ook verschijnen diverse attracties ondergebracht in tijdelijke barakken.

In 1858 richten de Domeinen een houten kantoorgebouw op, ongeveer aan de huidige *Petit Nice*.⁶⁰ Tijdens de zomer van 1858 zet Gêruzet er met ministeriële toestemming van 1 en 29 mei 1858 en mits betaling van 100 F een tent op van 8 m bij 8 m die hij gebruikt als expositiezaal voor schilderijen uit Brusselse collecties en als fotosalon. Gêruzet is de eerste fotograaf die zijn atelier op de zeedijk vestigt en door het nemen van foto's van Duitse prinsessen de rage van de portretfoto in Oostende lanceert.^{61 62}

Op korte afstand ten noordwesten van het Domeinenkantoor richt de stad in 1860 een klein gebouwtje op van 4 m. Dit wordt door zomergasten en vooral door eendagsvliegers platgelopen. De grote belangstelling voor dit gebouwtje spruit voort uit zijn heel speciale functie. Het is namelijk een 'Privaet' of toiletgebouw, dat in het Frans de naam *cabinet inodore* krijgt. Voor de reukloosheid zullen de westenwinden wel gezorgd hebben.

Op 30 maart 1859 neemt de stad alle terreinen in concessie die gelegen zijn tussen het einde van de Grote Zeedijk en het *Pavillon des Dunes* teneinde de plaatsing van toeristische attracties en het oprichten van nieuwe gebouwen te stimuleren. Op een deel van deze gronden, naast het *Pavillon des Dunes* komen er vanaf 1861 schietkramen, waaronder de *tir au salon* van Antoine en de *tir au pistolet* van F. Liégeois, de gymzaal die Gantois van het oosterstrand naar het westerstrand verhuist en een klein recreatiepark voor kinderen.

7. Van expositiezaal naar Cercle des Bains

Met de toestemming van de gemeenteraad van 27 april 1859 en van het ministerie van Openbare Werken van 3 mei 1859 wordt op de hoek van de huidige IJzerstraat en de Albert I-promenade door Jos. Sacré, een kunstschilder uit Sint-Joost-ten-Noode, een

houten paviljoen opgericht dat moet dienen als kunstgalerij. Voor de concessie van het terrein van 25 m bij 25 m, moet de stad 75 F betalen. In het kader van de economische promotie vraagt de stad aan Sacré slechts 50 F. Met de Oostendse hotelier P. Fontaine vormt Sacré op 20 december 1859 een maatschappij voor de gezamenlijke uitbating van deze expositiezaal waarvan de bouw en de meubilering ruim 16.000 F heeft gekost.

Nog geen drie maanden later wordt deze maatschappij opgedoekt. Op 17 maart 1860 laat Jos. Sacré het concessierecht en zijn aandeel in het gebouw en de uitrusting voor 6.000 F over aan Pierre Fontaine.⁶³ Alhoewel er waardevolle voorwerpen te koop zijn, wordt de uitbating in de zomer van 1860 een grote flop. Fontaine besluit dan ook wijselijk de toon- en verkoopzaal om te vormen tot een meer rendabel café-restaurant. Daarvoor krijgt hij op 4 februari 1861 het akkoord van stad⁶⁴ en op 20 maart 1861 van het ministerie. Vermits de Domeinen nu 150 F huur vragen aan de stad, brengt de stad de huurprijs voor het café van Fontaine op 135 F.

De familie Jean die van oudsher geïnteresseerd is in bierverkoop en in de aankoop van cafés, besluit in 1861 haar kans te wagen in de directe exploitatie van een café-restaurant op de zeedijk. De leegstaande expositiezaal van Fontaine biedt daar een enige gelegenheid toe. In het voorjaar 1861 komt men reeds tot een akkoord. Ten behoeve van zijn opvolger vraagt Fontaine bij de stad de concessie voor een supplementair terrein van 25 m bij 5 m langs de dijkweg om er een terras op te bouwen. De gemeenteraad stemt toe op 29 april 1861, het ministerie op 14 mei 1861.

De eigenlijke verkoop gebeurt op 29 mei 1861. Fontaine laat zijn paviljoen over aan Gabriel Jean voor 15.000 F.⁶⁵

In 1861 - 1862 kan Jean driemaal zijn eigendom vergroten. De expositiezaal van 160 m² groeit uit tot het *Pavillon des Bains* met een oppervlakte van 1.400 m². Het is volledig gelijkvloers uitgebouwd en bevat een café, een restaurant, logeerkamers en de grootste concert- en balzaal van alle dijkinrichtingen.

Natuurlijk gaat ook de huurprijs voor het terrein de hoogte in. De Domeinen eisen nu 350 F van de stad, die zich tevreden stelt met 335 F te vragen aan Jean.

Belastingbetalers zullen toch niet over die 15 F kibbelen. Met een schare uitgelezen artiesten, gerekruteerd in eigen land en in Duitsland, vormt Jean een orkest, dat op 13 juli 1862 op spectaculaire wijze het zomerseizoen van het *Pavillon des Bains* inzet. Daarna brengt het iedere avond concorderende of dansmuziek voor een bomvolle zaal.

⁶⁶ Ook als hotel is 1862 voor het *Pavillon des Bains* een topjaar vermits het dat jaar het hoogst aantal gasten herbergt van alle zeedijkgebouwen.

In het *Pavillon des Bains*, dat in 1863 *Cercle des Bains* wordt, worden hoge prijzen gevraagd. Het is daarom dan ook meer select en gezocht dan het Kursaal, dat zijn cliënteel ziet wegebben.

Tussen de *Cercle des Bains* en het *Pavillon des Dunes* in worden in een achterliggende duinpanne in 1862 drie gebouwen opgericht bestemd voor de uitbating van de baddienst.

P. Fontaine, de man van de expositiezaal, had samen met Eug. Serruys en Em. Janssens bij openbare aanbesteding van 4 maart 1861 de exploitatie van de baddienst verkregen. Ingevolge de beslissing van de gemeenteraad van 7 november 1861 mogen zij op het achtererf waar later de *Océan* en de *Plage* zullen komen, een grote droogzaal voor badkostuums en badhanddoeken en de nodige stallingen voor paarden bouwen. Daarbij hoort ook een huis op naam van R. Deseck, dat al spoedig als café enige bekendheid krijgt. 's Winters mogen zij op het terrein badkoetsen bergen en er badkarren herstellen of maken.⁶⁷

8. Nieuwbouw ten westen van het *Pavillon des Dunes*

Ten westen van het *Pavillon des Dunes* zijn er tussen 1858 en 1864 slechts twee nieuwkomers: een café en de koninklijke paviljoenen.

Het café lag op de westhoek van de huidige Kemmelbergstraat en de Albert I-promenade. Stadsarchitect P. Van Hercke had hier in 1854 een terreinconcessie weten te verkrijgen en was zinnens om er in 1861 een houten gebouw van 20 m lang, 11,50 m breed en 11 m hoog op te trekken met een voorliggend terras van 29 m bij 8 m.⁶⁸

Hij ziet af van dit project en laat op 29 april 1861 de concessie en de bouwvergunning over aan provincieraadslid en schepen Charles Janssens, die er het *Café de l'Océan* laat bouwen. Het café, 211 m² groot, is zoals alle zeedijkgebouwen in hout opgetrokken. Zonder verdieping en niet met dakpannen of zinkplaten afgedekt, maar eenvoudig met zeildoek overtrokken. Advocaat Janssens kan het op 12 november 1862 voor de som van 10.000 F in de handen spelen van de broers Charles en Constant Beerblock.⁶⁹ Deze knappen de inrichting op, bouwen in 1864 aan de oostkant een nieuwe zaal van 10 m breed bij 17,70 m diep. Het *Café de l'Océan* wordt het *Pavillon Beerblock*.⁷⁰

De *Koninklijke paviljoenen*, de voorloper van het latere *Koninklijk chalet*, zijn twee houten gebouwen die de reeds zieke koning Leopold I in 1863 laat opstellen op een duinkruin van het grondgebied Mariakerke, op 65 m ten westen van het *Pavillon du*

Rhin. Het zijn twee hoge blokvormige paviljoenen, met een oppervlakte van respectievelijk 42 m² en 35 m², die men beleefdheidshalve 'cottages' noemt.⁷¹

Hier kan de Koning en zijn familie rustig van de zee genieten buiten het jachtig gewoel van het westerstrand. Op het strand wordt bij zonnig weer aan de rand van het zeewater een tent opgeslagen die soldaten naar gelang het getij verplaatsen en bij valavond in een der paviljoenen opbergen.

9. Bij het oosterstrand gebeurt weinig

Op het oostelijke uiteinde van de dijk, tussen het Kursaal en het *Pavillon Musin*, zijn de wijzigingen miniem.

In 1853 plaatst men op het trapeziumvormig plein rechtover de Komediestraat (nu Louisastraat) een simpele badkar die als politiebureel dient.⁷² De boekhandelaar Wahlen is bereid om op eigen kosten op dit plein een houten gebouw te plaatsen, deels te gebruiken voor toeristische informatie en deels als politiebureel en bureel voor de inspecteur van de baddienst. Op 6 juni 1858 wijst de stad dit voorstel af.⁷³ Het stadsbestuur beslist op 30 juni 1858 om op deze plaats een toiletgebouw en een politiebureel op te richten. Deze beslissing wordt evenmin uitgevoerd omdat men het achteraf onwettig en storend acht dergelijk gebouw te plaatsen in de nabijheid van het Bastion van de Plateforme, waar de Koning de gewoonte heeft een paviljoen te betrekken vol boeken, kaarten en verrekijkers.⁷⁴ Het toiletgebouw wordt uiteindelijk geplaatst op het westelijk uiteinde van de dijk, zoals eerder reeds vermeld werd.

Musin, Delmée en Belleroye trachten op diverse manieren hun paviljoenen op te fleuren om hun cliënteel te behouden.

In 1853 geeft Belleroye de *Cercle du Phare* nieuwe meubilering.⁷⁵ Hij kan met genoeg vaststellen dat de Russische adel zijn paviljoen trouw blijft om er haar samenkomsten te beleggen.⁷⁶ Om meer volk te lokken en na heel wat moeilijkheden plaatst Belleroye in 1862 achteraan in de tuin van de *Cercle du Phare* een landelijk tuinhuisje als schelpenwinkel en een klein chalet als bibliotheek en leeszaal.⁷⁷

In 1859 slaagt Delmée erin om van J. Hamers voor 1.000 F de wachtzaal en warme baden te kopen, die op het westelijk uiteinde van het *Pavillon Royal* ligt. Met toelating van de minister van Oorlog, verkregen op 29 januari 1859, breekt hij de wachtzaal af om het restaurant te kunnen vergroten.⁷⁸

Aan de uitbating van Musin verandert er uiterlijk niets. Maar G. Jean koopt voor 15.000 F het aandeel van Eugène Musin af en wordt aldus voor de helft eigenaar van het bedrijf.⁷⁹

Zoveel is er langs het oosterstrand niet veranderd. Het licht is er gedoofd, figuurlijk, maar ook letterlijk, vermits de vuurtoren vanaf einde 1859 geen licht meer uitstraalt en nog slechts als vlaggenstok dient. De stagnatie en achteruitgang zijn te wijten aan de toeristenstroom naar het westerstrand, maar ook omdat vanaf 1853 de ganse oostelijke zone bedreigd wordt met opdoeking als de militaire plannen om de stad aan de havenkant efficiënter te beschermen, uitgevoerd worden. Deze plannen voorzien het opwerpen van een versterkte zeedijk van de vuurtoren naar de top van het westerhavenhoofd en langs de havengeul tot aan de Open Kom. Het stadsbestuur speelt in op deze plannen om een stadsuitbreiding naar het noordoosten te verkrijgen. Bij deze plannen zijn het *Pavillon Musin* én het hele oosterstrand gedoemd om te verdwijnen.⁸⁰

Met dergelijke vooruitzichten is het te begrijpen dat er geen nieuwe paviljoenen worden opgetrokken bij het oosterstrand en dat de bestaande slechts de hoogst nodige aanpassingen krijgen.

Toch mogen het oosterstrand en de oostelijke zeedijk nog niet volledig uit het toeristisch leven worden geschrapt. Alle hoop is gevestigd op de inplanting van een nieuwe majestueuze koninklijke residentie die aan het tanend toerisme een nieuwe impuls moet geven.

In 1857 lanceert De Kustbode het idee dat de stad door de bouw van een paviljoen op de zeedijk haar dank zou betuigen aan Leopold I die aan de basis ligt van de toeristische bloei van Oostende. Eén plaats kan hiervoor nog in aanmerking komen, namelijk het terrein waar een badkar als politiekantoor fungeert. Dit voorstel wordt door andere lokale bladen warm aangetreft. Vermits het stadsbestuur geen initiatieven neemt, meent *La Feuille d'Ostende* dat de stadsbevolking voor de realisatie van het project moet zorgen met gelden ingezameld via intekenlijsten.⁸¹

Het wordt geen eenvoudig paviljoen met enkele salons maar een heus paleis. Het komt niet op de zeedijk, maar aan de rand van het sinds 1862 afgedankte Prinsenpark. De stad kan de provincie bij de uitvoering van het project betrekken. Op 8 augustus 1863 komt de koning zelf de eerste steen leggen. Het oosterkwartier kan nieuwe hoop koesteren.⁸²

D. Besluit

Meer en meer mensen zoeken gedurende deze dertien jaar in Oostende gezondheid, ontspanning en feestelijk plezier.

Het vervuilde oosterstrand heeft zijn vroegere aantrekkingskracht verloren. De drie paviljoenen van de oostelijke dijk zijn niet meer het enige centrum van drukte. Vakantiegangers hebben het grote westerstrand ontdekt. Dit is het centrum geworden van stoeiende en badende zomergasten. Zij bewandelen er een nieuwe zeedijk, de Westwandeling. Zij vinden er tal van nieuwe eet- en drankgelegenheden en de Koninklijke Paviljoenen even buiten het grondgebied van de stad.

Bijna in het midden van de Grote Zeedijk prijkt het nieuwe Kursaal dat onder de directie van bouwer en uitbater Vanden Abeele tien jaar lang de grote attractie van de dijk is. Deze animator van de zomerse ontspanning op strand, dijk en binnenstad beseft in 1863 dat zijn hegemonie in de toeristische sector bedreigd wordt door het succes dat Jean bereikt met zijn bals en concerten in de *Cercle des Bains*. Hij kent de kapitaalkracht van zijn concurrenten en acht het voorzichtiger om met Jean samen te werken.

Op 20 mei 1863 besluiten Vanden Abeele en gemeenteraadslid dr. Verhaeghe, eigenaars van het Kursaal voor respectievelijk drie en één vierde, om met Gabriel, Edouard en Auguste Jean, de eigenaars van de *Cercle des Bains* voor respectievelijk zes, één en nog één achtste, een maatschappij te stichten om beide inrichtingen gezamenlijk te exploiteren.

De inbreng van de deelgenoten in deze maatschappij geeft de geschatte waarde van de gebouwen weer.

<u>Vanden Abeele en Verhaeghe</u>	waarde
het kursaalgebouw	150.000 F
het meubilair	13.000 F
de concessie van het casino en het Leopoldpark	
<u>Familie Jean</u>	
de <i>Cercle des Bains</i>	50.000 F
het meubilair	13.000 F
Speciën	100.000 F

Het is betekenisvol dat de nieuwe vennootschap *Jean et Co* genoemd wordt en dat de leiding van de nieuwe groep toegewezen wordt aan Ed. Jean. Het is duidelijk dat de alleenheerschappij en het overwicht van Vanden Abeele tot het verleden behoort.⁸³

De samenwerking duurt niet lang. In twee jaar maakt de onderneming wel een netto winst van 38.560 F en laat men de uitrusting van elk paviljoen met 3.000 F verbeteren, maar na anderhalf jaar is alle verstandhouding zoek. Een onverzoenbare onenigheid ontstaat wanneer de uitbreidingsplannen van de gebouwen ter sprake komen.

Op 12 december 1864 wordt de vennootschap ontbonden. Vanden Abeele en Verhaeghe zien af van verdere participatie en laten alles over aan de familie Jean. Het Kursaal komt in handen van Gabriel Jean en de *Cercle des Bains* gaat naar Edouard en Auguste Jean.⁸⁴

Vanden Abeele trekt zich definitief uit Oostende terug om zich volledig in te zetten voor een guanohandel die hij leidt in Antwerpen.

Tevergeefs had gemeenteraadslid dr. De Jumné jarenlang de groeiende machtspositie van Vanden Abeele bestreden. Tevergeefs vraagt hij in 1864 dat de stad zelf een kursaal op de dijk zou bouwen op het wapenplein aan de Louisastraat en dit zou uitbaten. Hij vindt geen gehoor.⁸⁵

Aan de periode Vanden Abeele komt brutaal een eind door de familie Jean die op haar beurt gedurende meer dan tien jaar het toeristisch leven van de stad gaat leiden en domineren.

III - 1865 – 1878: de periode Jean

De periode 1865 tot 1878 is een belangrijke overgangsfase voor het Oostendse stadsbeeld. In 1865 valt de principiële beslissing om de stad te bevrijden uit het knellend korset van haar vestingen. Zo kan ze voor de derde maal in haar bestaan groeien in oostelijke, noordelijke en voornamelijk in westelijke richting. Oostende is niet langer beperkt door haar havenfunctie waardoor ze een noord–zuid oriëntatie had. Haar roeping is nu in de eerste plaats als badstad met een oost–west oriëntatie. In 1878 wordt het nieuwe Kursaal ingehuldigd dat het nieuw ontspanningscentrum is voor een naar het westen uitdijende stad.

Deze periode is beslissend voor de zeedijkgebouwen. De oude houten paviljoenen verdwijnen om plaats te maken voor nieuwe luxueuze hotels en *palaces* en voor rijen prachtige villa's langs een verbrede wandeldijk.

A. De toeristenstroom houdt aan

Ondanks de opkomst van concurrerende badplaatsen aan onze kust houdt de toeristenstroom aan. Voor 1864 vermeldt de *Liste des étrangers* 13.483 verblijfstoeristen of *gens de qualité*. In 1878 is dit gestegen tot 23.476 om in de daaropvolgende jaren 25.000 te overschrijden. Slechts in twee jaren is er een sterke daling: in 1866 en 1870. Een cholera-epidemie en oorlogssituaties zijn hieraan niet vreemd.⁸⁶

Pleziertreinen brengen verder zondagstoeristen, behalve in 1878 en enkele daarop volgende jaren.

De aangroei van het toerisme is nagenoeg aan dezelfde factoren toe te schrijven als in vorige periodes.

Leopold II wordt omwille van zijn korte bezoeken en zijn langdurig verblijf in onze stad *le plus fidèle habitué d'Ostende* genoemd. Een nieuwe spoorlijn die op 1 april 1868 wordt ingehuldigd, verbindt Oostende via Torhout met Zuid–West-Vlaanderen, Noord–Frankrijk en Parijs en brengt een nieuw cliënteel naar onze stranden. Vanaf 1870 verdubbelt de passagierstrafiek naar Engeland door de inzet van vijf snelle mailboten. De Staat, het stadsbestuur en de bevolking dragen bij in de vernieuwing van de stad.

Door concerten op de zeedijk, aan het Kursaal, aan de *Cercle du Phare*, aan de *Cercle des Bains* of in het Leopoldpark, en door bals en concerten in de grote zeedijkpaviljoenen of in het Casino houdt het privé-initiatief er de zomerse feestelijke sfeer in. Nieuwe sporttakken duiken op. In 1875 is er duivenschieten op een weide

achter het *Hôtel de la Plage* en in 1876 aan *Petit Paris*. Daar wordt ook aan boogschieten en tennis gedaan. Voor het rolschaatsen is er de Skating-Rink. Paardenrennen blijven beperkt tot 2 à 3 dagen en grijpen plaats in het oostelijk deel van stad op een piste die vanaf 1865 een grasmat krijgt en vóór tribunes in metselwerk. Voor avondwandelaars is er vuurwerk aan de zeedijk of zijn er Venetiaanse nachten in het Leopoldpark. Daar gaat bij zo'n feest op 14 augustus 1876 de rustieke kiosk op het eiland in de vlammen op.

Vanaf 1870 zorgt de *Société du Commerce Ostendais* voor de organisatie van het ontspanningsleven. Deze maatschappij is in het leven geroepen onder de impuls van Ed. Jean, de dynamische kracht die de toeristische machine in Oostende op volle toeren doet draaien.⁸⁷

B. Met zijn allen naar het westerstrand

De oostelijke badzone ziet haar aandeel in de baden steeds verder dalen. In 1878 bereikt zij nog amper 6 procent. Een politiek van prijsreducties kan vanaf 1880 deze situatie iets verbeteren. In dit jaar kan men 11 procent noteren. De glorie tijd van het eerste badstrand is echter voorgoed voorbij. Slechts 30 à 40 badwagens wachten hier nog op badlustigen.

Het grote westerstrand trekt de zomergasten steeds sterker aan. Hier worden 90 à 94 procent van de baden genomen. Er staan 350 badkoetsen klaar om hun cliënten naar zee te voeren. Vooral vóór de grote hotels is het druk. Verder naar Mariakerke is het rustiger. Hier ligt het 'Paradijs' dat geleidelijk aan meer naar het westen moet uitwijken. Vanaf het *Pavillon du Rhin* gaat het naar de koninklijke paviljoenen en verder. Het aantal baden die hier genomen worden evenaart in 1877 nog dit van het oosterstrand maar in 1880 bereikt men amper de helft. Het 'Paradijs' gaat een stille dood tegemoet.⁸⁸
⁸⁹

C. Evolutie van de gebouwen

Deze evolutie wordt volledig gedomineerd door de ontmanteling van de stadsvesten en door de talrijke plannen om de stadsuitbreiding te realiseren. Deze aspecten worden hier nader bekeken.

1. Het probleem van de stadsontmanteling

Het idee om de stadswallen te slopen is in 1865 niet opzienbarend nieuw. Het Brusselse blad *L'indépendance* en gemeenteraadslid dr. De Jumné hadden reeds in 1856 op de

noodzakelijkheid ervan gewezen en dit uitsluitend ten behoeve van de zeer geëerde toeristen. Het aantal te huur aangeboden gemeubelde appartementen en kamers was praktisch ieder jaar ontoereikend om het steeds groter wordend aantal vakantiegangers fatsoenlijk logies te verschaffen. Vanzelfsprekend stegen de huurprijzen dan ook bijna voortdurend.

In lokale bladen gaan er in 1858 schuchtere stemmen op die erop wijzen dat het uiteindelijk de arbeidende klasse is die moet opdraaien voor de aan belang winnende functie als badplaats. Overal waar het enigszins mogelijk is worden de kamers in de huizen tot gemeubelde appartementen voor zomerverhuur omgebouwd en voorbehouden. Arbeiders kunnen geen ongemeubelde kamers huren tegen een schappelijke prijs. Voor kamertjes onder de dakpannen vraagt men tot 50 F per jaar. Arbeidersgezinnen die niet naar de buurgemeenten Mariakerke, Stene of Bredene trekken, zijn genoodzaakt om samen te hokken in mansardekamers of in "cité's" op het Hazegras, rond de oude Vismarkt of rond de gevangenis. Stadsuitbreiding wordt noodzakelijk geacht om ook aan deze mensen een menswaardig en hygiënisch onderkomen te verlenen op het grondgebied van de stad.⁹⁰

De stadsontmanteling en –uitbreiding wordt acuter wanneer Oostende tot de vaststelling komt dat zij niet langer de enige badplaats van onze kust is die over alle troeven beschikt om het zomers cliënteel blijvend aan te lokken. In Blankenberge en Heist komen elk jaar meer badgasten die er de stilte en een familiale sfeer vinden. Het zijn geen versterkte steden zodat hotels en villa's vrij langs een brede wandeldijk kunnen oprijzen. Vanaf 5 augustus 1863 lukt de nieuwe spoorlijn Brugge – Blankenberge een deel van het binnenlands publiek dat vroeger naar Oostende kwam, naar de oostkust. In juli 1868 wordt deze spoorlijn doorgetrokken naar Heist.

Ook aan de westkust dagen er concurrenten op. In 1858 bekommt Mariakerke een strandconcessie, die Oostende snel afkoopt. Nieuwpoort–bad duikt op in 1864 en zal in 1869 een spoorverbinding naar Diksmuide krijgen.

Oostende schiet wakker om te zoeken naar mogelijkheden om haar eersterangspositie veilig te stellen. In oktober 1864 wordt beslist om met een delegatie van het stadsbestuur een snelle ontmanteling van de stad te bepleiten. Deze delegatie trekt op 12 maart 1865 naar de Koning. Acht dagen later, op 20 maart 1865, meldt baron Chazal in de Senaat dat in het kader van de nieuwe strategie met Antwerpen als centraal bolwerk, het verder bestaan van de vesting Oostende overbodig is. Midden april loopt in Oostende het bericht binnen dat alle militaire erfdienstbaarheden opgeheven zijn.⁹¹

Wanneer dit nieuws in Oostende de ronde doet is er geen unaniem gejubel. Het is alsof men plots alle nadelen beseft die de ontmanteling en de uitbreiding voor de oude stad kunnen meebrengen. Nieuwe huizenblokken langs de zeedijk en nieuwe wijken aan de westkant in de directe nabijheid van de baden, betekent moordende concurrentie voor de oude stad die met zijn oudere hotels, appartementen en kamers alles te verliezen heeft. Om de uitbouw te financieren van militaire werken rond Antwerpen heeft de Staat behoefte aan veel geld. Vermits de Oostendse vestingen eigendom zijn van de Staat vreest men dat de urbanistische planning zal gericht zijn op het bekomen van een maximum rendement en dat de rol van de stad beperkt zal blijven tot het adviseren en het indienen van desiderata.

De vreugde om de nieuwe kansen die aan de stad geboden worden enerzijds en de angst voor de vele problemen met dewelke de oude stad zal geconfronteerd worden anderzijds beroeren de bevolking voor jaren.

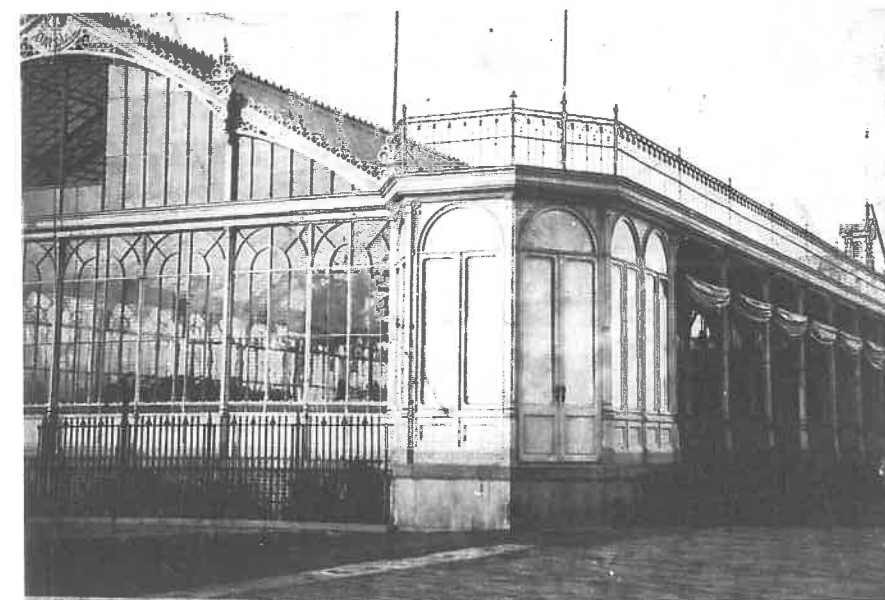
Het is fout te denken dat de beslissing van 1865 om Oostende niet langer als vestingstad te beschouwen, automatisch en direct tot de afbraak van de paviljoenen op de zeedijk leidt. Integendeel, eigenaars en uitbaters van deze paviljoenen haasten zich om hun bedrijf uit te breiden. Promotoren komen aandragen met nieuwe projecten voor hotelbouw. De uitvoering van deze werken in 1865 - 1868 geeft aan de dijk een totaal nieuw aanzijn.

2. De uitbreiding van bestaande paviljoenen

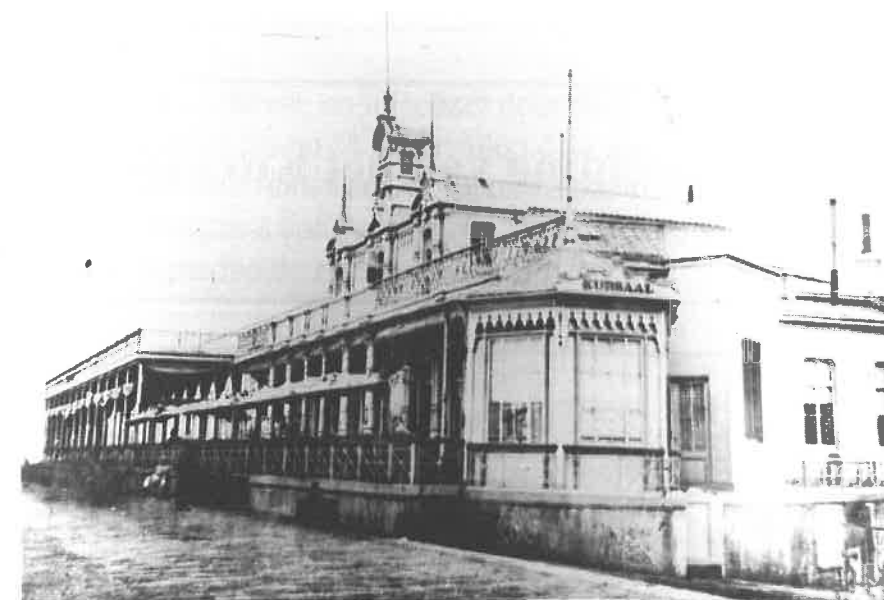
a. Het Kursaal

Het Kursaal is het eerste gebouw dat merkkelijk verruimd wordt. De familie Jean vraagt in november 1864 aan diverse instanties om het Kursaal te mogen uitbreiden. Daarop wordt gunstig gereageerd. De minister van Oorlog tekent voor akkoord op 14 februari 1865. De gemeenteraad geeft zijn fiat op 20 februari 1865. De plannen worden op 22 maart 1865 door de minister van Oorlog getekend met de formule *vu et approuvé*. Vermits de bouwvergunning was verleend vooraleer de regering tot stadsontmanteling had beslist, blijven de beperkende maatregelen met betrekking tot de militaire erfdienstbaarheden van kracht. Het oude hoofdgebouw moet in hout en stuc blijven. Voor de nieuwbouw mag men gebruik maken van ijzeren gebinten die snel uitneembaar zijn. Het zijn hinderende beperkingen maar de groep Jean kan snel tot verbouwing overgaan.

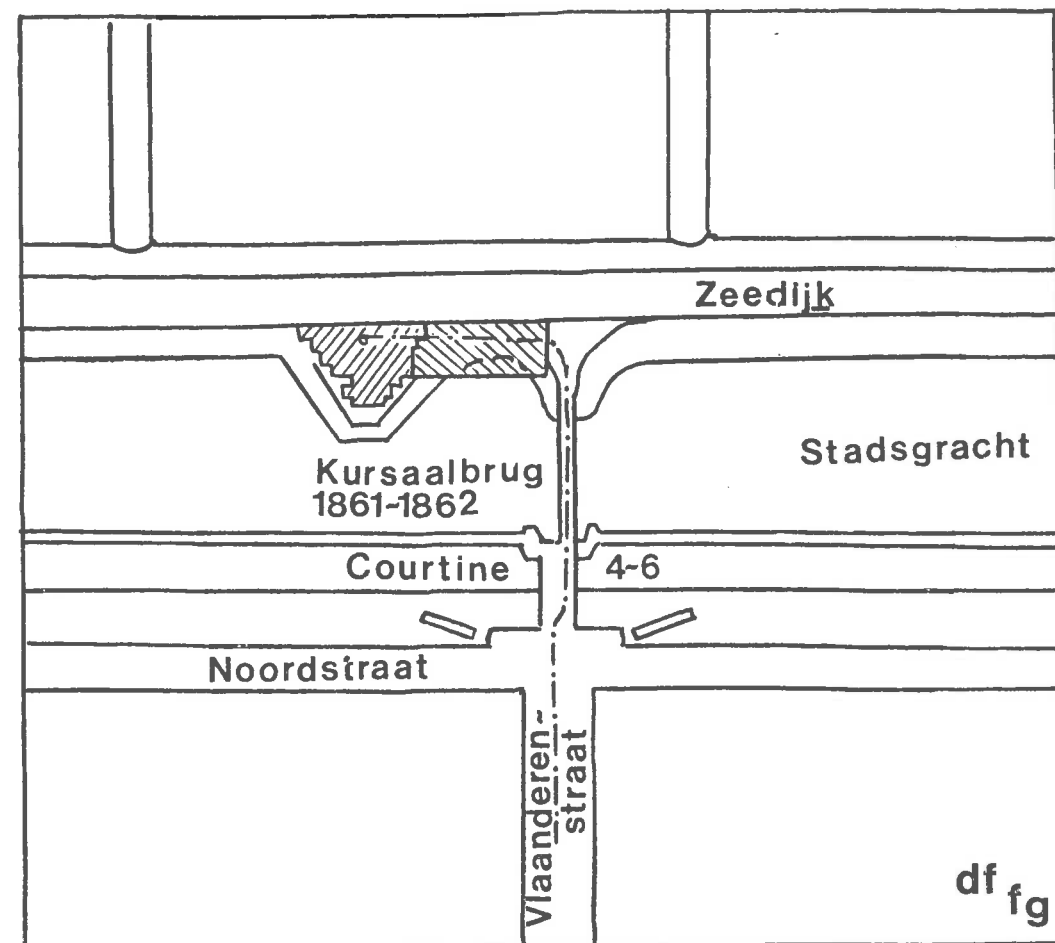
In het oude gebouw worden de feestzaal en het conversatiesalon samengesmolten tot één grote conversatiezaal. Het vroegere café en de rookzaal in het westelijk deel wordt

Glazen rotonde, in 1865 gebouwd aan de oostzijde van het Kursaal, gezien vanuit het oosten. De uitspringende hoek op het voorplan is het klein salon, bestemd voor Leopold II. Foto. Ongeveer 1877. Verzameling R. Corveleyn ©.

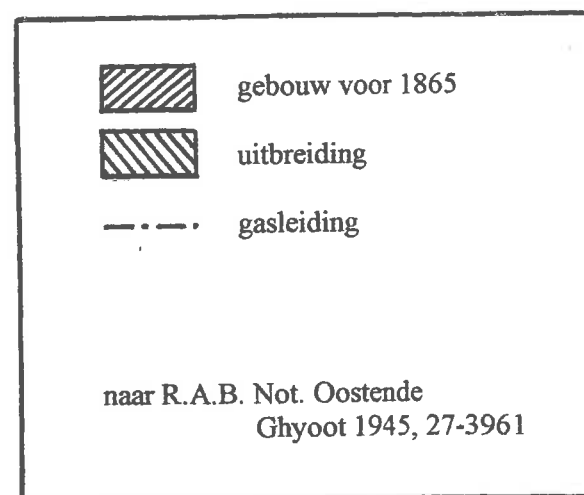

Het eerste kursaalcomplex gezien vanuit het westen. Het oorspronkelijk gebouw is geflankeerd door de westelijke uitbouw (1858-1860) op het voorplan. Op het achterplan links is de glazen rotonde (1865) Foto. Ongeveer 1877. Verzameling R. Corveleyn ©.

Schets 5

Uitbreiding van het Kursaal 1865

het restaurant, terwijl in het oostelijk deel, het vroegere restaurant tot leeszaal wordt omgevormd. Totaal nieuw is de grote rotonde aan de oostkant van het oude Kursaal die opgetrokken wordt met zware ijzeren gebinten en afgedekt is met een glazen zadeldak. Deze feest- en concertzaal van 18,80 m breed strekt zich uit over 44 m langs de zeedijk en bereikt bijna de nieuwe brug die over de stadsgracht de Vlaanderenstraat met de dijk verbindt. Langs de zeezijde is deze glazen zaal voorafgegaan door een overdekt terras. Aan het oostelijk uiteinde daarvan is een klein, luxueus ingericht salon voor de Hertog van Brabant, de latere koning Leopold II. In de westelijke kiosk wordt het politiebureau ondergebracht zoals vroeger met Vanden Abeele was afgesproken.⁹²

Nog vóór het begin van het badseizoen zijn de werken klaar. Het Kursaal is het meest imposante gebouw van de dijk geworden. Het strekt zich vóór de promenade over 80 m uit en neemt praktisch heel het noordelijke deel in beslag van het latere huizenblok tussen Albert I-promenade, Christinastraat en Vlaanderenstraat.

Door de opeenvolgende verbouwingen is echter alle eenheid in stijl verloren. De vensteropeningen zijn verschillend. Zij zijn smal rechthoekig in het oude houten gebouw, licht hoefijzervormig bij de westelijke aanbouw en breed boogvormig in de nieuwe glazen rotonde. De balustrades langsheen de terrassen zijn in houten stijlen bij het oorspronkelijk gebouw en in smeedwerk boven de nieuwbouw. Het Kursaal is groot geworden, maar heeft bij de commercieel-toeristische verruiming haar stemmigheid en cachet verloren.

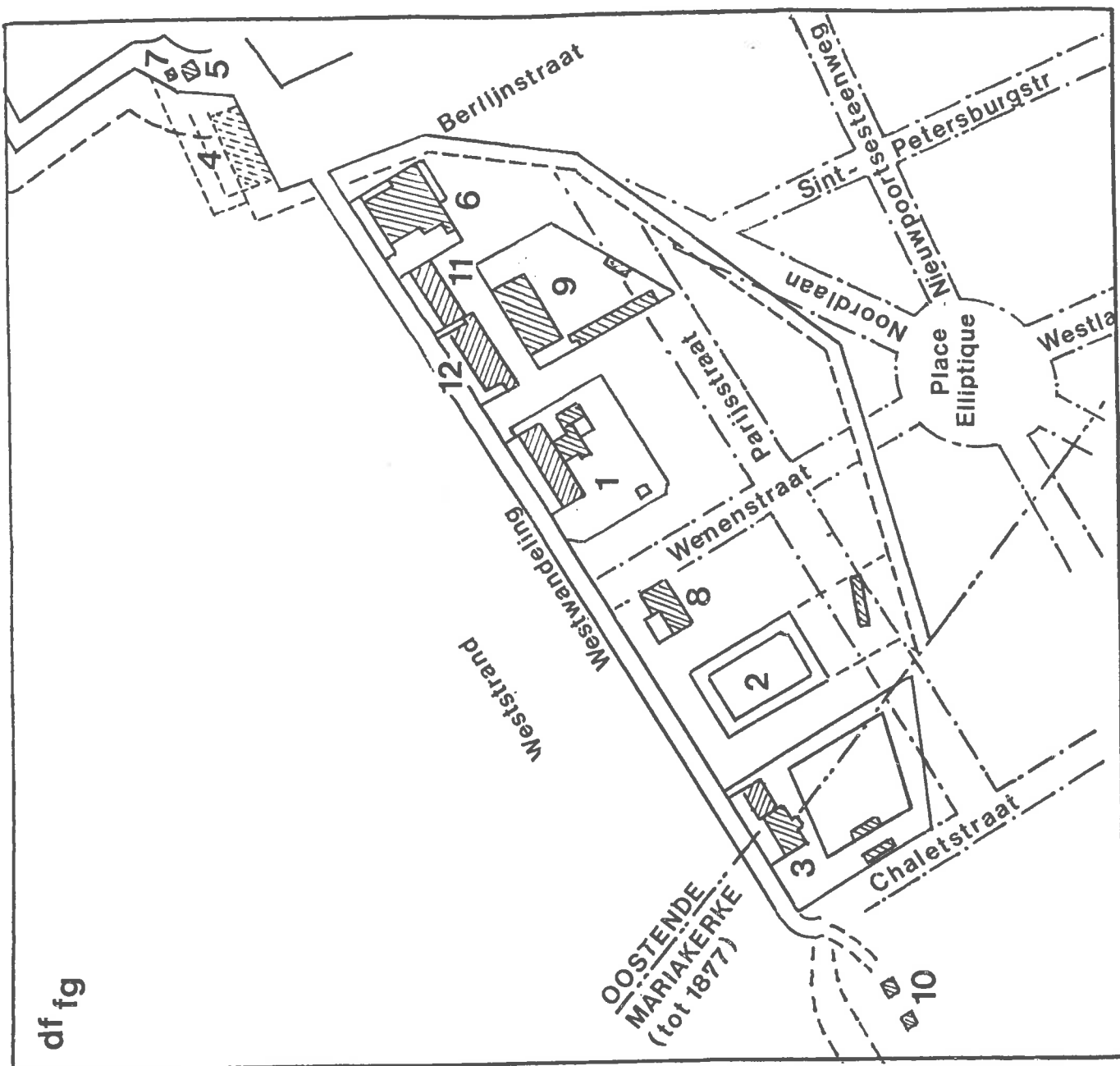
b. Het Pavillon des Dunes

Dit eigendom van F. Musin en uitgebaat door de Beerblocks ondergaat in 1865 ook een reeks veranderingen die op 31 maart 1865 door het ministerie van Openbare Werken goedgekeurd werden. Achteraan wordt de keukenruimte vergroot. Vooraan wordt een grote luchtige gelagzaal van 44 m bij 10,37 m met terras bijgevoegd. Wanneer en in welke omstandigheden de eerste verdieping verdween of afgebroken werd is niet bekend.⁹³

c. Het Pavillon du Rhin

De algemene trend volgend zijn er ook wijzigingen in het uitzicht en het beheer van het *Hôtel du Rhin* en van de daarbij horende oesterput.

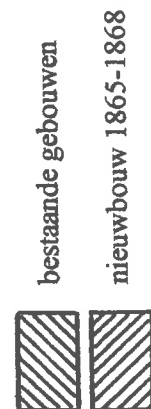
Na enkele jaren van uitstekende samenwerking komt er bij de vennootschap Royon-Bettger een kink in de kabel. Een misverstand in verband met kwaliteit, grootte en prijs van een zending oesters voor Keulen brengt een breuk teweeg. Bij akte van 4 januari

Schets 6

Gebouwen langs de Westwanding 1865-1868

- 1 : Pavillon des Dunes
- 2 : oesterput Vanloo-Bernier
- 3 : Pavillon du Rhin met oesterput
- 4 : het niet gebouwd "Hotel de l'Océan"
- 5 : bureau der Domeinen
- 6 : Cercle des Bains
- 7 : Cabinet Inodore
- 8 : Pavillon Beerblock
- 9 : terrein van de baddienst
- 10 : Koninklijke Paviljoenen
- 11 : Pavillon National - Hotel de l'Océan
- 12 : Hotel de la Plage

1865 wordt de maatschappij ontbonden. Op 18 augustus 1866 laat Bettger zijn één derde eigendomsaandeel in het *Hôtel du Rhin* over aan Louis Royon-Hertoghe voor 6.500 F. Deze laatste wordt aldus de enige eigenaar van dit paviljoen.⁹⁴

Het één derde eigendomsaandeel van Bettger in de oesterput en zijn eigen één zesde aandeel, of samen de helft van de eigendom, wordt door L. Royon op 10 augustus 1866 overgemaakt aan de Brugse advocaat Charles Meyne voor 10.000 F.⁹⁵

Dank zij de ministeriële goedkeuring van 31 januari 1866 kan L. Royon het *Pavillon du Rhin* vergroten door aan de oostzijde van het hotel een gaanderij aan te hechten. Deze is 14,40 m lang, met glas bedekt en, enigszins in de stijl van de nieuwe rotonde van het Kursaal, opgesmukt met prachtig smeedwerk.⁹⁶ Aan de zuidkant van deze gaanderij wordt een 10 m bij 10 m grote ijsput opgericht. Vanaf de zomer 1866 kan men daar ijsblokken verkrijgen aan 0,15 F bij afname van 1 à 10 kg en aan 0,10 F voor een bestelling van 25 à 100 kg.

Samenvattend valt het op dat tijdens deze jaren de uitbreiding van de bestaande houten paviljoenen van de zeedijk hoofdzakelijk bestaat uit het aanbouwen van luchtige rotondes aan de oost- of voorzijde, uitgevoerd in een stijl en in materiaal waarbij het Kursaal als voorbeeld dient.

3. De nieuwbouw

Tussen 1865 en 1868 komen ook nieuwe gebouwen tot stand langs de steeds drukker bezochte Westwanding. Deze gebouwen zijn volledig opgetrokken in metselwerk, wat totaal nieuw is voor de zeedijkgebouwen. Het *Pavillon National*, dat *Hôtel de l'Océan* wordt, en het *Hôtel de la Plage* zijn beide gebouwd op een terrein dat de stad in 1859 in concessie had gekregen.

Op de gemeenteraad van 20 februari 1865 had de burgemeester plechtig maar iets voorbarig verklaard dat er bij de ontmanteling geen nieuwe concessies meer zouden verleend worden.⁹⁷ Sommige gemeenteraadsleden wensen een algemeen plan van aanleg vooraleer nieuwbouw toe te laten langs de dijk. Anderen nemen het op voor de belangen van de kleine man die voor de attracties zorgt in de barakken. Nog anderen wensen de verbreding van de dijk.

Deze verklaringen en bedenkingen worden ter zijde geschoven voor kapitaalkrachtige initiatiefnemers die bereid zijn om nieuwe hotels en café-restaurants op de dijk op te trekken ten behoeve van de 'vreemden'.

a. Het Pavillon National – Hôtel de l'Océan

Zo komt het dat Emile Horace Ten Voorde bij beslissing van de gemeenteraad van 7 augustus 1865 een terreinconcessie van 5 are verkrijgt en hierop een groot hotel mag bouwen dat aan de oostkant moet aansluiten bij de *Cercle des Bains* en op dezelfde rooilijn moet liggen. Ten Voorde dient zijn bouwplannen in bij het ministerie van Openbare Werken op 18 oktober 1865. Zij worden op 31 oktober 1865 goedgekeurd. Het plan voorziet de bouw van een hotel van twee verdiepingen, met smalle boogvormige vensters, een gevel versierd met verticale banden uitspringend arduinstein en boven de dakrand een klein in golfvorm uitgewerkt fronton waarin de benaming van het hotel moet prijken: *Pavillon National*. Het geheel is natuurlijk bekrond met de driekleur. Het hotel strekt zich uit over een lengte van 30 m langs de dijk, is 18 m diep en is voorafgegaan door een 5 m breed, verhoogd terras. Het restaurant ligt aan de westzijde, het café aan de oostzijde.⁹⁸

Bij de uitvoering van de werken wordt het goedgekeurd plan niet volledig gevolgd. De vensteropeningen worden rechthoekig, het fronton wordt tot het minimum herleid om er nog een uurwerk te kunnen aanbrengen en de benaming verhuist naar de zijgevels. Op 11 november 1865 staat de gemeenteraad Ten Voorde toe om een verdieping meer te bouwen, wat voor hem een winstpunt is.⁹⁹ Hij voegt er nog een halve verdieping bij zodat het *Pavillon National* uiteindelijk drie en een halve verdiepingen heeft. De vakantiegangers van 1866 vinden hier niet meer hun gymzaaltje of hun *tir au pistolet* maar wel een splinternieuw hotel, het eerste hotel dat niet in hout maar in steen is opgetrokken. Het heeft een massief, eerder plomp voorkomen. Het is wel sober gehouden, met weinig opsmuk, zonder balkons, maar het is nieuw en het heeft succes.

Na het seizoen 1866 trekt cafétier–restaurateur E. H. Ten Voorde zich uit de zaken terug en wordt particulier. Voor de som van 60.000 F laat hij op 25 november 1866 zijn nieuw bedrijf over aan Ed. en A. Jean. De naam *Pavillon National* wordt in 1867 vervangen door *Hôtel de l'Océan*¹⁰⁰

Onze zomergasten zoeken in deze jaren nog niet naar een verblijf dat direct op strand en zee uitgaat. De Grote Zeedijk en de Westwandeling liggen in feite nog volledig buiten de stad. Van de 15.679 verblijfstoeristen die in 1867 de zomer in Oostende doorbrengen zijn er amper 420 die hun intrek nemen in kamers of appartementen op de dijk. Van deze 420 gaan er 70 procent logeren in het *Hôtel de l'Océan*. Dit getal bewijst het best het succes van dit nieuwe hotel.¹⁰¹

De aankoop van het *Hôtel de l'Océan* is voor de familie Jean een merkwaardige aanwinst. Men mag immers niet uit het oog verliezen dat de groep Jean door het

verwerven van het *Pavillon National* nu in het bezit is van drie gebouwen op de dijk, namelijk het Kursaal, de *Cercle des Bains* en het *Hôtel de l'Océan*. In de eerste twee inrichtingen geeft zij concerten en dansavonden die druk gevolgd worden. Zij is ook de concessiehouder van het stedelijk Casino met haar galabals en concerten en van het Leopoldpark met wekelijks drie concerten. Tenslotte is zij de geldschietster voor het *Pavillon Royal*, het *Pavillon des Dunes* en het *Pavillon Musin*. De groep Jean bekleedt werkelijk een machtspositie in de toeristische sector van de stad. Deze periode mag zonder enige twijfel de periode Jean genoemd worden.

b. Het Hôtel de la Plage

Het tweede hotel dat in metselwerk opgetrokken wordt is het *Hôtel de la Plage*. Het is gebouwd naast en ten westen van het *Hôtel de l'Océan*.

J. B. Royon had heel wat meer last dan Ten Voorde om zijn hotel te krijgen. Op 13 juli 1865 dient hij bij de stad een aanvraag in voor een terreinconcessie en voegt er de bouwplannen bij. Hiertegen komt verzet van F. Antoine en wat later van F. Liégeois die sinds enkele jaren op dit terrein schietkramen uitbaten in de zomer. Meer nog, een andere kandidaat wenst hetzelfde terrein in concessie te krijgen. Een zekere Druant vraagt op 11 september 1865 een terrein van 13 m bij 18,50 m om een gebouw met één verdieping op te richten.

De gemeenteraad van 23 september 1865 hakt de knoop door en beslist voorrang te verlenen aan het meerwaardig project van J. B. Royon. Deze krijgt een terrein toegewezen van 41,50 m langs de zeedijk en 38 m diep, waarop hij een hotel mag bouwen.¹⁰² Voor de huur van het terrein dient hij jaarlijks 200 F te betalen aan de stad.

De bouwwerken schieten traag op. De reden daarvoor was niet te achterhalen. In november 1866 is men er nog volop aan het werk. In de *Liste des étrangers* van 1867 wordt er nog geen gewag gemaakt van het verblijf van gasten in het *Hôtel de la Plage*. Wellicht begint de uitbating van het hotel pas in 1868.

Wat er ook van zij, het *Hôtel de la Plage* is een imposant bouwwerk van drie verdiepingen hoog. Het heeft twee licht uitspringende zijgevels, een doorlopend balkon op de eerste en derde verdieping van het centraal gedeelte, een afwisseling van rechthoekige en boogvormige vensters en uitgewerkte kroonlijsten en beeldmotieven boven de hoeken van de zijgebouwen. Het gebouw heeft meer aristocratische allure en charme dan het aanpalende *Hôtel de l'Océan* van Jean.

c. Het Hotel Beerblock

Een derde project om een prachtig hotel in metselwerk op de zeedijk op te trekken is niet van de grond gekomen.

In november 1866 dienen de broers Beerblock een bouwplan in dat door Van Hercke opgemaakt is op 10 november 1866. De Beerblocks willen op de concessie die aan Musin verleend werd, een hotel bouwen van drie verdiepingen, dat zich langs de zeedijk over een lengte van 56 m uitstrekt en 37,80 m diep is. Het zou rijkelijk versierd zijn, opgetrokken worden in een stijl die veel gelijkenis vertoont met het *Hôtel de la Plage* en voorafgegaan worden door een terras van 5 m breed. Dit Hotel Beerblock dat op of bij het *Pavillon des Dunes* van Musin opgericht moest worden is er echter nooit gekomen. De reden werd niet achterhaald.¹⁰³

Met de bouw van de eerste twee hotels in metselwerk is de skyline van de zeedijk totaal gewijzigd. Breed, hoog en massief steken zij uit boven de oudere paviljoenen die er rommelig en aftands uitzien.

Van west naar oost heeft men in 1868 de volgende gebouwen:

Hoog boven op de duinen van Mariakerke zijn de twee houten paviljoenen van de Koning. Aan de voet van het duin, waar de Westwandeling met zijn baksteenbekleding eindigt staat het *Pavillon du Rhin* met zijn achterliggende oester- en kreeftenput. Vlak ernaast en nauwelijks zichtbaar van op de dijk ligt de eerder vervallen oesterput van Van Loo-Bernier. Nog wat verder, aan de westelijke hoek van wat nu de Kemmelbergstraat is, staat het *Pavillon Beerblock*. Een eindje van daar vindt men het hoekig in- en uitspringend *Pavillon des Dunes* met één verdieping. Dan komt men aan de hoge nieuwe hotels *de la Plage* en *de l'Océan*, de nieuwe blikvangers van de dijk waar de zeer rijken gaan logeren. Ernaast ligt een wirwar van lage gebouwen, die samen de *Cercle des Bains* uitmaken. Het is een hotel maar vooral de meest bezochte dans- en balzaal van de dijk, samen met het Kursaal. Tussen de kronkelende dijk en stadsgracht is het eenzame bureel van de Domeinen en het succesvolle *cabinet inodore*. In het midden van de Grote Zeedijk ligt het Kursaal dat zich majestueus uitstrekt op de binnenglooiing van de dijk. Het Kursaal is de grote attractie van de dijk, het centrum van het zomers uitgangseven. Ed. Jean laat er een groot symfonisch orkest optreden, samengesteld uit musici, deels uit de plaatselijke muziekschool en deels uit het buitenland. Een Kursaal waar grote vedetten uit de zangwereld het beste uit hun repertorium brengen. Bijna aan het oostelijk uiteinde van de Grote Zeedijk zijn de twee oude glories, het *Pavillon Royal* van J. B. Delmée dat nog altijd opgezocht wordt om zijn geraffineerde keuken en zijn knusse gezelligheid, en de *Cercle du Phare* van Belleroy, nu bekend om zijn Duitse bieren en gerechten. Tenslotte ligt verscholen aan

voet van de Kanonnendijk het stemmig restaurant Musin met zijn oesterput. (zie foto's 9 en 10 en schets 6)

Dit beeld zal weldra verdwijnen. Alleen het *Hôtel de l'Océan* en het *Hôtel de la Plage* zullen ontsnappen aan de afbraak die de andere houten paviljoenen te wachten staat bij de stadsontmanteling en de stadsuitbreiding.

4. Zeedijk en zeedijkgebouwen

In deze studie is het niet mogelijk om de lange en ingewikkelde geschiedenis uit te rafelen van de stadsontmanteling en de stadsuitbreiding. Wij beperken ons tot de zone van de zeedijk en de zeedijkgebouwen.

Problemen zijn er genoeg. Eerst in verband met de urbanistische planning van die zone en de breedte en het uitzicht van de zeedijk, verder met het gebruik dat zal gemaakt worden van de vrijgekomen gronden tussen dijk en oude stad en tenslotte met de plaats waar het nieuwe Kursaal moet ingeplant worden.

Problemen zijn er ook in verband met de verkoop van de domaniale gronden en de vroeger in concessie gegeven terreinen.

a. Problemen met de zeedijkzone

Reeds in 1865 gaan er in lokale bladen stemmen op om de zeedijk van de *Cercle du Phare* tot voorbij het *Pavillon du Rhin* niet enkel aanzienlijk te verbreden, maar deze ook over haar volle lengte van een rijweg te voorzien.¹⁰⁴ Een niet onaardig project dat ook op het ministerie van Openbare Werken gunstig onthaald wordt.

Wat de Grote Zeedijk betreft komt men in 1868 al spoedig tot een akkoord om deze op 30 m breedte te brengen en van een rijweg te voorzien, behalve voor de strook waar het nieuwe Kursaal moet verrijzen. Tevens aanvaardt men het rechte trekken van de dijk door het wegwerken van de bochtige lijnen die nog ten westen van het oude Kursaal bestaan. Dit houdt in dat de *Cercle du Phare*, het *Pavillon Royal* en het Kursaal tot de afbraak veroordeeld worden.¹⁰⁵

De verbreding van de Westwandeling veroorzaakt meer en langduriger discussie. Het project van ir. Symon van 1869 door voorziet hier eveneens een dijkbreedte van 30 m met inbegrip van een rijweg. Deze breedte wordt afgenomen hetzij van de duinen en de bestaande concessies, hetzij van het strand. Men kan bezwaarlijk tot de afbraak van twee nieuwgebouwde hotels overgaan om deze verbreding te realiseren. Maar ook de

Zicht op het westenstrand. 1873. Langs de Westwandeling staan van links naar rechts de Cercle des Bains, het Hôtel de l'Océan, het Hôtel de la Plage, het Pavillon des Dunes, het Pavillon Beerblock, het Pavillon du Rhin en de koninklijke paviljoenen. Litho Simonau-Toovey. Verzameling D. Farasyn.

stad verzet zich heftig tegen een incorporatie van een deel van het weststrand. Dit zou de strandruimte voor badgasten en badkarren beperken, zelfs het bestaan van de baden in gevaar brengen. Pas in 1878 valt de beslissing om de Westwandeling op 15 m breedte te brengen door 5 m van het strand in te palmen en om geen rijweg aan te leggen. De ligging van het *Hôtel de l'Océan* en het *Hôtel de la Plage* dicht bij het strand heeft de dijkbreedte hier beperkt en de aan te leggen rijweg naar de bedding van de huidige Koningsstraat verwezen.¹⁰⁶

Om begrijpelijke financiële redenen wenst de regering van meet af aan de vrijgekomen strook tussen dijk en oude stad in grote blokken te verdelen en tot bouwzone te verklaren. In stadskringen is er echter maar een minderheid die hiermee instemt. Men is akkoord met de bouw van een nieuwe Kursaal op de dijk maar wijst verder alle behuizing af. Op de binnenglooing van de dijk wenst men de aanleg van hovingen, grasperken en wandelpaden, een groenzone die zou aansluiten bij het Leopoldpark en verder naar het zuiden zou doorlopen. Dit werd in augustus 1867 door de Parijse architect Horeau voorgesteld. Schepen Ch. Van Iseghem is een hartstochtelijk voorstander van dergelijk plan dat misschien de redding kan zijn voor de oostelijke paviljoenen. In april 1868 beslist de gemeenteraad om in te gaan op de desiderata van Brussel. Ten noorden van de oude stad, langs de zeedijk en de hellingen wordt de bouw van villa's en hotels toegelaten.¹⁰⁷

Er waren ook eindeloze discussies omtrent de plaats waar het nieuwe Kursaal moet komen: in het midden van de zeedijk in het verlengde van de Vlaanderenstraat, op de dijk uitspringend in zee, op het uiteinde van een pier, of op het westelijk uiteinde van de Grote Zeedijk.

Tot oktober 1874 wenst de meerderheid van de Oostendse bevolking en van het stadsbestuur het Kursaal in het midden van de zeedijk, in de as van de Vlaanderenstraat. Zij vrezen dat de verplaatsing naar het westen van de voornaamste attractie van de badplaats de toeristische dood zal betekenen voor de oude stad. De regering daarentegen en ook Leopold II wensen het Kursaal aan het westelijk uiteinde van de zeedijk om de groei van de stad in die richting te stimuleren en de waarde van de bouwpercelen daar te verhogen. Oostende wikt maar Brussel beschikt. De regering drijft haar wil door en het Kursaal wordt in 1875 - 1878 aan de westzijde van de dijk opgericht.

Tijdens deze eindeloze palavers is men gedeeltelijk met het slopen van de vestingen begonnen. In augustus 1866 wordt een bres geslagen aan de inrit van de spoorlijn naar het station. In het voorjaar 1867 gaan enkele muren aan de Westpoort de grachten in. Ook aan de oostzijde is men met slopen en delven begonnen, onder meer om een

nieuwe open visserijdok te maken. Eind december 1868 grijpt de aanbesteding plaats voor het dempen van de Noordgracht, de verbreding van de zeedijk en de afbraak van de bruggen tussen stad en dijk. Door enkele zware stormen en het duidelijk gevaar voor dijkdoorbraak en overstroming was de regering genoopt om de Noordgracht op te vullen om zodoende de zeedijk te verstevigen.¹⁰⁸ In het voorjaar van 1869 werkt men de nodige hellingen uit om de dijk vanuit de stad te kunnen bereiken. De helling aan de Vlaanderenstraat wordt door het ministerie van Openbare Werken op beperkte breedte gekasseid. Ook de helling naast het latere Kursaal wordt aangelegd. In het verlengde van de Kapucijnen-, Louisa- en Christinastraat waren trappen voorzien in rode den. Het schepencollege weet de regering te overhalen ook hier hellingen te laten aanleggen.¹⁰⁹ Vakantiegasten kunnen dus in de zomer van 1869 langs diverse hellingen naar de vertrouwde paviljoenen op de zeedijk. Van nieuwe behuizing benoorden de oude stad valt nog niets te bespeuren. Op de zandige hellingen schiet mager wild gras op dat de hinderlijke zandverstuivingen tempert.

b. Compensatieprobleem voor de oude paviljoenen

In regeringskringen beseft men best dat bij de verkoop van de domaniale gronden uitzonderingsmaatregelen moeten getroffen worden ten gunste van de eigenaars van de bestaande paviljoenen en hotels aan de dijk.

Enerzijds moet er een vorm van schadeloosstelling zijn voor de eigenaars van de paviljoenen die moeten afgebroken worden en op dezelfde plaats niet kunnen heropgebouwd worden. Dit is het geval voor de *Cercle du Phare*, het *Pavillon Royal* en het Kursaal die bij de verbreding van de zeedijk en het vastleggen van de rooilijn voor nieuwbouw definitief moeten verdwijnen.

Anderzijds ziet de regering in dat de paviljoenen en hotels langs de Westwandeling in belangrijke mate bijgedragen hebben tot de ontplooiing van het toeristisch leven in Oostende en tot het geven van een substantiële meerwaarde aan waardelos geachte duingrond.

Twee belangrijke beslissingen worden in dit verband genomen. De wet van 28 juli 1871 bepaalt dat de Staat de vroeger verleende terreinconcessies waarop gebouwen staan, tegen een billijke prijs uit ter hand mag verkopen aan de concessiehouders en dat de resterende gronden, ongeveer 22 ha groot, in hun geheel en bij openbare aanbesteding verkocht moeten worden.^{110 111}

De tweede beslissing is het lastenkohier voor de openbare aanbesteding dat pas op 8 juli 1873 klaar is. Dit bevat de lijst van de terreinen die uit de verkoop gehouden worden

en voor Staat of stad voorbehouden blijven, en de uiterste datum van 1 januari 1878 voor de afbraak van de oude paviljoenen.

De zijpercelen van het zeedijkblok tussen de Louisastraat en de Kapucijnenstraat blijven aan de Staat toebehoren. Deze worden ter compensatie voor een matige prijs overgelaten aan de eigenaars van de *Cercle du Phare*, het *Pavillon Royal* en het Kursaal. J. B. Delmée van het *Pavillon Royal* krijgt de noordelijke helft aan de westzijde van de Kapucijnenstraat toegewezen. De erfgenamen van Belleroy van de *Cercle du Phare* krijgen de zuidelijke helft van deze strook. Vermits elk perceel maar 308 m² groot is stelt de minister van Financiën zich tevreden met een verkoopprijs van 40,60 F per m². De ganse oostzijde van de Louisahelling met een oppervlakte van 616 m² wordt aan Gabriel Jean gelaten die 75 F per m² moet betalen.^{112 113}

Delmée en Jean tekenen voor akkoord op 5 januari 1878. Zoon Ed. Belleroy, die als handelaar in Londen verblijft, aanvaardt de aankoop op 3 augustus 1878.

Met de eigenaars van de paviljoenen en hotels op de Westwandeling verlopen de onderhandelingen heel wat minder vlot. Zij allen hadden eind december 1867 bericht ontvangen dat de huur van hun terreinen opgezegd en vervallen was. Zij besluiten dan ook gezamenlijk de verkoopprijs van hun gronden met de Staat te bedingen.

Voor de terreinen waarop de *Cercle des Bains*, het *Hôtel de l'Océan*, het *Hôtel de la Plage*, het *Pavillon des Dunes* en het *Pavillon Beerblock* staan vraagt de minister van Financiën in 1871 de globale som van 240.773 F. De eigenaars zijn echter maar bereid om samen 89.261 F neer te teilen. Dit aanbod wordt natuurlijk door Brussel afgewezen. De regering wenst van verdere onderhandelingen af te zien tot de 22 ha in blok zijn verkocht en de koper tot de verdeling in percelen en de detailverkoop is overgegaan. Zij hoopt aldus hogere prijzen te kunnen afdwingen.

Wegens de heersende economische crisis en ondanks heel wat publiciteit in binnen- en buitenland komen er op 25 augustus 1873 slechts twee kooplustigen opdagen voor de 22 ha. De *Société Immobilière de Bruxelles* biedt 450.000 F en de heer Moulon 786.000 F. Minister Malou gaat op dergelijke lage aanbiedingen niet in. Hij overtuigt de regering om tot de detailverkoop over te gaan en een deel van de slopings- en urbanisatiewerken door de Staat te laten uitvoeren. Op 23 december 1873 komt plots de Luikse notaris Delbouille naar voren. Nadat het lastenkohier gewijzigd werd zodat de eisen voor hem milder werden, is hij bereid om 1,5 miljoen F te betalen voor de 22 ha. Op 10 januari 1874 wordt tussen hem en de minister van Financiën een conventie gesloten, die bij de wet van 25 maart 1874 bekrachtigd wordt.¹¹⁴

Deel van de Westwandeling. 1873. Van links naar rechts het Hôtel de l'Océan, het Hôtel de la Plage, het Pavillon des Dunes uitgebaat door Beerblock, het Pavillon du Rhin en de koninklijke paviljoenen. Badvrouwen schuilen achter de badwagens. Links is een badkar gebruikt voor service médical en rechts is er één gebruikt als Bureau des Bains.
Fot. Verzameling D. Farasyn.

Het westenstrand en de Westwandeling gezien van op de dijk aan het huidige Casino-Kursaal. Ongeveer 1878. Van links naar rechts het Hôtel de l'Océan, het Hôtel de la Plage, het Pavillon des Dunes, vier nieuwe villa's op de oosthoek van de Wenenstraat (nu Kemmelbergstraat), het Pavillon de Rhin en het nieuwe koninklijk chalet.
Verzameling R. Verbanck.

Delbouille kan eind april 1874 met de verkoop van zijn percelen beginnen. De verkoop neemt een trage start. Weinig kooplustigen komen naar het verkoopbureau van Delbouille op de Groentemarkt 6 om een perceel te bemachtigen langs de zeedijk. De eerste twee kopers zijn arbeiders en een kloostergemeenschap. Op 16 juni 1874 kopen timmerman H. Danneel en plafonneerder Ed. Brys samen een perceel aan de Visserskaai en de Sint-Paulusstraat. Op 29 juni 1874 kopen de Zusters der Armen 198 m² grond op de hoek van de Mariahofstraat en de Londenstraat om hun klooster uit te breiden. Het eerste perceel dat verkocht wordt op de zeedijk ligt tussen de Vlaanderenstraat en de Louisastraat. Het gaat op 6 juli 1874 naar de Oostendenaar Van Cleempoel.

De eerste percelen van de Westwandeling tussen de Wenenstraat (nu Kemmelbergstraat) en het Pavillon des Dunes komen in augustus en september in de handen van Morel, schatbewaarder bij de Nationale Bank in Brussel, van dr. Vanden Berghe uit Gent en van de Gentse katoenfabrikant Ch. de Hemptinne. Geleidelijk komt er meer schot in de zaken en gaat de verkoop van gronden aan de zeedijk en zijstraten vlotter.¹¹⁵

Zich steunend op de prijzen die Delbouille bekomt bij de verkoop van percelen die gelijkwaardig geacht worden aan deze van de Westwandeling, laat de regering begin 1876 een nieuwe schatting maken door experts met volgend resultaat:

terrein	oppervlakte in m ²	waarde in F
<i>Cercle des Bains</i>	1.379	140.600
<i>Hôtel de l'Océan</i>	1.822	89.700
<i>Hôtel de la Plage</i>	2.194	107.700
<i>Pavillon des Dunes</i>	1.910	92.000
<i>Pavillon Beerblock</i>	1.616	105.500

Globaal vraagt de Staat dus 535.500 F voor deze gronden. De vijf eigenaars vinden 211.680 F ruim voldoende. Daarop benadert de minister van Financiën F. Musin, eigenaar van het Pavillon des Dunes, en J. B. Royon, eigenaar van het Hôtel de la Plage, met het voorstel de geschatte grondwaarde met 18,50 procent te verminderen en betalingsfaciliteiten toe te staan. Na lang talmen gaat Musin op het voorstel in. Royon volgt kort daarop en beiden tekenen op 31 mei 1877 een voorlopig akkoord. Bij de discussie over het wetsontwerp dat deze akkoorden moet bekrachtigen en de verkoop van de overige concessies aan gelijke voorwaarden moet toelaten, tracht volksvertegenwoordiger en burgemeester J. Van Iseghem tevergeefs een prijsverlaging te bekomen voor de Cercle des Bains en het Pavillon Beerblock. Het ontwerp wordt gestemd zoals Malou het had opgesteld en het koninklijk besluit wordt op 17 juli 1877 getekend.¹¹⁶

Beerblock aanvaardt de nieuwe koopvoorwaarden op 2 november 1877. Jean tekent op 7 december voor de aankoop van het terrein van het *Hôtel de l'Océan*. Op dezelfde dag worden Gabriel en Edouard Jean eigenaars van de gronden van de *Cercle des Bains*.

Ondertussen is men in 1875 begonnen aan de funderingswerken van het nieuwe Kursaal. Dit is als het ware het signaal om op de hele zeedijk de bouw van villa's en hotels aan te vatten. Samen met het oprijzend Kursaal ontstaan zij in een diversiteit van stijl, kleur en gebruikte materialen. Gotiek paalt aan barok, Vlaamse stijl aan Italiaanse. In een overvloed aan ornamenten, beeldhouwwerk en smeedwerk wordt een architectonische parade van pracht en praal op de zeedijk tentoon gespreid.

Geblaseerde toeristen die over de nieuwe zeedijk wandelen spreken nu met minachting over de vroegere dijk en over de oude paviljoenen. Voor hen was de oude zeedijk een voetpad, waar men niet kon draaien of keren zonder te trappen tegen de hielen van de heer of op de sleep van een dame. De paviljoenen waren ouderwetse barakken van stuc en hout, rechtgehouden door afbladderende verf. Zelfs het oude Kursaal vond geen genade in hun ogen. De glazen rotonde werd gedegradeerd tot broeikas.

5. De oude paviljoenen verdwijnen

Wat gebeurt er met de oude vertrouwde paviljoenen van de zeedijk tijdens deze periode van onderhandelingen over ontmanteling en stadsuitbreiding, van grondtransacties, van sloping en nieuwbouw? Uit wat voorafgaat weten wij dat alle houten gebouwen moeten afgebroken worden: de oostelijke tegen 1878, de westelijke tegen 1879 of 1881. Sommige gebouwen verdwijnen bijna onopgemerkt, andere met brio in een laatste stuiptrekking van feestelijk leven, met de nostalgie aan een heerlijke maar verleden tijd.

De eerste oesterput van de Westwandeling wordt in augustus 1870 in alle stilte opgedoekt, zonder vermelding in lokale kronieken. De oesterput Van Loo-Bernier is voor stad en de toeristen altijd een bron van ergernis geweest. De houten buizen waarlangs het zeewater wordt binnengepompt en geloosd, geraken ettelijke keren verstopt zodat de zeedijk moet opengebroken worden om de nodige herstellingen te kunnen uitvoeren. Dit is hinderlijk is voor wandelaars. Klachten komen bij de politie binnen in verband met de stank van het stagnerend zeewater. De baddienst ondervindt moeilijkheden met het buizenstel dat onder het strand loopt. Zonder de nodige toelating aan de stad aan te vragen vervangt Van Loo de houten leidingen door ijzeren. Van Loo wordt hiervoor voor de rechtbank gedaagd maar gaat vrijuit. De administratie geeft hem het bevel het gehele bedrijf af te breken. Van Loo weigert. In augustus 1870 komt een korporaalschap de oesterput met zand opvullen en de leidingen verwijderen.¹¹⁷

Ook de twee houten paviljoenen die door koning Leopold I op een duinkruin op de grens met Mariakerke gezet werden, worden in het voorjaar van 1874 verwijderd. Zij moeten plaats maken voor een *koninklijk chalet* dat Leopold II uit Engeland laat komen. Het oostelijk deel is in het najaar van 1874 klaar. Op 22 september 1874 geeft de Koning er een klein inhuldigingsdiner, waarbij de provinciegouverneur en de plaatselijke autoriteiten aanzitten. In 1875 en 1876 laat de Koning een tweede, westelijk paviljoen optrekken voor de Koningin en zorgt hij ervoor dat beide paviljoenen door een ruime glazen gaanderij verbonden worden. De duinglooiing aan zeezijde wordt met bakstenen bekleed en aan beide uiteinden van monumentale trappen voorzien. De glooiing naar landzijde wordt tot tuin en park omgetoverd. Zo ontstaat het speelse chalet met zijn ingewikkelde structuur, massieve houten torens en overbekende groene en bruine kleuren. Door de annexatie van een deel van Mariakerke bij Oostende staat het chalet vanaf 18 juli 1877 op Oostends grondgebied. (zie schets 7)

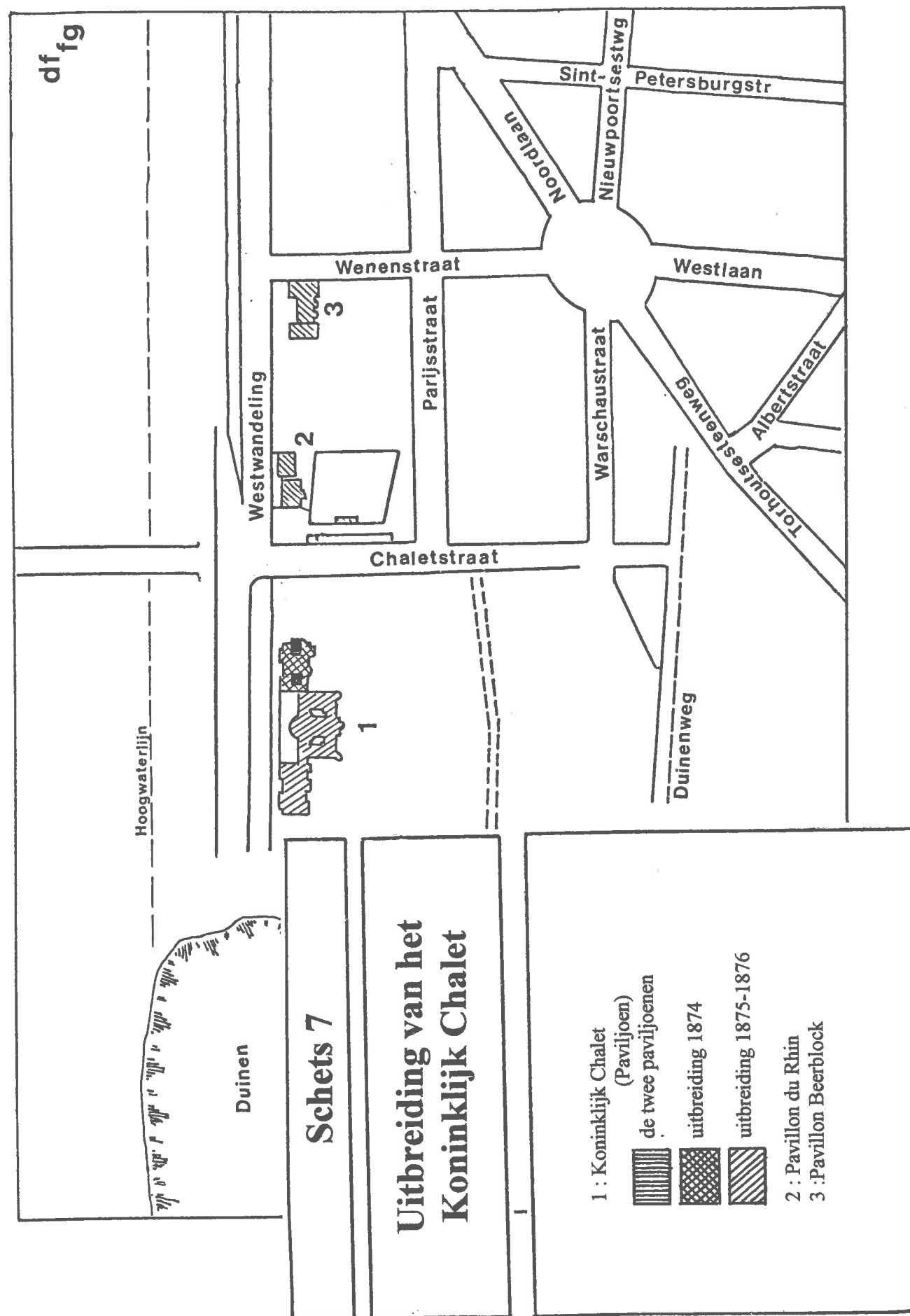
Het bureel van de Domeinen en het *cabinet inodore* verdwijnen in 1876 bij de bouw van het Kursaal.

Hetzelfde lot valt eind 1875 te beurt aan de stallingen, de droogkamers en het bureelgebouw-café van de baddienst. Alles wordt overgebracht naar een terrein dat de stad sinds 27 juli 1874 van de Staat huurt aan de Warschaustraat. Daar bouwen Ch. en L. Pottier in 1876 - 1877 nieuwe gebouwen voor de baddienst. J. B. Royon maakt van de gelegenheid gebruik om in 1876 voor het *Hôtel de la Plage* de grond aan te kopen waarop de droogkamers stonden.

Eind 1877, begin 1878 worden de drie oudste dijkgebouwen gesloopt: het Kursaal, de *Cercle du Phare* en het *Pavillon Royal*.

Op donderdag 13 september 1877 brengt het Groot Symfonisch Orkest van het Kursaal een laatste huldeconcert ter ere van eigenaar en directeur Ed. Jean. Dirigent Duhem dankt Jean voor alles wat hij deed om het Symfonisch Orkest van het Kursaal een werkelijk Europese vermaardheid te geven. In zijn antwoord drukt Jean ontroerd de hoop uit om alle muzikanten in het orkest van het nieuwe Kursaal te mogen terugzien.

¹¹⁸ Toch weet hij dat dit niet zal gebeuren. De directie van het nieuwe Kursaal wordt toevertrouwd aan H. Kirsch, een advocaat uit Luik en hoofdredacteur van *La Meuse*. Als dirigent van het symfonisch orkest wordt Em. Perier aangeduid. Hij is een oud-Oostendenaar maar sinds jaren verbonden aan de opera van Parijs. De gastronomische leiding wordt in handen gegeven van de Parijzenaar P. Cotte.

Het tijdperk waarin stadgenoten met kunde en succes de leiding hadden van het Kursaal en meteen zorgden voor de dynamiek van het toeristische seizoen is voorbij.

Het laatste concert in het oude Kursaal wordt gebracht door de muziekkapel van het 4e Linierregiment. Dan gaan de deuren voorgoed dicht.

Op maandag 26 november 1877 grijpt voor de notarissen Liebaert en Van Iseghem de verkoop plaats van het ganse kursaalcomplex, inboedel inbegrepen. Om de omvang van dit bedrijf te belichten stippen wij de verkoop aan van onder meer 2.800 stoelen, 200 banken, 465 taboeretten, 100 ronde tafels, 56 leesstokken, muziekinstrumenten, een volledig theater, alsook een kiosk, dat op het erf van de *Cercle des Bains* staat.¹¹⁹

Voor de som van amper 28.850 F gaat het gebouw en de ganse inboedel over in de handen van Eug. Verleye uit Duinkerke. Op donderdag 29 november begint men voorzichtig met het inpakken van luchters en gordijnen, en met de volledige afbraak, steen voor steen, gebinte voor gebinte. Zorgvuldig verpakt wordt alles per binnenlander naar Rosendaël verscheept om daar heropgebouwd en gestoffeerd te worden tot een Frans kursaal dat nog 50 jaar zal bestaan.

Na het Kursaal komen het *Pavillon Royal* en de *Cercle du Phare* aan de beurt. Delmée verhuist de inboedel van zijn paviljoen naar de Louisastraat 9 om er een nieuw *Pavillon Royal* te openen. Op 18 december 1877 wordt zijn paviljoen als eerste paviljoen van de zeedijk openbaar te koop gesteld voor onmiddellijke afbraak. De dag daarop gebeurt hetzelfde met de *Cercle du Phare*. Nog vóór Kerstmis 1877 zijn beide gebouwen gesloopt. Deurwaarder G. Laridon heeft twee verkoopsdagen nodig om het afbraakmateriaal van deze paviljoenen te verkopen en van de zeedijk verwijderd te krijgen.¹²⁰

Nu tussen het nieuwe Kursaal en de oude vuurtoren de overbekende paviljoenen verdwenen zijn, is de brede met voorlopige dallen belegde zeedijk anders en stiller geworden.

Anders want naast prachtige villa's komen er ook luxueuze hotels, die de nabijheid van het nieuwe Kursaal opzoeken: het *Hôtel des Touristes* op de hoek van de Oosthelling, daarnaast het *Hôtel Belle Vue* en de *Brittania* en op de hoek van de Hertstraat het hoog en breed torende *Grand Hôtel du Littoral*. Aan en voorbij de Vlaanderenstraat ligt het *Hôtel du Beau Site et du Kursaal*, het *Hôtel de Russie* en op de westhoek van de Louisastraat het *Hôtel des Bains*.

Op het oostelijk uiteinde van de zeedijk is het stiller geworden. Er zijn geen grote hotels en restaurants meer behalve het *Hôtel du Phare*, dat de herinnering aan de *Cercle du Phare* poogt verder te zetten.

Dit hotel, in 1877 door De Knuyt de Vosmaer uit Brussel gebouwd naar de plannen van architect Naert, wordt in 1878 uitgebaat door James Finch, de vroegere gerant van de *Cercle du Phare*. Het kent echter geen groot succes en gaat in november 1881 failliet.

Het is stiller geworden in deze zone van de dijk die alle illusies heeft verloren. Het koninklijk paleis dat als nieuw attractiepunt en als tegenhanger voor het nieuwe Kursaal had moeten dienen, komt er niet. Deze werken liggen sinds 1870 stil. Volksvrouwen hangen er wasgoed te drogen, kinderen spelen er en een bakker uit de buurt gebruikt zelfs een deel van de gebouwen als opslagplaats. Koning Leopold II laat weten dat hij van de verdere bouw van het koninklijk paleis afziet. Het half opgetrokken gebouw wordt in 1874 afgebroken.¹²¹ Van een in 1867 geplande Zwemschool komt niets terecht, net zomin als van een grandioos Thermencomplex.

Men mag al tevreden zijn wanneer in 1880 - 1881 de smalle slingerende Kanonnendijk en de hoogpotige Jeneverbrug vervangen worden door een volwaardige zeedijk die boogvormig bij het westerhavenhoofd aansluit en wanneer een kiosk bij de 'vlaggenstok' wordt geplaatst waar een harmonie voor een blijde muzikale noot kan zorgen.

Alle aandacht en interesse is naar het westelijk deel gegaan waar het nieuwe Kursaal als een pioniersgebouw fungeert voor een nieuw tijdperk in het toeristisch leven van de stad. Ook langs de Westwandeling moeten de oude houten paviljoenen verdwijnen om plaats te maken voor nieuwbouw.

In mei 1877 koopt F. Musin zijn *Pavillon des Dunes* aan Em. De Pachtere. Het meubilair wordt er in oktober 1877 te koop gesteld. Vanaf april 1878 stelt De Pachtere het terrein van het nog niet afgebroken paviljoen perceelsgewijze te koop. Onder de nederige naam *Taverne des Dunes* wordt het paviljoen nog voor een seizoen door Ange Thabert uitgebaat. De dagen van het oude gebouw zijn geteld. De duizenden wijnflessen worden voor verdere verkoop naar het Hotel Beerblock overgebracht. Op 6 februari 1879 wordt het paviljoen voor afbraak verkocht en onmiddellijk gesloopt.^{122 123} Tussen de vier villa's bij de oosthoek van de Wenenstraat en het in 1878 opgetrokken *Hôtel du Beau Rivage* ontstaat een open ruimte die grotendeels door het *Splendid Hotel* zal opgevuld worden in 1893.

In 1879 verdwijnt ook de *Cercle des Bains*. Na een laatste succesrijk zomerseizoen worden de gebouwen begin oktober ontruimd. Ondanks strenge vorst in de winter 1879 - 1880 speelt architect Dujardin het klaar om vóór het badseizoen van 1880 in opdracht

van Ed. Jean-Serruys een groots en modern hotel op te trekken en volledig uit te rusten. Het is de eerste editie van het *Hôtel Continental*. Het heeft drie verdiepingen en is uitgevoerd in Franse renaissance stijl, met hoekige zijgevels die op de zeedijk uitspringen en een 10 m breed terras omsluiten. Het heeft zijgevels die bekroond zijn met torens die zich tot 30 m boven de dijk verheffen. Er is een restaurant in Lodewijk XIV-stijl, een eetzaal in Lodewijk XVI-stijl en een conversatiezaal in renaissancestijl. Het heeft 200 bedden en een hydraulische lift die meestal defect is. Het *Hôtel Continental* dat het eerste luxehotel van de zeedijk kan genoemd worden, komt in de handen van Michens-Verhoest, de vorige uitbater van de *Cercle des Bains* en opent op 18 juli 1880 met een inhuldigingsdiner.¹²⁴

Het *Pavillon Beerblock* dat zich aan de westzijde van de Wenenstraat bevindt, op 12 m van de rooilijn van de zeedijk, kan zijn bestaan rekken tot 1883.

Door de aanbouw van een westelijke vleugel vóór 1876 werd dit paviljoen tot een breed H-vormig hotel uitgebouwd. Constant Beerblock, die als nijveraar in Verviers woont laat op 16 oktober 1877 zijn aandeel in het bedrijf over aan zijn broer Charles die hotelier is in Oostende. Naar het voorbeeld van de eigenaar van het *Pavillon des Dunes* stelt Charles Beerblock in 1879 het 1.617 m² groot terrein perceelsgewijs te koop. Pas in 1882 slaagt hij erin een eerste zuidelijk perceel te verkopen. In september 1883 wordt de westelijke vleugel van het hotel afgebroken. Het terrein wordt in twee percelen verdeeld en verkocht. In 1884 komen hierop twee villa's: de *Villa des Dunes* en de *Villa Irène*, beide aan de oostelijke zijde van de *Villa Circé* die in 1881 werd opgericht. Het verouderde *Hôtel Beerblock* zal door een totale nieuwbouw vervangen worden.¹²⁵

Van de pioniersgebouwen uit de goede oude tijd zijn er nog slechts twee overgebleven. Vreemd genoeg zijn het twee restaurants met een oesterput, gelegen aan de uithoeken van de vroegere zeedijk, het *Pavillon Jean* aan de oostkant en het *Pavillon du Rhin* aan de westkant van de dijk.

Het *Pavillon Musin* maakt na het overlijden van uitbater Auguste Musin moeilijke jaren door. Het vlot niet meer, het bedrijf slabakt en de oesterput slibt dicht. Op 5 augustus 1875 laat weduwe A. Musin-Van Glabbeke haar aandeel in de zaak over aan Ed. Jean.¹²⁶ Men spreekt nu over de Oesterput Jean. Het geheel wordt opgeknapt, maar ligt te geïsoleerd in een stadsdeel dat zijn aantrekkelijkheid verloren heeft om nog rendabel te kunnen worden. Bij de uitbreiding van het open visserijdok naar het noorden verdwijnen restaurant, oesterput, werk- en pakhuizen. Op dinsdag 24 februari 1885 worden zij voor onmiddellijke afbraak te koop aangeboden door deurwaarder Declerck.¹²⁷

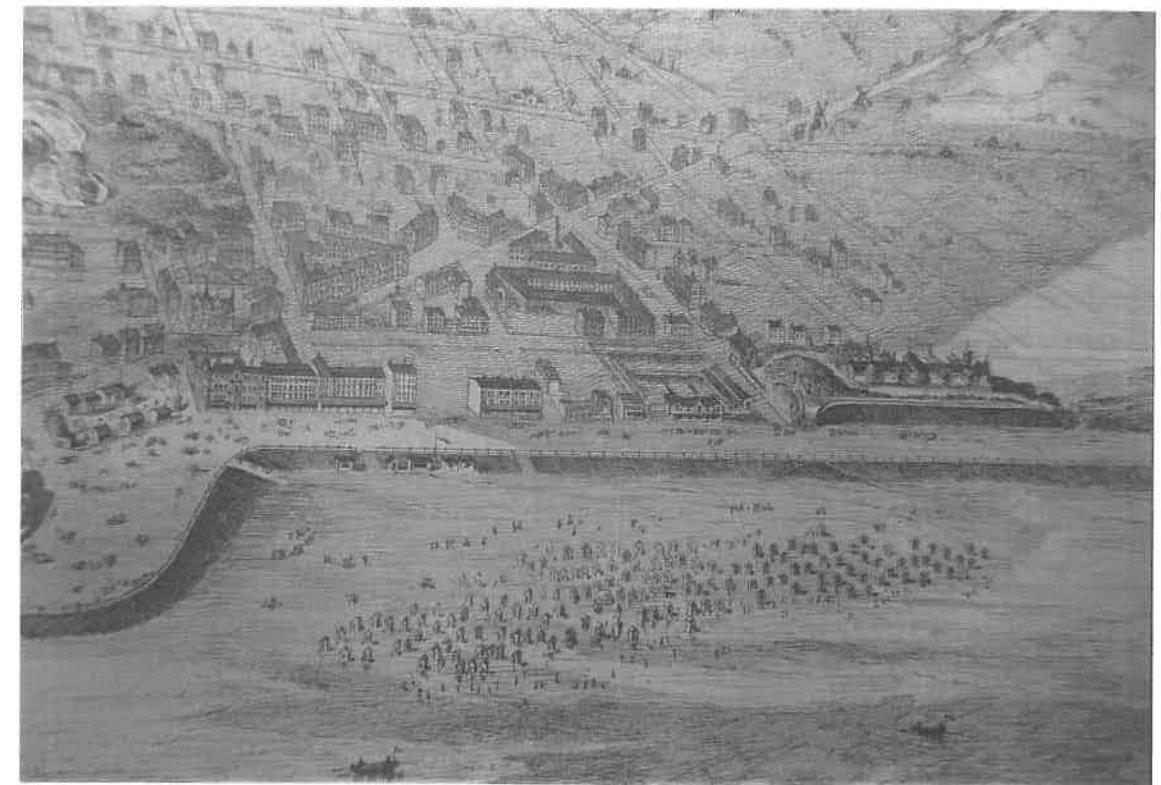
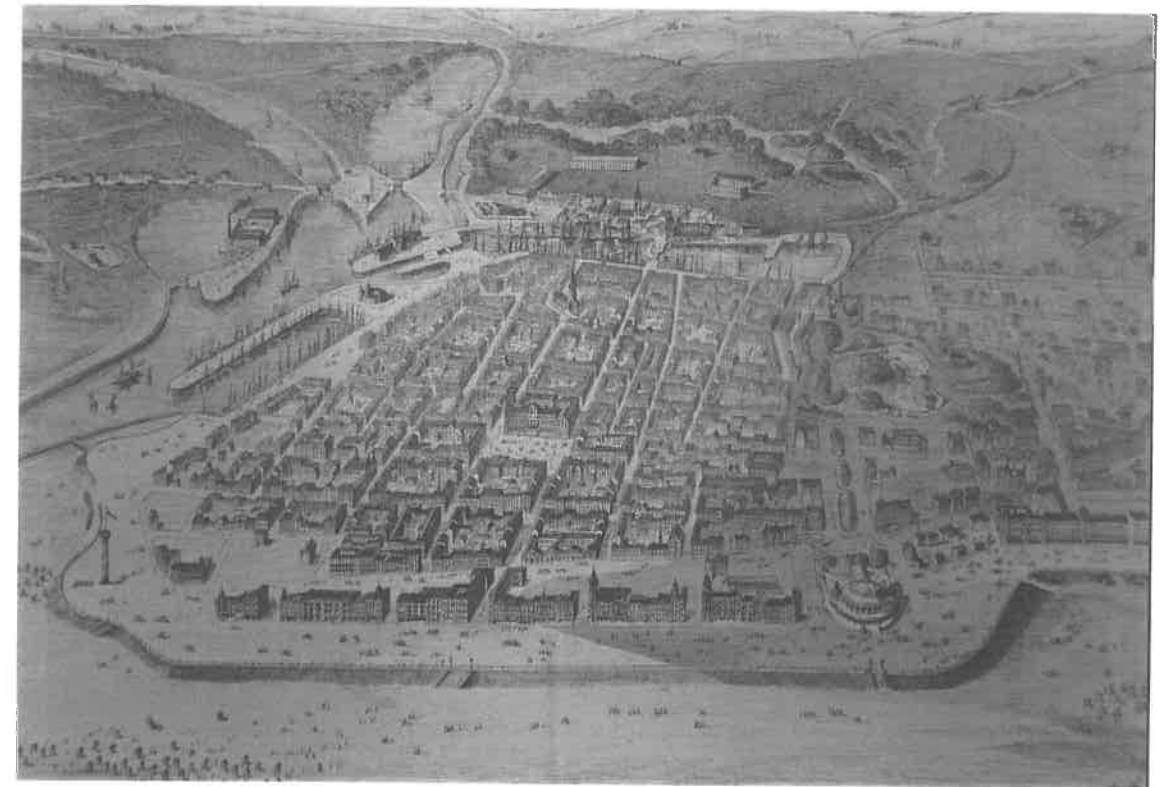
Aan de oostzijde van de stad is hiermee iedere herinnering aan het glorievolle beginstadium van het badtoerisme uitgewist.

Het *Pavillon du Rhin* blijft als laatste der oorspronkelijke gebouwen bestaan tot 1892. Bij de onderhandelingen over de eventuele verkoop van de in concessie gegeven gronden is de minister van Financiën bereid om aan de eigenaars van dit paviljoen dezelfde tegemoetkomingen te verlenen als aan de vijf overige concessiehouders. Tot een akkoord komt het echter niet. Men kan het niet eens worden, noch over de oppervlakte, noch over de verkoopprijs. De overdracht van dit paviljoen kan dan ook niet door de wet van 17 juli 1877 geregeld worden. Om de Staat tot verkoop te dwingen brengen de erfgenamen Royon de zaak voor de rechtbank in Brugge. Dit neemt de Minister natuurlijk niet. De Royons moeten, voorlopig althans, op geen enkele gunstmaatregel van Brussel rekenen.

Nog tijdens het langdurig proces dienen de eigenaars van het *Pavillon du Rhin* bij de regering een voorstel in om het ganse domein voor 115.300 F aan te kopen. Brussel laat een tegenexpertise opmaken en komt tot de som van 153.125 F. Bij dit bedrag moet de niet betaalde huur van 1 januari 1868 tot 1 november 1877 aan 205 F per jaar bijgeteld worden. De Royons van hun kant hebben recht op de terugbetaling van 3.000 F die L. Royon gaf voor de aanleg van de Westwandeling. Na heel wat discussies is Brussel bereid om de 5.441,92 m² voor de som van 150.000 F. aan de Royons over te laten. Een voorlopige conventie wordt op 16 oktober 1883 afgesloten.^{128 129} Op 16 oktober 1884, dag op dag één jaar later, wordt de verkoopakte voor notaris Serruys verleden.¹³⁰

De Royons kunnen in hun bedrijf blijven. Zij doen dit tot 1892. Tussen het koninklijk chalet en het Kursaal is de dijk nu afgeboord met een reeks prachtige hotels en villa's. Aan de voet van het Chalet staat nog altijd het nu wel uit de toon vallend en verouderd *Pavillon du Rhin*. In mei 1892 wordt het meubilair en de wijnkelder geliquideerd. Op 10 augustus 1892 wordt het paviljoen en de oesterput voor afbraak te koop gesteld. Op 27 april 1893 koopt Michel Halewyck-Royon het hele terrein, dat nu bouwgrond is, van Alfred Royon en consorten.¹³¹ Nog geen twee jaar later, op 15 januari 1895, laat Michel Halewyck het terrein voor 610.000 F over aan koning Leopold II.¹³² De resten van de oude oesterputten worden pas in april 1898 verwijderd.¹³³ De Chaletstraat die tot aan de dijk liep wordt afgesloten ter hoogte van de Koningsstraat/Koningin Astridlaan om deze terreinen bij het koninklijk domein te kunnen voegen. Ten oosten van deze terreinen komt de huidige Parijsstraat.

Nog vóór het einde van de 19e eeuw is ook aan de westkant alle reminiscentie aan het oude vroeg-toeristisch uitzicht van de zeedijk verdwenen.

Perspectief zicht op het uit zijn wallen groeiend Oostende. Ongeveer 1881. De Grote Zeedijk is volledig bebouwd behalve het noordoostelijk deel. Tussen het Kursaal en het Hôtel Continental staan toeristische barakken: de grondverkoop begint er pas in 1885. Honderd jaar geleden stond er elke zomer een circus aan de Noordlaan (nu Van Iseghemlaan) tussen de Vlaanderenstraat en de Louisastraat. Litho de Brugadal. Heem- en Geschiedkundige Kring De Plate.

D. Besluit

Tijdens de periode 1865 - 1878 is de toeristenstroom blijven aanzwellen. Het westerstrand of het 'groot strand' is het centrum bij uitstek geworden van het bad- en dijkleven. De stadsontmanteling en -uitbreiding brengen een stadsrenovatie teweeg waaraan ook de zeedijk niet ontsnapt.

Bestaande paviljoenen in het midden van de zeedijk en aan de Westwandeling hebben soms belangrijke uitbreidingswerken gekend.

Vrij van de vroeger beperkende bouwvoorwaarden zijn aan de Westwandeling de eerste hotels in metselwerk verschenen, het *Hôtel de l'Océan* en het *Hôtel de la Plage*. Deze hebben op het einde van deze periode gebruik gemaakt van de mogelijkheid tot aankoop van achterliggende gronden om door verruiming en nieuwbouw klaar te zijn voor het nieuwe tijdperk van de luxehotels.

De oude paviljoenen van de Grote Zeedijk verdwijnen vooraleer het nieuwe Kursaal in 1878 wordt ingehuldigd.

Vóór eind 1883 zijn alle houten gebouwen langs de verbrede en verlengde Westwandeling afgebroken, behalve het *Pavillon du Rhin* dat pas in 1892 gesloopt wordt. Aan de oostkant moet in 1885 de oesterput Jean, voorheen Musin, plaats maken voor de uitbreiding van het visserijdok.

Voor hen is 'alles volbracht'. Zij hebben de aanzet gegeven voor de ontluikende activiteiten langs de dijk. Daar troont nu het Kursaal als bindmiddel tussen de oude en de nieuwe stad en als gangmaker van een nieuw tijdperk in het toeristisch bestaan van de stad. Het is juist omwille van deze functie dat dit Kursaal niet in deze studie behandeld werd. Het nieuwe Kursaal zal bijdragen aan de transformatie van de badstad Oostende van een *plage des rois* tot de *reine des plages* van het kapitalistisch Belle Epoquetijdperk met het luxueus hotel- en villatoerisme.

Deze fonkelende elementen van speelse diversiteit zullen 50 jaar lang op de Oostendse zeedijk schitterden tot zij op hun beurt door oorlogsomstandigheden, door sociaal-economische evoluties en door modernisatie verdwijnen om plaats te maken voor een bijna uniforme hoogbouw voor appartementstoerisme.

Slotbeschouwing

Zonder rekening te houden met de hotels die plots vanaf 1875 op de zeedijk oprijzen, zijn er welgeteld 10 horecabedrijven geweest die in de vroeg-toeristische periode het zicht bepaalden en leven gaven aan dijk en strand. Bouwers, eigenaars en uitbaters van deze paviljoenen of hotels hebben geen straatnaam, herdenkingsplaket of standbeeld gekregen. Namen als Hamers, Belleroy, Vanden Abeele, Jean, Royon, Delmée of Beerblock zijn reeds lang vergeten. Moge de publicatie van deze studie ertoe bijdragen om de herinnering aan deze sleutelfiguren van het Oostendse toerisme opnieuw tot leven te brengen.

Dankwoord

Bij het afsluiten van deze studie past het een woord van dank te richten aan allen, die mij het verzamelen van zoveel gegevens hebben vergemakkelijkt of bij de publicatie behulpzaam waren.

Dank aan de heer C. Wyffels, Algemeen Rijksarchivaris, aan conservator L. Danhieux en het personeel van het Rijksarchief Brugge, aan professoren Van Acker en Derolez en de heren Giraldo en Daenens van de Universiteitsbibliotheek Gent, aan directeur Van Caillie, inspecteur A. Calcoen en het personeel van het Provinciaal kadaster Brugge, aan conservator F. Edebau en mevrouwen Vyncke en Christiaens van het Stedelijk Archief Oostende, aan hoofdbibliothecaris O. Vilain, bibliothecaris R. Leroy en het voltallig personeel van de Stadsbibliotheek Oostende. Dank eveneens aan de heer R. Verbanck, erevoorzitter van de Heemkundige Kring Ter Cuere, en aan de heren Corveleyn en A. Van Caillie die mij onbekend iconografisch fotomateriaal bezorgden. Dank aan de heer E. Van Haverbeke, voorzitter van de V.V.F. Oostende. Dank aan het Bestuurscomité van de Heem- en Geschiedkundige Kring De Plate.

Tenslotte dank aan allen, en zij worden talrijker, die belangstelling hebben voor het rijke verleden van onze stad.

Personenregister

Alleweireldt, 33	Hesket, W., 10
Antoine, F., 40; 57	Horeau, 61
Baas-Cogez, 22; 29	Janssens, 29
Beerblock, 36; 53; 58; 66; 75	Janssens, Charles, 42
Beerblock, Charles, 42; 71	Janssens, Em., 42
Beerblock, Constant, 42; 71	Jean, 50; 56; 57; 75
Belleroche, 13; 18; 19; 22; 43; 58; 75	Jean, Auguste, 45; 46; 56
Belleroche, Ed., 63	Jean, Edouard, 45; 46; 48; 56; 58; 66; 67; 71
Bettger, Gustave, 37; 55	Jean, Gabriel, 18; 23; 36; 41; 44; 45; 46; 47; 63; 66
Beyaert, 29; 32	Jean-Serruys, Ed., 71
Bodson, Th., 24	Joossens, 39
Bonneville, Isabelle, 16; 18	Kirsch, H., 67
Brys, Ed., 65	Lantoine, 22
Chazal, 49	Laridon, G., 69
Cotte, P., 67	Liebaert, 69
Danneel, H., 65	Liégeois, F., 40; 57
Daveluy, 22	Maertens, 22
de Hemptinne, Ch., 65	Malou, 63; 65
De Jumné, 46; 48	Meyne, Charles, 55
De Knuyt de Vosmaer, 70	Michens-Verhoest, 71
De Pachtere, Em., 70	Morel, 65
Declerck, 71	Mourlon, 63
Delbouille, 63; 65	Musin, 58
Delmée, J. B., 22; 43; 58; 63; 69; 75	Musin, Auguste, 23; 36; 43; 44; 71
Delmotte, 10	Musin, Eugène, 44
Deseck, R., 42	Musin, François, 23; 34; 36; 53; 65; 70
Desmet, 36	Musin, François-Constant, 23
Devos, Ed., 22; 38; 39; 40	Musin-Van Glabbeke, wed. Auguste, 71
Druant, 57	Naert, 70
Duclos-Assandri, J., 16	Paries, 33
Duclos-Assandri, wed. J., 23	Perier, Em., 67
Duhem, 67	Pottier, Ch., 67
Dujardin, 70	Pottier, L., 67
Fauche, 16	Rottigni, 16
Finch, James, 70	Royon, 72; 75
Fontaine, Pierre, 41; 42	Royon, Alfred, 72
Gantois, 24; 40	Royon, J. B., 57; 65; 67
Gerardot de Sermoise, 39	Royon, L., 72
Géruset, 40	Royon-Hertoghe, Louis, 37; 38; 55
Halewyck, Michel, 72	Sacré, Jos., 41
Halewyck-Royon, Michel, 72	Serruys, 72
Hamers, Jacobus, 13; 14; 16; 18; 19; 22; 23; 24; 43; 75	

Serruys, Eug., 42
 Symon, 59
 Tasson, 32
 Ten Voorde, Emile Horace, 56; 57
 Thabert, Ange, 70
 Van Cleempoel, 65
 Van Glabbeke, 71
 Van Hercke, P., 42; 58
 Van Iseghem, 69
 Van Iseghem, Ch., 61

Van Iseghem, J., 65
 Van Loo, 66
 Van Loo-Bernier, 36; 58
 Vanden Abeele, Louis, 22; 26; 27; 29;
 32; 33; 45; 46; 53; 75
 Vanden Berghe, 65
 Verhaeghe, 45; 46
 Verleye, Eug., 69
 Wahlen, 43

Gebouwenregister

Brittania, 69
 Café de l'Océan, 42
 Casino-Kursaal, 9; 59; 61; 62; 66; 67;
 69; 70; 72; 74
 Cercle des Bains, 40; 42; 45; 46; 47; 56;
 57; 58; 63; 65; 66; 69; 70; 71
 Cercle du Phare, 16; 19; 22; 23; 24; 29;
 32; 33; 38; 43; 47; 58; 59; 62; 63; 67;
 69; 70
 Grand Hôtel du Littoral, 69
 Hotel Beerblock, 57; 58; 70; 71
 Hôtel Belle Vue, 69
 Hôtel Continental, 71
 Hôtel de l'Océan, 38; 39; 40; 55; 56; 57;
 58; 59; 61; 63; 65; 66; 74
 Hôtel de la Plage, 42; 48; 55; 57; 58; 59;
 61; 63; 65; 67; 74
 Hôtel de Russie, 69
 Hôtel des Bains, 69
 Hôtel des Touristes, 69
 Hôtel du Beau Rivage, 70
 Hôtel du Beau Site et du Kursaal, 69
 Hôtel du Phare, 70
 Hôtel du Rhin, 53; 55
 Koninklijk chalet, 42; 67; 72
 Koninklijk paleis, 70
 Koninklijke paviljoenen, 42; 45; 48

Kursaal, 16; 22; 27; 29; 32; 33; 40; 42;
 43; 45; 46; 47; 50; 53; 55; 57; 58; 59;
 62; 63; 66; 67; 69
 Oesterput Jean, 71; 74
 Oesterput Musin, 74
 Oesterput Van Loo-Bernier, 36; 37; 66
 Pavillon Anglais, 16
 Pavillon Beerblock, 42; 58; 63; 65; 71
 Pavillon des Bains, 16; 18; 41; 42
 Pavillon des Dunes, 16; 33; 36; 38; 40;
 42; 53; 57; 58; 63; 65; 70; 71
 Pavillon du Rhin, 37; 38; 42; 48; 53; 55;
 58; 59; 71; 72; 74
 Pavillon Jean, 71
 Pavillon Musin, 16; 23; 24; 43; 44; 57;
 71
 Pavillon National, 55; 56; 57
 Pavillon Royal, 16; 18; 22; 23; 32; 43;
 57; 58; 59; 62; 63; 67; 69
 Pavillon Warrinier, 16
 Restaurant Musin, 59
 Splendid Hotel, 70
 Stadhuis, 13; 26; 32
 Taverne des Dunes, 70
 Villa Circé, 71
 Villa des Dunes, 71
 Villa Irène, 71

Noten

- ¹ D. Farasyn. "Oostendse zeebaden straks 200 jaren oud." In *De Plate*. 6e jaargang, nr. 12. p. 8-10.
 - ² Fr. Cohan. *A new guide to Belgium*. London. 1837. p. 309.
 - ³ L. Verhaeghe. *Les bains de mer d'Ostende*. Oostende. 1843.
 - ⁴ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 25 september 1856. Stadsbibliotheek Oostende.
 - ⁵ Provinciekaart 361. Rijksarchief Brugge.
 - ⁶ A. Verbouwe. *Iconografie van het Arrondissement Oostende*. nr. 442, 454, 458, 459, 466, 487, 489, 498, 518, e.a.
 - ⁷ Nr. 442. Stadsarchief Oostende.
 - ⁸ C. Loontjens. *Le Fort Napoléon*. p. 105-106.
 - ⁹ *Belgisch Staatsblad*. 1843, nr. 273.
 - ¹⁰ Notariaat Van Caillie Oostende. 1945, 5, nr. 906. Rijksarchief Brugge.
 - ¹¹ Notariaat Van Caillie Oostende. 1945, 29, nr. 4473. Rijksarchief Brugge.
 - ¹² *Belgisch Staatsblad*. 1834, nr. 228.
 - ¹³ Notariaat Van Caillie Oostende. 1945, 5, nr. 906. Rijksarchief Brugge.
 - ¹⁴ Handschriften, 3385, 86. Universiteitsbibliotheek Gent.
 - ¹⁵ C. Loontjens. "Histoire d'Ostende." In *Ostende et le Littoral belge*. p. 50.
 - ¹⁶ Notariaat Van Caillie Oostende. 1941, 228, nr. 71. Rijksarchief Brugge.
 - ¹⁷ Notariaat Van Caillie Oostende. 1941, 319, nr. 57. Rijksarchief Brugge.
 - ¹⁸ *La Flandre Maritime*. [Oostende.] 1850, nr. 8 en 29. Stadsbibliotheek Oostende.
 - ¹⁹ C. Loontjens. "Histoire d'Ostende." In *Ostende et le Littoral belge*. p. 40.
 - ²⁰ Notariaat Van Caillie Oostende. 1941, 316, nr. 48. Rijksarchief Brugge.
 - ²¹ Notariaat Van Caillie Oostende. 1945, 29, nr. 4473. Rijksarchief Brugge.
 - ²² Notariaat Van Caillie Oostende. 1945, 29, nr. 4473. Rijksarchief Brugge.
 - ²³ Notariaat Van Caillie Oostende. 1945, 29, nr. 4473. Rijksarchief Brugge.
 - ²⁴ Notariaat Van Caillie Oostende. 1941, 219, nr. 94. Rijksarchief Brugge.
 - ²⁵ Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 15, nr. 2276. Rijksarchief Brugge.
 - ²⁶ Oostende-Oost. Relevé 1850, nr. 44. Provinciaal kadaster Brugge.
 - ²⁷ F. Stroobant. *Monuments et vues d'Ostende*. p. 21-22.
 - ²⁸ *Belgisch Staatsblad*. 1851. Nr. 275.
- Bij verlenging van de concessie werd het aandeel van de stad vervangen door een vast bedrag dat telkens groter werd. Zie: *Belgisch Staatsblad*. 15 juli 1862 en 4 maart 1872.
- ²⁹ *La Flandre Maritime*. [Oostende.] Nr. 33, 34 en 36. 1850. Stadsbibliotheek Oostende.
 - ³⁰ *Belgisch Staatsblad*. 1861. p. 4734.
 - ³¹ *Le Phare d'Ostende*. [Oostende.] 17 april 1861 en 8 juni 1861. Stadsbibliotheek Oostende.
 - ³² *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 27 april 1862 en 8 mei 1862. Stadsbibliotheek Oostende.
 - ³³ Oostende. *Bulletin Communal*. 1864. p. 101-102. Stadsbibliotheek Oostende.
 - ³⁴ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] Nr. 4293-4296. Januari 1860. Stadsbibliotheek Oostende.
 - ³⁵ Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 8. 20 september 1851. Rijksarchief Brugge.
 - ³⁶ *La Flandre Maritime*. [Oostende.] Nr. 73-75. December 1850. Stadsbibliotheek Oostende.
 - ³⁷ *La Flandre Maritime*. [Oostende.] Nr. 78-82. Januari 1851. Stadsbibliotheek Oostende.
 - ³⁸ Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 8, twee plannen. 20 september 1851. Rijksarchief Brugge.
 - ³⁹ J. B. Lauwers. *Souvenir d'Ostende. Album descriptif de la ville, son origine et son histoire*. 1853.
 - ⁴⁰ *La Flandre Maritime*. [Oostende.] 15 augustus 1855. Stadsbibliotheek Oostende.
 - ⁴¹ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 23 april 1854. Stadsbibliotheek Oostende.

- ⁴² Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 17, nr. 2628 met plan. Rijksarchief Brugge.
- ⁴³ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 23 juni 1860. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁴⁴ Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 22, nr. 3363. Rijksarchief Brugge.
- ⁴⁵ Oostende. *Bulletin Communal*. 1865. p. 65. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁴⁶ Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 9. 13 december 1852. Rijksarchief Brugge.
- ⁴⁷ F. Stroobant. "Pavillon des Dunes." In *Monuments et vues d'Ostende*.
- ⁴⁸ Relevé 1854, nr. 60. Provinciaal kadaster Brugge.
- ⁴⁹ Staat 1854, nr. 108. Provinciaal kadaster Brugge.
- ⁵⁰ Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 29, nr. 4256 en 4258. Rijksarchief Brugge.
- ⁵¹ Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 15, nr. 2277. Rijksarchief Brugge.
- ⁵² *Anciennes dunes d'Ostende*. 1877. p. 42.
- ⁵³ Raoul Halewyck en Norbert Hostyn. *Oostends Oesterboek. Historiek van de Oostendse oesterteelt vanaf de 18de eeuw tot op heden*. Oostende, Heemkundige Kring De Plate. 1978. (Drukkerij Vanhoutte, Hoogdele.) Plaat 9, 10 en 11.
- ⁵⁴ *L'Indépendance Belge*. 4 juli 1857.
- ⁵⁵ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 1858. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁵⁶ Provinciekaart 481. Rijksarchief Brugge.
- ⁵⁷ *L'Indépendance Belge*. Nr. 79. 1857.
- ⁵⁸ Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 15. 27 juli 1857. Rijksarchief Brugge.
- ⁵⁹ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 17 oktober 1858. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁶⁰ Staat 1864, nr. 111. Provinciaal kadaster Brugge.
- ⁶¹ *Belgisch Staatsblad*. 1858. p. 2974.
- ⁶² Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 17, nr. 2592. Rijksarchief Brugge.
- ⁶³ Notariaat Van Caillie Oostende. 1941, 328, nr. 35 en 347. Rijksarchief Brugge.
- ⁶⁴ *Le Phare d'Ostende*. [Oostende.] 6 februari 1861.
- ⁶⁵ Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 21, nr. 3216. Rijksarchief Brugge.
- ⁶⁶ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 17 juli 1862 en 4 september 1862. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁶⁷ Staat 1864, nr. 109. Provinciaal kadaster Brugge.
- ⁶⁸ Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 21, nr. 3187. Rijksarchief Brugge.
- ⁶⁹ Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 23. 12 november 1857. Rijksarchief Brugge.
- ⁷⁰ Oostende-Oost. Schets 1863, nr. 32. Provinciaal kadaster Brugge.
- ⁷¹ Oostende-West. Schets 1874, nr. 2. Provinciaal kadaster Brugge.
- ⁷² *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 1 januari 1854. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁷³ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 6 juni 1858. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁷⁴ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 3 juni 1860. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁷⁵ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 1 mei 1853. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁷⁶ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 20 september 1857. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁷⁷ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 26 januari 1862, 28 maart 1862 en 8 mei 1862. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁷⁸ Notariaat Van Caillie Oostende. 1945, 37, nr. 5875. Rijksarchief Brugge.
- ⁷⁹ Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 15, nr. 2276. Rijksarchief Brugge.
- ⁸⁰ Oostende. *Rapport sur l'Administration et la situation des affaires de la ville d'Ostende*. 1857. p. 131-138. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁸¹ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 17 september 1857. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁸² *Belgisch Staatsblad*. 1863. p. 4004.
- ⁸³ Notariaat Van Caillie Oostende. 1945, 41, nr. 6727. Rijksarchief Brugge.
- ⁸⁴ Notariaat Van Caillie Oostende. 1945, 43, nr. 6958. Rijksarchief Brugge.
- ⁸⁵ Oostende. *Bulletin Communal* 1864. 14-16, 31-39. Stadsbibliotheek Oostende.

- ⁸⁶ Oostende. *Rapport sur l'Administration et la situation des affaires de la ville d'Ostende*. 1889. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁸⁷ *Echo d'Ostende*. [Oostende.] 7 juli 1870. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁸⁸ Oostende. *Rapport sur l'Administration et la situation des affaires de la ville d'Ostende*. 1881. p. 115-116. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁸⁹ Omer Vilain. "Het Paradijs." In *Langs de Oostendse kateien*. 1974. p. 109-115.
- ⁹⁰ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 25 april 1858. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁹¹ Oostende. *Rapport sur l'Administration et la situation des affaires de la ville d'Ostende*. 1865. p. 120-121. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁹² Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 27, nr. 3961, 2 plannen. Rijksarchief Brugge.
- ⁹³ Provinciekaart 569. Rijksarchief Brugge.
- ⁹⁴ Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 29, nr. 4258. Rijksarchief Brugge.
- ⁹⁵ Notariaat Ghyoot Oostende. 1944, 29, nr. 4256. Rijksarchief Brugge.
- ⁹⁶ Provinciekaart 469. Rijksarchief Brugge.
- ⁹⁷ Oostende. *Bulletin Communal*. 1865. p. 26-28. Stadsbibliotheek Oostende.
- ⁹⁸ Provinciekaart 349. Rijksarchief Brugge.
- ⁹⁹ Oostende. *Bulletin Communal*. 1865. p. 123. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹⁰⁰ Notariaat Van Caillie Oostende. 1945, 4, nr. 7347. Rijksarchief Brugge.
- ¹⁰¹ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 1867. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹⁰² Oostende. *Bulletin Communal*. 1865. p. 81-82. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹⁰³ Provinciekaart 385. Rijksarchief Brugge.
- ¹⁰⁴ *Echo d'Ostende*. [Oostende.] 6 september 1865. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹⁰⁵ Oostende. *Bulletin Communal*. 1868. Gemeenteraad 16 april 1868. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹⁰⁶ Crepin, ir. *Verslag 20 oktober 1877*. Bruggen en Wegen. Waterwerken, 261. 1878. Algemeen rijksarchief Brussel.
- ¹⁰⁷ Oostende. *Bulletin Communal*. 1868. Gemeenteraad 16 april 1868. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹⁰⁸ Oostende. *Bulletin Communal*. 1868. p. 129. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹⁰⁹ Oostende. *Bulletin Communal*. 1869. p. 25-26. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹¹⁰ *Belgisch Staatsblad*. 1874, nr. 210.
- ¹¹¹ *Documents Parlementaires*. 1870-1871, nr. 159.
- ¹¹² *Belgisch Staatsblad*. 24 mei 1878.
- ¹¹³ *Documents Parlementaires*. 1877-1878, nr. 101 en 114.
- ¹¹⁴ *Belgisch Staatsblad*. 1874, nr. 93.
- ¹¹⁵ Oostende-Oost. Relevé 219. 1875, nr. 42, 45, 49, 97, 98 en 99. Provinciaal kadaster Brugge.
- ¹¹⁶ *Documents Parlementaires*. 1876-1877, nr. 178, V.
- ¹¹⁷ *Anciennes dunes d'Ostende*. 1877. p. 29 en 112.
- ¹¹⁸ *Echo d'Ostende*. [Oostende.] 16 september 1877. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹¹⁹ *Echo d'Ostende*. [Oostende.] 1877, nr. 1363-1367. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹²⁰ *Echo d'Ostende*. [Oostende.] 1877-1878, nr. 1371, 1372 en 1379. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹²¹ *Echo d'Ostende*. [Oostende.] 29 mei 1870, 29 oktober 1871, 1874, nr. 1002 en 1049. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹²² *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 26 januari 1879. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹²³ *Echo d'Ostende*. [Oostende.] 1879, nr. 1490 en 1491. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹²⁴ *Echo d'Ostende*. [Oostende.] 20 juni 1880 en 22 juli 1880. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹²⁵ Oostende-Oost. 1882, schets 64 en 1884, schets 47. Provinciaal kadaster Brugge.
- ¹²⁶ Oostende-Oost. Staat 1876, nr. 64. Provinciaal kadaster Brugge.

- ¹²⁷ *La Feuille d'Ostende*. [Oostende.] 22 februari 1885. Stadsbibliotheek Oostende.
- ¹²⁸ *Documents Parlementaires*. 1876-1877, nr. 178.
- ¹²⁹ *Documents Parlementaires*. 1883-1884, deel IV, nr. 128.
- ¹³⁰ Oostende-Oost. Staat 1885, nr. 89. Provinciaal kadaster Brugge.
- ¹³¹ Oostende-Oost. Staat 1893, nr. 257. Provinciaal kadaster Brugge.
- ¹³² Oostende-Oost. Staat 1895, nr. 113. Provinciaal kadaster Brugge.
- ¹³³ *Echo d'Ostende*. [Oostende.] 27 maart 1898 en 1 mei 1898. Stadsbibliotheek Oostende.

**CALENDARIUM BIJ "HISTORIEK VAN DE EERSTE GEBOUWEN LANGS DE
OOSTENDSE ZEEDIJK 1830-1878" VAN DANIEL FARASYN**

door **Richard VERBANCK**

1780	Eerste vermelding over het nemen van ZEEBADEN te Oostende
1783	W. HESKETT brengt eerste badkarren op oostelijk strand
1884	W. HESKETT stelt loods op het strand met verfrissingen
1818	(9 juni) Eerste politiereglement in verband met zeebaden
1822	(vanaf) Vorsten van Württemberg komen jaarlijks op vakantie
1830-51	Periode HAMERS-BELLEROCHÉ
1832	Plannen door Oostendse notabelen om paviljoen op zeedijk te bouwen
1832	(31 aug.) Toestemming aan François Constant MUSIN om oesters te kweken in voorgracht van kroonwerk OOSTKANT GEUL
1833-37	Versmallen van HAVENGEUL
1833	Eerste geruchten over bouwplannen HAMERS
1833	(8 dec.) Vergunning aan HAMERS door Ministerie van Oorlog
1834	(vanaf) Praktisch jaarlijks verlof KONINKLIJKE FAMILIE
1834	Bouw door HAMERS van het "PAVILLON DES BAINS"
1834	(11 aug.) Vorstenpaar volgt roeiwedstrijden vanuit "PAVILLON DES BAINS"
1834	(11 okt.) HAMERS verkoopt "PAVILLON ROYAL" (P. d. Bains) aan JEAN
1835	(vanaf) Uitgave van "LISTE DES ETRANGERS"
1835	Aanwezigheid van 173 families voor zomerverblijf
1835	HAMERS koopt "PAVILLON ROYAL" terug van JEAN
1836-37	Inrichting van CASINO en CERCLE LITTERAIRE in Stadhuis
1837	Aanleg PRINSENPARK
1838	Aanwezigheid van 1028 families voor zomerverblijf
1838	Aanleg SPOORLIJN naar Oostende
1840	(19 mei) Toelating aan BELLEROCHÉ om gebouw op te trekken rond VUURTOREN (CERCLE DU PHARE)
1840	(27 sep.) HAMERS dient aanvraag in om paviljoen te vergroten
1841	Oprichting "PAVILLON WARRINIER" aan W-uiteinde zeedijk
1841	(8 maart) Aanvraag HAMERS toegestaan
1842	Leggen van de SINT- PIETERSBRUG tussen uiteinde Christinastraat en zeedijk
1842	(2 maart) Nieuwgebouwd gedeelte van HAMERS mag met 4 meter verlengd worden en krijgt op 12 mei toiletcomplex
1843	(25-26 sep.) Vernieling "PAVILLON WARRINIER" door storm
1845	Aanvang uitbating "CERCLE DU PHARE"
1845	HAMERS plaatst CAMERA OBSCURA in paviljoen
1846	MUSIN begint OESTERKWEEK aan WESTZIJDE van de haven
1847	HAMERS plaatst stoomketel voor WARME BADEN
1849	(3 aug.) Overlijden van vader MUSIN
1850	Oprichting door TH. BODSON van "TIR AU PISTOLET " aan de JENEVERBRUG
1850	(4 aug.) Eerste twee PLEZIERTREINEN uit Gent en Brussel

1850	Aanvraag door Louis VANDEN ABEELE om KURSAAL te bouwen
1850	(27 dec.) VANDEN ABEELE krijgt toestemming van Ministerie
1851	(jan.) Goedkeuring gemeenteraad van plan KURSAAL opgemaakt door BEYAERT
1851	(20 feb.) Min. van Oorlog geeft toelating voor funderingswerken KURSAAL
1851	(mei) Nieuw plan BEYAERT voor KURSAAL mindere omvang
1851	(mei-juni) Begin bouw KURSAAL
1851	Verharding met grind van oude badkarrenweg van de Westpoort naar Weststrand
1851	Aanwezigheid van 3638 families voor zomerverblijf
1851	(3 dec.) Verkoop door HAMERS aan DELMEE van een ijspuit en zijn Paviljoen, behalve wachtzaal en stoomkamer (65.000 fr.). HAMERS trekt zich terug in zijn hotel "St.-Christophe"
1852-64	PERIODE VANDEN ABEELE
1852	(vanaf) De Staat krijgt de helft van de verhuuropbrengst voor het stellen van badkoetsen op het strand
1852	6.350 toeristen te Oostende
1852	Aankomst 5 PLEZIERTREINEN per dag te Oostende
1852	Oprichting "PAVILLON DES DUNES" midden W-duinen door MUSIN
1852	(13 dec.) FR. MUSIN ontleent 5000 fr. bij G. JEAN
1853	(11 mei) FR. MUSIN laat aandeel oesterput over aan broer Auguste (MUSIN)
1853	VAN LOO-BERNIER graaft OESTERPUT in W-duinen
1853	RIOLERINGSWERKEN in de stad
1854-61	Dijk- en duinversterkingen - PROMENADE wordt 10 meter breed en krijgt reling
1854	L.VANDEN ABEELE neemt "CERCLE DU PHARE" over en sticht "SOCIETE DES BAINS"
1855	(vanaf) Meer badgasten naar het WESTSTRAND (200 cabines tegenover 100 op OOSTSTRAND)
1856	(4 okt.) OPRICHTING VAN DE MAATSCHAPPIJ ROYON-BETTGER & C ^o
1856	(14 okt.) ROYON huurt terrein van Min. Openbare Werken in Westduinen
1856	(16 dec.) ROYON krijgt toelating om 2 paviljoenen te bouwen
1856	GASVERLICHTING in CASINO
1857	(1 juli) Inhuldiging "PAVILLON DU RHIN" van ROYON-BETTGER
1857	(2 Juli) Hertog en Hertogin van Brabant bezoeken "PAVILLON DU RHIN"
1857	15.331 toeristen in de stad
1857	Herstellen van STRANDHOOFDEN
1857	Plan E. DEVOS om "HOTEL DE L'OCEAN" te bouwen dat er niet komt
1857	(24 juni) GASVERLICHTING KURSAAL
1857	(17 sep.) "Feuille d'Ostende" oppert idee voor bouw KON INKLIJKE VILLA
1858	(10 maart) Toelating om KURSAAL om te vormen en uit te breiden
1858-60	Deel van KURSAAL kent vernieuwing naar plannen ALLERWEIRELDT en PARIÉS
1858	Artesische put wordt aangeboord
1858	GERUZET - fotograaf - zet tent op voor expositie schilderijen
1858	Beheer Domeinen bouwt houten kantoor aan huidig "Petit-Nice"

1858	MARIAKERKE krijgt strandconcessie
1859	OOSTENDE neemt strandconcessie van MARIAKERKE over
1859	Ministerie Openbare Werken overweegt zeedijk met 395 m. te verlengen naar het westen
1859	(30 maart) Stad neemt alle terreinen in concessie gelegen tussen einde Grote Zeedijk en "PAVILLON DES DUNES"
1859	Oprichting hoek huidige IJzerstraat-Zeedijk van houten paviljoen dienende als kunstgalerij voor Maatschappij .J. Sacré-P. Fontaine
1860	(17 maart) P. Fontaine alleen uitbater expositiezaal
1861-62	Eerste aanleg LEOPOLDPARK
1861	BIBLIOTHEEK in Stadhuis
1861	Nieuwe ijzeren KURSAALBRUG in het verlengde van Vlaanderenstraat
1861	Expositiezaal FONTAINE omgevormd tot café-restaurant. Deze wordt op 29 mei overgenomen door JEAN
1861	(4 maart) Bij aanbesteding krijgen P.FONTAINE, EUG.SERRUYS en EM. JANSSENS de exploitatie van de BADDIENST
1861	CH. JANSSENS laat "CAFE DE L'OCEAN" bouwen
1862	WESTWANDELING komt klaar
1862	Oprichting tussen "PAVILLON DUS DUNES" en "PAVILLON DES BAINS" van drie gebouwen voor uitbating BADDIENST
1862	(12 nov.) CH. JANSSENS laat "CAFÉ DE L'OCÉAN" over aan CHARLES en CONSTANT BEERBLOCK
1863	"PAVILLON DES BAINS" wordt "CERCLE DES BAINS"
1863	(20 mei) Eigenaars Kursaal en "CERDE DES BAINS" stichten maatschappij voor gezamenlijke uitbating. Maatschappij ontbonden op 12 dec. 1864
1863	Oprichting KONINKLIJKE PAVILJOENEN : 2 houten gebouwtjes op de duinen
1863	(8 aug.) Koning legt eerste steen KONINKLIJK PALEIS bij Prinsenvak
1863	(5 aug.) Spoorlijn Brugge-Blankenberge
1864	Stichting Nieuwpoort-bad
1864	13.483 toeristen te Oostende
1864	10 PLEZIERTREINEN rijden dagelijks naar Oostende
1864	(21-22 aug.) EERSTE PAARDENRENNEN op het grondgebied Bredene, oost van de Geule
1865-78	PERIODE JEAN
1865	Principiële beslissing VESTINGSWERKEN AF TE BREKEN
1865	(vanaf) Grasmat en tribunes op renbaan oostkant Geule
1865	(4 jan.) Maatschappij ROYON-BETTGER ontbonden
1865	(20 maart) In Senaat verklaart BARON CHAZAL Oostende als vesting overbodig
1865	(apr.) Militaire erfdienstbaarheden van Oostende vervallen
1865	KURSAAL wordt uitgebreid
1865	"PAVILLON DES DUNES" wordt vergroot
1865	(7 aug.) E.H. TEN VOORDE krijgt concessie om hotel te bouwen: "PAVILLON NATIONAL"

1865	(23 sep.) J.B. ROYON krijgt terrein toegewezen voor bouw van "HOTEL DE LA PLAGE"
1866	BETTGER laat aandeel in Hotel du Rhin over aan ROYON-HERTOGHE
1866	(31 jan.) "PAVILLON DU RHIN" wordt vergroot
1866	ED. en A. JEAN nemen "PAVILLON NATIONAL" over dat de naam krijgt van "HOTEL DE L'OCEAN"
1866	(aug.) Bres in de vestingen voor binnenbrengen spoorlijn
1868	(apr.) Gemeenteraad laat bouw toe van hotels en villa's langs de zeedijk te noorden van de stad
1868	(1 apr.) Inhuldiging SPOORLIJN OOSTENDE-TORHOUT
1868	Spoorlijn Brugge-Blankenberge doorgetrokken tot Heist
1869	Aanleg HELLINGEN NAAR ZEEDIJK
1870	(vanaf) "Société de Commerce Ostendais" organiseert ontspanningsleven
1870	(aug.) Oosterpark VAN LOO-BERNIER wordt opgedoekt
1871	(28 juli) Wet op de verkoop van de vrijgekomen terreinen
1873	(8 juli) Lastenkohier voor openbare verkoop van 22 ha. grond
1874	(10 jan.) Conventie tussen DELBOUILLE en Ministerie van Financiën voor aankoop van 22 ha. grond
1874	(29 juni) ZUSTERTJES DER ARMEN kopen grond om klooster uit te breiden
1874	(6 juli) Verkoop van eerste perceel bouwgrond aan VAN CLEEMPUT
1874	Houten paviljoenen van LEOPOLD I worden weggenomen
1874	(22 sep.) LEOPOLD II huldigt eerste deel in van KONINKLIJK CHALET
1874	Half opgetrokken KONINKLIJK PALEIS aan Prinsenhof wordt afgebroken
1875	Funderingswerken NIEUWE KURSAAL
1875-76	Tweede deel van KONINKLIJK CHALET wordt opgetrokken
1875	(5 aug.) Pavillon Musin (Oosterpark) overgenomen door JEAN
1876	Bureel van de Domeinen en de "Cabinet Inodore" verdwijnen
1876-77	Nieuwe gebouwen voor Baddiensten: WARSCHAUSTRAAT
1876	Boogschieten en tennis aan "PETIT PARIS"
1877	(mei) F. MUSIN verkoopt "PAVILLON DES DUNES" aan DE PACHTERE
1877	(18 juli) Deel van MARIAKERKE, waarbij KONINKLIJK CHALET, geannexeerd door Oostende
1877	(13 sep.) Laatste Huldeconcert ter ere van JEAN in oude KURSAAL
1877	(2 nov.) JEAN koopt het terrein van "HOTEL DE L'OCEAN". G. en E. JEAN eigenaars van gronden "CERCLE DES BAINS"
1877	(26 nov.) OUD KURSAALCOMPLEX wordt verkocht
1877	(18 dec.) Openbare verkoop voor afbraak "PAVILLON ROYAL"
1877	(19 dec.) Openbare verkoop voor afbraak "CERCLE DU PHARE"
1877-78	KURSAAL, CERCLE DU PHARE EN PAVILLON ROYAL gesloopt
1875-78	BOUW NIEUWE KURSAAL
1878	Bouw "HOTEL DU BEAU RIVAGE"
1879	(6 feb.) verkoop en afbraak "PAVILLON DES DUNES"
1879	Verdwijning "CERCLE DES BAINS"
1880	Bouw "HOTEL CONTINENTAL"
1880-81	KANONNENDIJK vervangen door een zeedijk
1883	Verdwijning "PAVILLON BEERBLOCK"

-
1884	Op plaats "PAVILLON BEERBLOCK" bouw van "VILLA DES DUNES" en "VILLA IRENE"
1885	(24 feb.) Afbraak gewezen "PAVILLON MUSIN" (OESTERPUT JEAN) wegens uitbreiding van het VISSERIJDOK
1892	Verdwijning "PAVILLON DU RHIN"
1895	(15 jan.) LEOPOLD II koopt gewezen terrein van "PAVILLON DU RHIN"

